

УКРАЇНСЬКА
ІНТЕЛІГЕНЦІЯ
ПІД СУДОМ
КГБ

СУЧАСНІСТЬ 1970

Ukrainian Intellectuals Tried by the KGB

Cover designed by Jacques Hnizdovsky

SUCASNIST, 1970

Українська інтелігенція під судом КГБ

Матеріяли з процесів В. Чорновола,
М. Масютка, М. Озерного та ін.

diasporiana.org.ua

СУЧАСНІСТЬ 1970

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 7 (26)

ДОКУМЕНТИ ч. 5

Обкладинка Якова Гніздовського

~~Частині~~ передруки дозволені за поданням джерела.

ПЕРЕДМОВА

Від кількох років українська громадськість на Заході і західне суспільство мають змогу знайомитися з документами боротьби українського народу і репресій на Україні. Ці документи пробиваються на Захід з українських земель, де вони поширені у формі т. зв. захальвної літератури. Відомі зокрема такі більші публікації, як «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби, «Репортаж із заповідника ім. Берії» Валентина Мороза, збірник «Українські юристи під судом КГБ», що появилися у нашому видавництві протягом 1968 року, та збірник Вячеслава Чорновола п. н. «Лихо з розуму», виданий Першою українською друкарнею у Франції в 1967 році, і звернення Вячеслава Чорновола до прокурора УРСР Ф. Глуха, голови Верховного суду УРСР В. Зайчука, голови Комітету державної безпеки УРСР В. Нікітченка, що його надрукував тижневик «Новий шлях» у Вінніпезі за 11 листопада 1967 року. Праці Дзюби, Чорновола і Мороза вийшли також в чужоземних видавництвах англійською мовою в США, Англії і Канаді. Востаннє в Англії появилася окрема збірка захальвних документів з України п. н. «Фермент на Україні».

З писань Дзюби, Чорновола й інших можна було на Заході відтворити картину репресій і самооборони українського народу в 1965—67 роках. Стало відомо, що наприкінці серпня 1965 року були проведені численні політичні арешти в ряді міст України: у Києві, Одесі, Теодосії, Львові, Івано-Франківському, Тернополі, Луцькому. Жертвами арештів стали діячі української культури, студенти, робітники. Щоб виправдати арешти, органи КГБ пустили в хід плітки, що нібито викрито

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 7 (26)

ДОКУМЕНТИ ч. 5

Обкладинка Якова Гніздовського

Частинні передруки дозволені за поданням джерела.

ПЕРЕДМОВА

Від кількох років українська громадськість на Заході і західне суспільство мають змогу знайомитися з документами боротьби українського народу і репресій на Україні. Ці документи пробиваються на Захід з українських земель, де вони поширені у формі т. зв. захальвної літератури. Відомі зокрема такі більші публікації, як «Інтернаціоналізм чи русифікація?» Івана Дзюби, «Репортаж із заповідника ім. Берії» Валентина Мороза, збірник «Українські юристи під судом КГБ», що появилися у нашому видавництві протягом 1968 року, та збірник Вячеслава Чорновола п. н. «Лихо з розуму», виданий Першою українською друкарнею у Франції в 1967 році, і звернення Вячеслава Чорновола до прокурора УРСР Ф. Глуха, голови Верховного суду УРСР В. Зайчука, голови Комітету державної безпеки УРСР В. Нікітченка, що його надрукував тижневик «Новий шлях» у Вінніпезі за 11 листопада 1967 року. Праці Дзюби, Чорновола і Мороза вийшли також в чужоземних видавництвах англійською мовою в США, Англії і Канаді. Востаннє в Англії появилася окрема збірка захальвних документів з України п. н. «Фермент на Україні».

З писань Дзюби, Чорновола й інших можна було на Заході відтворити картину репресій і самооборони українського народу в 1965—67 роках. Стало відомо, що наприкінці серпня 1965 року були проведені численні політичні арешти в ряді міст України: у Києві, Одесі, Теодосії, Львові, Івано-Франківському, Тернополі, Луцькому. Жертвами арештів стали діячі української культури, студенти, робітники. Щоб виправдати арешти, органи КГБ пустили в хід плітки, що нібито викрито

якийсь антирежимний центр, підпільну друкарню, що знайдено зброю і подібне. Згодом, уже під час процесів, вийшло наверх, що молодих українців арештували і судили за те, що вони мали мужність виступати в обороні прав української мови і культури, читали джерельні документи з українського минулого, протестували проти розгулу русифікації. Масові репресії виявилися черговим актом помсти і провокації з боку російських шовіністів та їхніх вислужників на Україні.

Документи, що їх друкуємо в цій збірці, виявляють нові факти та кидають додаткове світло на умови, в яких переслідувано українських патріотів. Ці матеріали поширюються у відписах серед населення України. Ми друкуємо їх у переконанні, що українці поза межами батьківщини і чужинці повинні знати те, що Москва намагається усіми засобами затаїти: наявність репресій на Україні та самооборони нашого народу.

Першу групу документів у нашій збірці становлять писання Вячеслава Чорновола. З його статтю українська громада достатньо ознайомена. Народжений 1938 року в Звенигородському районі Черкаської області, він закінчив з відзначенням Київський університет, склав іспити на ступінь кандидата наук і працював над дисертацією. До аспірантури прийнятий не був. Був секретарем комсомольської організації в університеті. Працював у Львівській студії телебачення в 1960—63 роках, потім секретарем комсомольської організації на будівництві Київської ГЕС, редактором радіогазети того ж будівництва, а з вересня 1964 року в редакції київської міжобласної газети ЦК Комсомолу України «Молода гвардія». У вересні 1965 року Чорновола звільнили з праці, і він влаштувався на роботу в газеті «Друг читача». У квітні 1966 року його звільнили і з цієї роботи за те, що він відмовився бути свідком на закритому процесі братів Михайла і Богдана Горинів, Михайла Осадчого і Мирослави Зваричевської у Львівському суді. 8 липня того ж року Чорновола засудили за цей «злочин» на три місяці примусової праці. Літом 1966 року Чорновол працював при Карпатській метеорологічній експедиції Інституту геології Академії наук УРСР, а зимою 1966—67 інструктором відділу реклями в Київському книготорзі. У

березні 1967 року Чорновіл переїхав з родиною до Львова, бо в Києві закінчилася його тимчасова прописка і він не міг одержати квартири. У Львові Чорновіл влаштувався на працю інструктора в Товаристві охорони природи. Там він був арештований 3 серпня 1967 року і 15 листопада засуджений на три роки ув'язнення за нібито антирадянську діяльність. Термін його ув'язнення був на підставі амністії наполовину скорочений.

Як перший документ до справи Чорновола друкуємо у нашій збірці його лист від 15 вересня 1965 року до ЦК Комсомолу України і ЦК Комуністичної партії України. Цей лист — протест проти арештів на Україні, що якраз тоді були в повному розпалі. Він був надрукований у журналі «Сучасність» (ч. 11, 1969).

По двох тижнях після вислання згаданого листа, 30 вересня 1965 року, в хаті Чорновола з'явилися службовці КГБ і влаштували дев'ятигодинний обшук, у результаті якого забрали яких 190 книжок, журналів й інших матеріалів з приватної бібліотеки Чорновола, мовляв, усі вони «антирадянського» змісту. Варте уваги, що доручення провести обшук дав уже 6 вересня Львівський КГБ, хоч у той час Чорновіл жив на території Київської області. У зв'язку з цією подією Чорновіл вислав листи-протести до керівника КГБ України В. Нікітченка та до начальника Львівського КГБ, в яких вимагав повернення книжок. Більшість книжок йому повернено, але 55 затримали.

Далі серед документів до справи Чорновола є такі, що стосуються першого суду над ним, що, як згадано, відбувся 8 липня 1966 року. Тут є запис з процесу Чорновола, його останнє слово, його касаційні скарги до обласного і Верховного судів УРСР. Варто зауважити, що, не зважаючи на те, що сам Чорновіл був переслідуваний, уже 5 грудня 1966 року він вислав листа до голови Верховного суду УРСР з проханням переглянути справи несправедливо засуджених на весні того ж року діячів української культури, а також не відому до того часу українській громадськості справу Лева Лук'яненка і його товаришів-юристів, яких судили ще в 1961 році.

березні 1967 року Чорновіл переїхав з родиною до Львова, бо в Києві закінчилася його тимчасова прописка і він не міг одержати квартири. У Львові Чорновіл влаштувався на працю інструктора в Товаристві охорони природи. Там він був арештований 3 серпня 1967 року і 15 листопада засуджений на три роки ув'язнення за нібито антирадянську діяльність. Термін його ув'язнення був на підставі амністії наполовину скорочений.

Як перший документ до справи Чорновола друкуємо у нашій збірці його лист від 15 вересня 1965 року до ЦК Комсомолу України і ЦК Комуністичної партії України. Цей лист — протест проти арештів на Україні, що якраз тоді були в повному розпалі. Він був надрукований у журналі «Сучасність» (ч. 11, 1969).

По двох тижнях після вислання згаданого листа, 30 вересня 1965 року, в хаті Чорновола з'явилися службовці КГБ і влаштували дев'ятигодинний обшук, у результаті якого забрали яких 190 книжок, журналів й інших матеріалів з приватної бібліотеки Чорновола, мовляв, усі вони «антирадянського» змісту. Варте уваги, що доручення провести обшук дав уже 6 вересня Львівський КГБ, хоч у той час Чорновіл жив на території Київської області. У зв'язку з цією подією Чорновіл вислав листи-протести до керівника КГБ України В. Нікітченка та до начальника Львівського КГБ, в яких вимагав повернення книжок. Більшість книжок йому повернено, але 55 затримали.

Далі серед документів до справи Чорновола є такі, що стосуються першого суду над ним, що, як згадано, відбувся 8 липня 1966 року. Тут є запис з процесу Чорновола, його останнє слово, його касаційні скарги до обласного і Верховного судів УРСР. Варто зауважити, що, не зважаючи на те, що сам Чорновіл був переслідуваний, уже 5 грудня 1966 року він вислав листа до голови Верховного суду УРСР з проханням переглянути справи несправедливо засуджених на весні того ж року діячів української культури, а також не відому до того часу українській громадськості справу Лева Лук'яненка і його товаришів-юристів, яких судили ще в 1961 році.

березні 1967 року Чорновіл переїхав з родиною до Львова, бо в Києві закінчилася його тимчасова прописка і він не міг одержати квартири. У Львові Чорновіл влаштувався на працю інструктора в Товаристві охорони природи. Там він був арештований 3 серпня 1967 року і 15 листопада засуджений на три роки ув'язнення за нібито антирадянську діяльність. Термін його ув'язнення був на підставі амністії наполовину скорочений.

Як перший документ до справи Чорновола друкуємо у нашій збірці його лист від 15 вересня 1965 року до ЦК Комсомолу України і ЦК Комуністичної партії України. Цей лист — протест проти арештів на Україні, що якраз тоді були в повному розпалі. Він був надрукований у журналі «Сучасність» (ч. 11, 1969).

По двох тижнях після вислання згаданого листа, 30 вересня 1965 року, в хаті Чорновола з'явилися службовці КГБ і влаштували дев'ятигодинний обшук, у результаті якого забрали яких 190 книжок, журналів й інших матеріалів з приватної бібліотеки Чорновола, мовляв, усі вони «антирадянського» змісту. Варте уваги, що доручення провести обшук дав уже 6 вересня Львівський КГБ, хоч у той час Чорновіл жив на території Київської області. У зв'язку з цією подією Чорновіл вислав листи-протести до керівника КГБ України В. Нікітченка та до начальника Львівського КГБ, в яких вимагав повернення книжок. Більшість книжок йому повернено, але 55 затримали.

Далі серед документів до справи Чорновола є такі, що стосуються першого суду над ним, що, як згадано, відбувся 8 липня 1966 року. Тут є запис з процесу Чорновола, його останнє слово, його касаційні скарги до обласного і Верховного судів УРСР. Варто зауважити, що, не зважаючи на те, що сам Чорновіл був переслідуваний, уже 5 грудня 1966 року він вислав листа до голови Верховного суду УРСР з проханням переглянути справи несправедливо засуджених на весні того ж року діячів української культури, а також не відому до того часу українській громадськості справу Лева Лук'яненка і його товаришів-юристів, яких судили ще в 1961 році.

ливе, щоб авторство цих памфлетів і статей приписати Масюткові. «Надавався» для такого авторства «антирадянської» літератури Масютко найбільш підходящим кандидатом з огляду на його вік і минуле. Щоб усе таки створити якусь видимість правдоподібності цього вигаданого обвинувачення, відповідні радянські органи подбали про найманих експертів, які погодилися відіграти перед судом доручену їм роль.

Експерти поділили представлені їм органами КГБ матеріяли на три групи: такі, що їх Масютко напевно написав; такі, які він правдоподібно написав; і такі, щодо яких не було ніякої певності. Цікаве, що в процесі «експертизи» вийшло наверх, що цілком інша особа була дійсним автором одного з документів, авторство якого експерти приписували з усією певністю Масюткові. Експертів, чи їхніх патронів, це не бен-тежило, і Масютка засудили на шість років ув'язнення в таборах суворого режиму. В усіх документах до справи Масютка, тобто у його писаннях і виступах перед судом, питання «експертизи» посідає центральне місце.

Третю групу в нашій збірці творять документи до справи Михайла Озерного. У збірці «Лицо з розуму» подані про нього дуже скупі інформації. Народжений 1929 року в Скільському районі Львівської області, у селянській родині, М. Озерний здобув вищу педагогічну освіту. Учителював у середніх школах Тернопільської й Івано-Франківської областей. Безуспішно намагався влаштуватися на працю в Тернополі, де жила його родина. Арештований у серпні 1965 року, він був засуджений у лютому 1966 року в Івано-Франківському на шість років таборів суворого режиму нібито за антирадянську націоналістичну діяльність. Верховний суд зменшив строк ув'язнення наполовину.

Процес Озерного не був відкритий. На нього були допущені тільки особи, підібрані відповідними органами КГБ. Проте у залі суду був присутній Павло Скочок, літературний працівник газети «Радянська Україна». Скочок зробив запис усього, що відбувалося на суді і вже 10 березня 1966 року вислав його, разом з власним листом, до першого секретаря ЦК КП України Петра Шелеста. Цей лист надруку-

вала «Сучасність» у листопаді 1969 року. Тут його передруковуємо разом з докладним записом з процесу.

Як видно з запису суду, а разом з останнього слова Озерного, він піддався теророві органів КГБ. Його поведінка є додатковим свідченням рафінованих метод КГБ у боротьбі з українською людиною.

У четверту частину нашої збірки входять тексти вироків у справах Ярослава Геврича, Івана Геля і Ярослави Менкуш. Геврич народився 1937 року в Скалатському районі Тернопільської області, у селянській родині. Вчився в Київському медичному інституті і був арештований у серпні 1965 року. Був засуджений Київським обласним судом на п'ять років таборів суворого режиму за «націоналістичну діяльність». Іван Гель, 1937 року народження, з Городецького району Львівської області, слюсар Львівського електровакуумного заводу, арештований в Одесі 24 серпня 1965 року і засуджений у Львові 25 березня 1966 року разом з Ярославом Менкуш. Менкуш народжена в 1923 році у Львівській області, конструктор-модельєр Львівського проектно-конструкторського інституту легкої промисловости. Арештована у Львові 25 серпня 1965 року. Геля засудили на три роки концтабору, а Менкуш на шість місяців. До цієї частини збірки включаємо заяву І. Геля до президії Верховної ради СРСР.

П'яту групу збірки становлять два документи Михайла Гориня. Його постать добре відома українській громадськості на рідних землях і за кордоном. Народжений 1930 року в Жидачівському районі, Львівської області, він закінчив філологічний факультет Львівського університету і викладав українську мову, літературу, логіку і психологію в середніх школах. Від 1961 року аж до арешту 26 серпня 1965 року працював у лабораторії психології і фізіології праці при Львівському заводі автовантажників. У квітні 1966 року Михайла Гориня засудили у Львові на шість років ув'язнення в таборі суворого режиму. Із збірки «Лихо з розуму» відоме його останнє слово на суді. Відоме також, що до Михайла Гориня в'язнична влада застосовує дуже гострих, часто брутальних засобів. Одним з показників цього є звернення Михайла Гориня, Лева Лук'яненка й Івана Кандиби до Комісії

прав людини при Об'єднаних Націях у справі затруювання їхніх харчів в'язничною владою. Повідомлення про цю подію подала до відома українській громаді на Заході у вересні 1969 року Пресова служба ЗП УГВР, а в жовтні 1969 року текст звернення Гориня, Кандиби і Лук'яненка міжнародна організація для оборони політичних в'язнів «Емнесті Інтернешенел» передала Об'єднаним Націям. У цій збірці подаємо два не публіковані на еміграції документи Михайла Гориня; його заяву від 18 квітня 1966 року та його касаційну скаргу до Верховного суду Української РСР, писану 25 квітня 1966 року. Рівночасно в кінцевому додатку до цієї збірки передруковуємо з журналу «Сучасність» за жовтень 1969 року повний текст згаданого звернення М. Гориня, Л. Лук'яненка й І. Кандиби до Об'єднаних Націй, а також з газети «Українське слово» за 24 і 31 березня 1968 року дві заяви М. Гориня: одну до міністра закордонних справ УРСР Д. Білоколоса, другу до начальства концтабору — лейтенантів Кишки і Рибчинського. Обидва останні документи не стосуються безпосередньо до процесу Гориня, але є вимовними документами про терор адміністрації таборів суворого режиму і думки та турботи про становище на Україні, що їх висловлюють українські політичні в'язні.

Шоста група документів нашої збірки стосується до справи Святослава Караванського. Він також добре відомий на Україні і на Заході. Особливий розголос у міжнародній пресі здобуло його звернення до Ради національностей СРСР від 10 квітня 1966 року, в якому він мужньо виступив на оборону не тільки українського народу, але також і всіх неросійських народів Радянського Союзу, заплямував політику русифікації, українофобії й антисемітизму. Звернення Караванського надрукував впливовий американський журнал «Нью Лідер» у числі від 15 січня 1968 року, пізніше його передрукували або зреферували численні газети Америки, Англії, Франції, Італії, Канади й інших країн. Не менший розголос здобуло також звернення Караванського до першого секретаря ЦК компартії Польщі В. Гомулки, в якому він пропонував, щоб питання дискримінації неросійських народів поставити на порядок нарад міжнародної конференції компартій світу.

Святослав Караванський народився в Одесі 1920 року, вчився там таки в індустріальному інституті і заочно вивчав чужі мови. Під час румунської окупації Одеси співпрацював з українським визвольним підпіллям, а в 1945 році військово-військовий трибунал Одеської області засудив його на 25 років ув'язнення ніби за «зраду батьківщини» під час війни. Насправді органи КГБ намагалися завербувати Караванського в інформатори про настрої молоді, а коли він відмовився, зфабрикували обвинувачення і влаштували судовий процес. У 1960 році, після майже 17-річного ув'язнення, Караванського звільнили. На волі Караванський присвятив дуже багато часу літературній і перекладницькій праці і серед іншого закінчив розпочату ще в таборах роботу над словником рим української мови, що охоплював близько тисячі сторінок. Рівночасно він продовжував заочне навчання на філологічному факультеті Одеського університету. У листопаді 1965 року його арештували вдруге і за постановою генерального прокурора СРСР Руденка заслали (без слідства і суду) відбувати решту 25-річного строку, себто ще на 8 років і 7 місяців.

У нашій збірці надруковано два документи до справи Караванського: довідку МВД про відбуття Караванським частини 25-річного строку та лист Ніни Строкатої, дружини Караванського, до письменника Михайла Стельмаха.

Сьома частина збірки — це звернення радянських громадян до різних органів радянської влади та їх клопотання в справі арештованих. Тут маємо такі документи: 1) дві скарги мистця Алли Горської до прокурора УРСР Ф. Глуха; 2) звернення 78 видатних громадян, зокрема таких діячів культури, як Зіновія Франко, Михайлина Коцюбинська, Григорій Кочур, Іван Драч, Іван Дзюба, Федот Жилко, Борис Антоненко-Давидович та інших, до прокурора УРСР Ф. Глуха та голови Комітету державної безпеки УРСР В. Нікітченка; 3) звернення до ЦК КП України та ЦК КП Радянського Союзу за підписом таких діячів культури і науки, як Сергій Параджанов, Віталій Кирейко, Платон Майборода, Леонід Серпін, Ліна Костенко, Іван Драч, Олег Антонов; 4) звернення до Верховного суду УРСР від членів Спілки художників України в справі мистця Панаса Заливахи. Звернення підписали

Степан Кириченко, Олександр Данченко, Юрій Якутович, Людмила Семикіна, Галина Зубченко, Галина Севрук, Веніамін Кушнір, Алла Горська, Віктор Зарецький, Андрій Німенко; 5) лист Надії Світличної, сестри літературного критика Івана Світличного, до завідувачки юридичної консультації Шевченківського району міста Києва та до прокурора УРСР Ф. Глуха і її ж телеграма до президії 23 з'їзду КПРС у Москві.

Восьму групу документів становить список українських патріотів, переслідуваних за переконання. Список не повний і охоплює тільки частину тих, хто був арештований чи репресований за час між серпнем 1965 і листопадом 1966 року.

У додатках передруковуємо задані вище і відомі вже на еміграції документи, що служать ілюстрацією для попередніх частин збірки. Видання доповнене найбільш конкретними примітками і поясненнями за порядковими числами. Вони конкретні для розуміння оригінальних текстів поширених на Україні документів. Наприкінці книжки поданий показник імен.

ВИДАВНИЦТВО «СУЧАСНІСТЬ»

І. СПРАВА ВЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
ЛЕНІНСЬКОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ СПІЛКИ
МОЛОДІ УКРАЇНИ

Копія: ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Я, Чорновіл Вячеслав Максимович, член ВЛКСМ із 1952 року, вважаю за свій громадянський обов'язок звернутися до ЦК ЛКСМУ.

Мене, як і багатьох, глибоко стурбували обшуки, затримання та арешти серед української інтелігенції в ряді міст республіки. Із деким із заарештованих я знайомий особисто і глибоко переконаний, що жодної вини перед своїм народом і перед законом вони не мають. Цим і викликане те, що 4 вересня в кінотеатрі «Україна» я підтримав заклик І. Дзюби протестувати проти арештів і обшуків.

Мій вчинок розглядався редактором та комсомольською організацією редакції газети «Молода гвардія». На мене накладене суворе дисциплінарне стягнення, мені було запропоновано негайно подати заяву про звільнення «за власним бажанням». Нарешті, мене не зараховано до аспірантури Київського педагогічного інституту, куди я пройшов за конкурсом.

Я не маю наміру оскаржувати рішення комсомольської організації та адміністрації. Хочу лише звернути увагу ЦК ЛКСМУ на одну серйозну обставину, яка виявилася під час

розгляду моєї справи редактором та комсомольськими зборами. Маю на увазі свідоме намагання певної групи людей поширювати провокаційні версії. Це, на мою думку, кидає світло і на відомі події останніх тижнів.

Йдеться не про безглузді вигадки пересічного міщанина. Бо один із «інформаторів громадськості» — Прощаків В. О. працює заступником редактора газети ЦК ЛКСМУ «Молода гвардія», секретар партійної організації, співробітничав у Комітеті державної безпеки. Тому він, очевидно, висловлює не свої особисті міркування і не сам вигадує факти на підтвердження цих міркувань.

Намагаючись довести, що в кінотеатр «Україна» я прийшов із готовим планом «політичного хуліганства», тов. Прощаків причислив мене до якоїсь організації, яка, буцімто, «ховаючись за марксизм-ленінізм, ставить своєю метою підрив радянської влади». Ось тільки деякі з наведених ним фактів діяльності цієї організації:

1) З антирадянською метою під Новий рік у Києві співали колядок, а за зібрані гроші купили друкарські машинки для антирадянської пропаганди. Насправді ж ці зовсім невеликі гроші разом з іншими пожертвами громадськості були передані матері Василя Симоненка для спорудження пам'ятника на могилі поета-громадянина.

2) Після заборони вечора поезії на верстатобудівному заводі весною 1965 року учасники ніби-то рушили до пам'ятника Пушкінові і почали плювати на нього. Як присутній на вечорі мушу заявити, що це — провокаційна вигадка. Втім, кілька років тому стався дійсний факт брутального осквернення пам'ятника Т. Г. Шевченкові, про який делікатно згадувала навіть преса. Однак винуватець (лікар, викладач вузу!) відбувся легким переляком, а тов. Прощаків та ті, хто стоїть за ним, не поширювали чуток про «організацію».¹⁾

¹⁾ 6 січня 1963 року доцентка Київського медінституту Р. Тельнова, залагодила свої фізіологічні потреби на постументі пам'ятника Шевченка в Києві. Свідком цього хуліганського вчинку

3) Як виявляється, в кінотеатр «Україна» 4 вересня ввірталася ціла ватага здорових молодиків, заступила всі виходи і насильно примушувала слухати І. Дзюбу. Бідолахам, які не бажали чути «антирадянського» виступу, довелося спустатися по пожежній драбині.

Якщо врахувати, що сам тов. Прощаков у кінотеатрі не був, вражає його гідна кращого застосування фантазія...

4) Обшуки й арешти, які ведуться на Україні, супроводжуються великою таємничістю. Будь-які стосунки із заарештованими виключені. Офіційних повідомлень чи то в пресі, чи через якісь інші канали не було жодних. Звідки ж тов. Прощаков та іже з ним знають і по якому праву поширюють чутки, що у Львові знайдена підпільна друкарня, а в Івано-Франківському — зброя? Звідки їм відомо, що І. Світличний *продавав* твори Симоненка спочатку на Україні, а потім за долари (!) продав «Щоденник» поета за кордон.²

був серед інших завідувач катедри Київського інженерно-будівельного інституту Яків Лінійчук. Він та інші свідки негайно покликали старшину міліції Федора Черненка, який ствердив пляму сечі на постументі пам'ятника. Вістка про таке осквернення пам'яті Шевченка поширилася скоро по Києву і викликала велике обурення громадськості. Навіть радянська преса повідомила про цю ганебну подію. У газеті «Літературна Україна» від 29 березня був надрукований про це, правда, в обережній формі, репортаж за підписом кореспондента цієї газети Сергія Плачинди і майора міліції Івана Козика. Група громадян Києва звернулася до прокурора УРСР з вимогою покарати хуліганку. Справа тривала кілька місяців, і щойно 27 грудня 1963 року прокуратура відповіла (звичайно, російською мовою), що підстав для суду над Тельноюю немає, бо її вчинок не доведений. Така сама відповідь послідувала на другу скаргу 8 лютого 1964 року, і на цьому справа була припинена.

2) Літературний критик Іван Світличний був арештований і ув'язнений у 1965—66 роках нібито за передачу «Щоденника» Симоненка за кордон. Виявилось, що обвинувачення було безпідставне, і Світличний по вісьмох місяцях ув'язнення вийшов на волю. 15 квітня 1966 року газета «Радянська Україна» надрукувала

Ряд подібних «аргументів» тов. Процакова можна було б продовжувати. До речі, подібні чутки про зв'язок заарештованих із іноземною розвідкою і т. п. ширяться й по інших установах та наукових закладах Києва, своєрідно обробляючи громадську думку.

Хотілося б вірити, що подібні вигадки — витвір підперченої шовінізмом фантазії тов. Процакова та йому подібних, що вони не виходять із жодної з тих організацій, які представляє заступник редактора газети ЦК ЛКСМУ, секретар партійної організації і співробітник Комітету держбезпеки.

Якщо ж над заарештованими буде вчинена розправа закритим судом, логічно виникатиме думка, що такі «інформатори громадськості» були лише знаряддям підготовки громадської думки для акції в стилі культивських часів.

Гадаю, що поширення провокаційних чуток повинно каратися, і не менш суворо, ніж протести проти арештів. Однак пишу, передбачаючи те, що карати в зв'язку з цим листом будуть насамперед його автора. Але, хоч власна голова дорога, та істина — дорожча.

15 вересня 1965 року

пасквіль Миколи Негоди, про якого є неприхильна згадка в «Щоденнику» Симоненка. Негода атакує публікацію «Щоденника» за кордоном і друкує лист матері Симоненка Ганни Щербань, в якому вона обвинувачує Світличного в тому, що він забрав помертну літературну спадщину її сина. Арешт Світличного знайшов відгук також у міжнародній пресі. Повідомлення про нього подав «Нью-Йорк Таймс» від 7 квітня 1966 року.

ПОСТАНОВА ПРО ОБШУК

(Записано конспективно)

6. IX. 1965 року

Начальник Управління
КДБ по Львівській області
(Шевченко)
Прокурор Львівської області,
радник державної юстиції 3 ступеня
(Антоненко)

Старший слідчий капітан Клименко (ведучи слідство) в справі розповсюдження антирадянських документів у місті Львові...

встановив, що гр. Чорновіл В. М. займався розмноженням документів наклепницького змісту та вигадками на радянський державний і суспільний лад.

... постановили:

провести обшук для виявлення і *вилучення розмножених ним документів* (підкреслення моє — В. Ч.) антирадянського змісту.

(Переклад з російської)

ПРОТОКОЛ ОБШУКУ

м. Київ

30 вересня 1965

Слідчий Управління КДБ при Раді Міністрів УРСР по Київській обл. лейтенант Берестовський при участі понятих:

Бондаренка Петра Степановича, що мешкає в с. Вишгороді, «Берізки», будинок 4, квартира 13, Києво-Святошинського р-ну Київської області;

Волкової Антоніни Миколаївни, мешкає там таки, квартира 12; у присутності Чорновола Вячеслава Максимовича, з до-

держанням вимог ст. ст. 180, 181, 183, 185, 188 і 189 КПК УРСР, провів обшук у квартирі Чорновола Вячеслава Максимовича, що мешкає в с. Вишгороді, «Берізки», будинок 1, квартира 17, Києво-Святошинського р-ну Київської області, з метою відшукування і вилучення документів антирадянського змісту.

Вищеназваним особам роз'яснено їх право бути присутніми при всіх діях слідчого і вносити заяви з приводу тих чи інших його дій.

Понятим, крім того, з'ясований на підставі ст. 127 КПК УРСР їхній обов'язок засвідчити факт, зміст і наслідки обшуку.

Обшук розпочато о 8 год. 30 хв.

Перед початком обшуку Чорноволові В. М. була пред'явлена постанова про проведення обшуку від 6 вересня 1965 р., після чого йому було запропоновано видати документи антирадянського змісту. Гр-н Чорновіл заявив, що таких документів у його квартирі немає.

Після чого був проведений обшук, у процесі якого було виявлено і вилучено:

(Йде перелік книжок, див. додаток ч. 7)

181. Текст, надрукований на машинці до писання і фотокопійований (фотокопії на папері 9 x 12 см), 42 картки паперу від стор. 39 до 342. Початок тексту: «Вишня. Спогади про Остапа Вишню...» кінець: «Поки живий, не пробачу!»

182. Вірші Богдана Ігоря Антонича, надруковані друкарським способом і фотокопійовані (на папері 9 x 12 см), 21 картка паперу, на одній сторінці фото Антонича.

183. Вірші, друковані на машинці до писання на півкартках на 8 сторінках, занумерованих від 1 до 8. Початок: «Я повертаюсь», кінець: «...хвилю мою віднесло».

184. Вірші, друковані на машинці до писання на півкартках. На 37 картках, початок «Загальний пролог», кінець: «місту розгніваних левів». У збірнику наявні такі вірші:

«Пролог міста», «Архітектура», Сосенка, Новаківського, «Костьол» та ін.

185. Лист Чорновола В. М. до ЦК ЛКСМУ від 15. IX. 65 на 3 картках, друкованих на машинці — у 2 примірниках, далі 1 сторінка, друкована на машинці, та рукописна чернетка на 4 картках.

186. 2 картки зеленуватого паперу, описаного чорнилом і розірваного вздовж на 4 частини, початок: «Якщо врахувати, що сам тов. Процаков» і «отже, мета цієї заяви — підірвати...»

187. Текст на 5 картках «Слово-Зброя. Василь Симоненко прожив...» і кінець: «... до боротьби за краще майбутнє». Написана синім чорнилом.

188. Загальний зшиток у зеленій обкладинці. Початок на першій сторінці: «Доповідь графа Орлова цареві». На 2 «Північні племена дерев'яного божка». На 3 — «Пам'яті тридцяти» — вірш, а початок сторінки: «Самотність, труд...» Разом списано 15 карток. Кінець останньої картки: «Там же, стор. 277».

189. Вірші, друковані на окремих картках: (йде перелік 18 назв).

190. Вирізка з української газети, виданої за кордоном, стаття «Більше амбіції». Початок статті: «Нам пишуть з Праги...» кінець: «... а „малоросами” Р» (вирізка з 1922 року).

191. Шість карток копіювального паперу з текстом «до ЦК ЛКСМУ».

192. Вірші М. Осадчого «Карпатське інтермеццо», друковані на 21 сторінці (текст машинописний). Початок: «Я стояв серед Карпат», кінець: «... на землю козаків».

193. Стаття Чорновола «Проти темряви» з рецензією від 10. XI. 63. Разом на 17 друкованих картках.

194. Листи, починаються і кінчаються словами:

- 1) «Славів, що ж від тебе» — «... мабуть, неактуально»
- 2) «Славів, поперше...» — «... кінець світу о восьмій»

- 3) Здоров був, Славик, пишу... — «... Панфілова, 2 + 3, Дубасу»,
- 4) «28 квітня, 1960 р. Львів...» — «... послугу з радістю, твій».
- 5) «Любий Львів 12. 5. 63 р.» — «... це сама весна».
- 6) «Добрий день, Вячеслав Максимович — ... з привітом, Рома».

195. Картка із зошита в клітку з записом: «Переденко Володимир — робітник-електрик, Русин Іван, Мартиненко, Гринь...»

196. Картка з текстом: «Радіо. Голос Америки щоденно, закінчується словами: «... 15 хвилин — хв.??»

Заяв і зауваг не було.

Протокол оголошений слідчим, записано правильно.

гр. (Чорновіл)

поняті 1. (Бондаренко)

2. (Волкова)

слідчий (Берестовський)

У проведенні обшуку брали участь співробітники КДБ Київської обл.

(Мнищенко)

(Павленко)

Гр-н Чорновіл після обшуку і прочитання протокола обшуку заявив, що він протестує проти вилучення вищезгаданих книг, паперів, листів, тому що вони не мають антирадянського характеру і потрібні йому для наукової праці.

Копію одержав (В. Чорновіл)

(Переклад з російської)

Примітка. Між кількістю забраних у В. Чорновола матеріалів, поданою в інших документах і в цьому, є деяка розбіжність, зумовлена, мабуть, тим, що інакше були визначувані ці матеріали В. Чорноволом й інакше представниками КДБ.

ДО НАЧАЛЬНИКА КОМПІТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УРСР тов. НІКІТЧЕНКА

від гр. ЧОРНОВОЛА Вячеслава Максимовича,
що мешкає за адресою: Київська обл.,
Києво-Святошинський р-н, селище Вишгород,
«Берізки» № 1, кв. 17.

ЗАЯВА

30 вересня 1965 року в моїй квартирі був проведений обшук, який вели слідчий управління КГБ по Київській області лейтенант Берестовський, співробітники того ж управління Мнищенко і Павленко. Ордер на обшук був виданий ще 6 вересня Львівським КГБ, республіканським КГБ затверджений не був, хоч на території Львівської області я не мешкаю.

Як сказано в ордері, обшук проводився «для обнаружения и изъятия размножаемых им документов антисоветского содержания». Під час обшуку, який тривав майже 9 годин, жодного антирадянського документу у мене не було знайдено, бо я нічого подібного ніколи не розмножував. Натомість, невідомо, з яких міркувань, була вилучена частина моєї наукової бібліотеки. Всього забрано у мене 190 окремих книг і комплектів журналів, які в протоколі обшуку названі «документами антисоветского содержания». Вилучена література необхідна мені як журналістові та для наукової роботи (я склав минулого року кандидатський мінімум, працюю над дисертацією, маю ряд журнальних публікацій, у видавництві «Молодь» вийшла книжка з моєю передмовою).

Я звертаюся із заявою до Київського обласного управління КГБ з вимогою повернути забрані в мене книги. Мені відповіли, що вилучена література буде повернена мені після ознайомлення. Однак, хоч кінчається вже другий місяць, ні книжки, ні листи та інші особисті папери мені не повернені.

Домашню бібліотеку я збираю протягом 10 років, старі видання купував у букіністів Києва, Львова, Москви, а також у приватних осіб, деякі книжки лишилися від діда моєї дружини, який був учителем на Львівщині при Польщі. Ряд ви-

дань є рідкісними і тому дуже цінні. На книги я витрачав всі свої збереження. За мінімальними підрахунками забрана в мене література оцінюється в 700—800 крб.

Як я міг зрозуміти під час обшуку, книги в мене вилучалися за таким принципом: все, що видане українською мовою не в УРСР — антирадянське. Тому серед забраних книжок виявилися твори дожовтневих авторів (Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова, Б. Грінченка, Н. Кобринської, В. Антоновича та ін.), твори прогресивних письменників 20—30-років (комуніста М. Тарновського, А. Крушельницького, Д. Лужіяновича... і навіть видання Комуністичної партії Західної України!) Переважна більшість взятої в мене літератури — це художні твори письменників різних течій і світоглядів, книжки по історії, етнографії, мистецтву, історії літератури, періодичні видання. Чимало творів видано або ж написано ще до 1917 року, і вони хоча б тому не можуть бути антирадянськими. Більшість їх є у загальних фондах академічних бібліотек Києва, Львова, Ленінграда, Москви... Лише декілька із вилучених книжок містять в окремих місцях критику (дуже неглибоку) нашого суспільного ладу. Однак, без ознайомлення і з такого типу літературою не можна скласти повного уявлення про літературний процес на Україні в 20—30-х роках. Заборонити читати її — це все одно, що людині, яка хоче краще засвоїти марксизм, не дозволити брати в руки Гегеля, Прудона чи Лассаля або вилучити із бібліотеки нещодавно видані у Москві книги Бертрана Рассела чи Джавахарлала Неру.

Якщо ж КГБ вбачає у читанні фахівцями книг старих видань дію, яка підриває наш суспільний лад, то, щоб не було непорозумінь, потрібно видати індекс заборонених авторів або творів. Я особисто вважаю, що вилучення книжок, виданих 25—70 років тому на території теперішнього СРСР, як і взагалі ревізії приватних бібліотек, — явище для нашого ладу недопустиме, яке наносить серйозного удару по радянській демократії і є, по суті, рецидивом культивських часів.

Прошу республіканський Комітет держбезпеки втрутитися в дії Київського обласного управління КГБ, щоб мені якнайскоріше були повернені відібрані книги, листи тощо.

Домашня бібліотека мені дуже потрібна, бо я живу за межами Києва і регулярно працювати в бібліотеці АН УРСР не можу. Тим паче, після пожежі там поки що неможливо дістати потрібні для роботи видання.

Через те, що єдиним критерієм при вилученні книжок була ерудиція лейтенанта Берестовського, а обіцяне ознайомлення затягнулося, додаю до заяви список заборонених у мене книжок з поясненням.

25 листопада 1965 року

**СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ,
ВИЛУЧЕНОЇ ЯК АНТИРАДЯНСЬКОЇ ПРАЦІВНИКАМИ КГБ
У ЧОРНОВОЛА В. М. ПІД ЧАС ОБШУКУ 30. 9. 65**

I. Видання до 7. XI. 1917

1. «Молода Україна» — комплект журналів за 1900 рік. Орган письменників-модерністів.¹⁾ Видання рідкісне і дуже цінне.

2. «Відомості про Російську Україну», 1915 р.

3. В. Гнатюк, Національне відродження австро-угорських українців, Відень, 1915 р. Гнатюк — прогресивний діяч, друг Франка.

4. «Галичина під час російської окупації», 1915 р.

5. Б. Грінченко, Листи з України Наддніпрянської, Київ, 1917 р. (написано 1892 р., автор, прогресивний письменник, помер 1910 р., книжка перевидана влітку 1917 р.).

II. Твори, написані до 7. XI. 1917, але видані після

6. «Галицько-волинський літопис», Львів, 1936²⁾ — писався у 13 столітті монахами, які, як встановив лейтенант Берестовський, мали антирадянські настрої...

7. Діярій гетьмана Пилипа ОРЛИКА, Варшава, 1936 — написано в першій половині XVII століття.

8. «Шевченкова криниця», Львів, 1922 — уривки з творів Т. Шевченка.

9. М. КОСТОМАРОВ, Книги биття українського народу — документ Кирило-Методіївського братства, писано до 1847 року.

1) «Молода Україна» — місячник укр. молоді, Львів, 1900—1902.

2) У перекладі й із статтею Теофіла Коструби.

10. П. КУЛІШ, Чорна рада, Львів, 1943, — роман писано 1857 року, неодноразово видавався при радянській владі. Планується перевидання 1966 р.

11. О. БАРВІНСЬКИЙ, Павло Полуботок, Канада, 1922, — автор жив з 1845 по 1889 р., п'єса про 18 ст. Цінна книжка з огляду на місце видання.

12. В. АНТОНОВИЧ, Історія України, Прага, 1941, — автор помер 1908 р.

13. В. АНТОНОВИЧ, Коротка історія козаччини, Коломия, — того ж автора.

14. Б. ГРІНЧЕНКО, Коротка історія України, Станіслав, 1920, — писано 1906 року.

15. С. ОЛЕСНИЦЬКИЙ, Сторінки з мого життя, Львів, 1937, — автор, відомий громадський діяч, помер у жовтні 1917 р. Цінне для науки видання.

16. Н. КОВРИНСЬКА, ?, Коломия, 1934, — прогресивна західно-українська письменниця, писала наприкінці ХІХ— на поч. ХХ ст.

17. В. ЩУРАТ, Історичні пісні, Львів, 1937, — писані 1905—1907 рр. надруковані у книзі: В. Щурат, Поезії, Львів, 1962 (до речі, радянські видання Кобринської та Щурата стояли поруч із вилученими книжками. Можна було порівняти...).

18. С. ЧИКАЛЕНКО, Щоденник, Львів, 1931, — писано до революції, дуже цінне для історії журналістики видання, бо автор був видавцем перших українських газет в Російській імперії.

19. А. КАЩЕНКО, Під Корсунем, Відень, 1919, — історична повість про Хмельниччину, виходила навіть за царату.

20. В. ВИННИЧЕНКО, Твори, 5 томів, 1919, — оповідання та романи соціального змісту, писані поміж 1900—1915 рр., видавалися за царату, деякі — при радянській владі, до культу.

21. Д. ДОРОШЕНКО, По рідному краю, Львів, 1930, — туристські записки, роблені до першої світової війни.

22. В. ЛЕОНТОВИЧ, Оповідання, Львів, — писані на початку ХХ віку.³⁾

23. В. МАСЛЯК, Поезії, Львів, 1920, — поганенькі вірші кінця ХІХ — початок ХХ віку.

III. Переклади з інших мов

24. Рабиндранат ТАГОР, Националізм, Берлін, — переклади на російську з індійської твору всевітньо відомого письменника, індійський націоналізм, як відомо, був прогресивний...

³⁾ «Оповідання» т. I, В. Леонтовича були видані 1918 року.

25. СОЕ, Гільдовий соціалізм, Київ, 1922, — здається, з французької. Критика західного опортунізму.

26. «Російська революція та європейський пролетаріят», Львів, 1918, — здається, з німецької, оцінка лютневої революції 1917 р., співзвучна нашій сьгоднішній.

27. ФЕРСТЕР, Як вести життя, 1922, — переклад, щось про правила доброго тону (!).

28. ГІНТЕР, Раса, подружжя, вождь, Львів, 1939, —

29. ГІНТЕР, Лицар, смерть і чорт, Львів, 1937, — обидві книжки, здається, з німецької. Не читав.

30. КАПЕ, Берлін, рік —?, — німецькою мовою, не читав.

IV. Художні твори

31. Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ, Землею українською, Краків, 1942, — передруковане без будь-яких змін радянське видання (Київ, 1930 р.).

32. О. БАВІЙ, Ненависть і любов, Львів, 1921, — збірка віршів. Нічого антирадянського немає.

33. О. БАВІЙ, Остання офіра цісареві, Львів, 1937, — поема про першу світову війну.

34. БІЛОЗЕРСЬКИЙ, Напередодні, Львів, 1935,⁴⁾ — повість про Миколу II та Распутіна.

35. «Василько Ростиславич», Берлін, 1923,⁵⁾ — повість про XII чи XIII ст.

36. О. ГАЙДУКЕВИЧ, Було колись, Львів, 1931, — ?, мабуть, не читав.

37. ГОРОВЕЦЬ, З мого записника, Львів, 1922, — щось графоманське, але не антирадянське.

38. Ф. ДУДКО, Дівчата відчайдушних днів, Львів, 1937, — оповідання про громадянську війну, писані не з наших позицій. Для тих, хто вивчає художню літературу 20—30 рр., познайомитися, безумовно, корисно.

39. Р. ЄНДИК, Зов землі, Краків, 1940, — те ж, що й № 38.

40. ЗАКЛИНСЬКИЙ, А ми тую стрілецьку славу збережемо, — повість, судячи по назві, про січових стрільців. Прочитати не встиг.

41. «З-під рідної стріхи», Каменець, 1921, — цілком графоманська мазня.

4) Повість Остапа Павлова-Білозерського.

5) Повість Володимира Бірчака, видання 1922 року.

42. КОРОВИЦЬКИЙ, Віще зілля, поезії, Львів, 1936, — поезії поганенькі, може, за це їх забрали?

43. Ю. КОСАЧ, Чарівна Україна, Львів, 1937.

44. Ю. КОСАЧ, Чад, Львів, 1937.

45. Ю. КОСАЧ, Клубок Аріядни, Львів, 1937.

46. Ю. Косач, Глухівська пані, Львів, 1938, — усі чотири книги — оповідання й повісті з давнього українського минулого. КОСАЧ — небіж Лесі Українки, зараз живе у США, прогресивний діяч, гостював у СРСР, друкується у нас.

47. КРУКІВСЬКИЙ, Голос крові, Львів, 1936, — теж, що й номер 38.

48. А. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ, На провесні життя, Львів, 1931. — Автор — прогресивний письменник і діяч, радянофіл. На початку 30-х років емігрував із Польщі на Радянську Україну. Був замордований під час культівської сваволі. Реабілітований і видається.

49. А. КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ. Як промовить земля, Київ, 1920, — те ж саме.

50. Б. ЛЕПКИЙ, Вибір віршів, Вецляр, 1921. — Автор — письменник суперечливий, але не антирадянський. Тут і далі твори, писані в основному до революції.

51. Б. Лепкий, Казка мого життя, Львів, 1936, — дитячі оповідання.

52. Б. ЛЕПКИЙ, Батурин, Лейпціг, — частина історичного роману про початок XVIII ст.

53. Б. ЛЕПКИЙ, Полтава, Лейпціг, 1929, — частина того ж роману.

54. «Золота липа» (1897—1922), Берлін, 1924, — збірка до 25-річного ювілею творчості ЛЕПКОГО. Його твори та інших письменників.

(До речі, мені, мабуть, випав особливо неосвічений слідчий. Бо в інших Чикаленка, Крушельницького, Лепкого, Грінченка та багатьох таких же видань, як у мене, не брали. Це ще раз підтверджує, що кожен визначає «антирадянське», як сам забажає).

55. ЛИПІНСЬКИЙ, Хам і Яфет, Львів, 1928,⁶ — не пригадую, що це таке.

56. ЛОТОЦЬКИЙ, Кужіль і меч, Львів, 1927. Історична повість про XVII ст.

⁶) Полемічні статті Вячеслава Липинського проти Д. Донцова.

57. Д. ЛУКІЯНОВИЧ, Я — з більшістю, Львів, 1935. — Автор — прогресивний український (пізніше — радянський) письменник. Помер з рік тому у Львові.

58. МАТІЇВ-МЕЛЬНИК, На чорній дорозі, Львів, 1930. — Збірка оповідань. Чи є серед них щось «небажане» — не пригадую.

59. МЕЛЬНИК, По той бік греблі, Коломия, 1922, — слабенькі, але здається, »безобідні» оповідання.⁷⁾

60. МИРОСЛАВІВ, Крути, — те ж, що і № 38.

61. МИХАЙЛИК, За стрілецьку славу, — спогади чи художній твір про січових стрільців.

62. МОГЕТИЧ, Люди, де ви?, — те ж, що й № 37 (графоманство).

63. ОЛЬЖИЧ, Рінь, Львів, 1935, — збілочка поезій відомого в 30-і роки поета, сина О. Олеся.

64. О. М., По довгій розлуці, Львів, 1920, — графоманство.

65. ОРДІВСЬКИЙ, Вагрянний хрест, Львів, 1937, — історична повість про XVI чи XVII ст.

66. ОРДІВСЬКИЙ, Срібний череп, Львів, 1928, — про ті ж часи, повість.

67. В. ОСТРОВСЬКИЙ, Між двома революціями, Львів, 1928, — оповідання про село 1905—1917 років.

68. В. ОСТРОВСЬКИЙ, За грошем, Львів, 1930 — оповідання соціального змісту.

69. ПАВЛЮК, Сумна радість,⁸⁾ — поетична збірка поч. 20-х років.

70. «Софія Галичко»,⁹⁾ 1941, — п'єса про січове стрілецтво.

71. М. ТАРНОВСЬКИЙ, Шляхом життя, поезії, Нью-Йорк, 1921. — Автор — поет-комуніст, повернувся з еміграції і зараз живе в Києві. Книжка — бібліографічна рідкість.

72. ТУРЯНСЬКИЙ, Раби, п'єса, 1927, — не читав.

73. ЧЕКМАНОВСЬКИЙ, Віки пливуть над Києвом, Львів, 1928, — збірка оповідань, одне, здається, — небажане.

74. ЧЕРНЯВА, На Сході — ми, Львів, 1932, — слабенька фантастична повість, скоріше «антиросійська», ніж «антирадянська». Те ж, що № 38.

75. ШУХЕВИЧ, Гіркий то сміх, Львів, 1930, — оповідання, ще не читав.

76. ЯНІВ, Сонце і грати, 1941, — поетична збірка, здається, аполітична.

7) Оповідання галицького письменника Миколи Матієва-Мельника.

8) Збірка поезій Антона Павлюка, видана 1919 року.

9) Софія Галечко — хорунжа УСС.

V. Періодичні видання, альманахи, календарі

У періодиці, як відомо, поруч можуть бути твори різного ідейного спрямування — художні, публіцистичні, наукові розвідки. Без знайомства з періодикою неможливо вивчати літературний процес того чи іншого періоду.

77. «НОВІ ШЛЯХИ» — журнал прогресивний, радянської орієнтації, видаваний А. КРУШЕЛЬНИЦЬКИМ. Забрано 7 (сім) місячників за 1929—1931 рр.

78. «ДЗВОНИ», громадсько-літературний католицький журнал. Забрано 1 номер за 1931 і один за 1936 р.

79. «ВІКНА» — річний комплект за 1931 рік. Орган КПЗУ (розшифровую для лейтенанта Берестовського — Комуністична партія Західної України).

80. «ОСВІТА» — 2 номери за 1931 та 1938 р.

81. «НАША КУЛЬТУРА», Львів, — 5 (п'ять) №№ за 1934—1936 рр.

82. «ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ» — 2 №№ за 1934 рік.

79. «ВІДРОДЖЕННЯ», Львів, 1935, — річний комплект *АНТИ-алкогольного (?)* журналу.

84. «ЛИЦАРСТВО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ» — річний комплект за 1936 рік, — за логікою тих, що обшукували, власник цього видання — запеклий католик.

85. «УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМІЧНИЙ ВІСНИК», Львів, № 6 за 1938 рік.

86. «СЬОГОЧАСНЕ І МИНУЛЕ», № 11 за 1939 рік.

87. «СЛОВО», журнал слов'янської філології, Львів, 1938 (філологія — від грецького «любити слово» — наука про мову та літературу).

88. «РІДНА МОВА», комплект з восьми (8) філологічних журналів за 1939 р. — див. пояснення до № 87.

89. «МИ» — літературний журнал, один № за 1939 рік.

90. «УКРАЇНСЬКА ШКОЛА», Краків, 1942, — один №.

91. «САМООСВІТА», — неперіодичні просвітянські видання для малограмотних. Забрано книжечки: «Українська література» № 61, за 1934 р. «Розвиток народного господарства» — № за 1934 р. «Повоєнні журби світа» — за 1936 р., «Царі і люди», рік — ?

92. «НАША БАТЬКІВЩИНА», читанка для дітей, уклад І. ТЕСЛЯ,¹⁰⁾ 1941 рік.

¹⁰⁾ Підручник географії України.

93. «НАЙВІЛЬШИЙ ОБМАНЕЦЬ», — теж, здається, із серії «Самоосвіта». АНТИалкогольне чи то проти куріння...

94. КАЛЕНДАР «ПРОСВІТИ» на 1929 р., Львів, 1928.

95. «УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР», Варшава, 1964, — видано в Польській Народній Республіці, моя рецензія на нього вміщена в газеті «Друг читача». Хіба вже не можна читати і видань країн народної демократії?!

VI. Книжки з літературознавства, мовознавства, живопис

96. В. БОЙКО, Марко Вовчок, Лейпціг, — про видатну українську письменницю минулого віку.

97. М. ВОЗНЯК, Наша рідна мова, — популярна брошурка про україн. мову.

98. В. ДОРОШЕНКО, Життя і слово, Львів, 1918, — збірник літературно-критичних статей.

99. ДОРОШЕНКО, М. Костомаров, — відомий історик і письменник Костомаров жив 1817 по 1885 рік.

100. «ПАВЛО КОВЖУН», Львів, 1943 — монографія про художника з багатьма ілюстраціями.

101. Г. КОСТЕЛЬНИК, Ломання душ, Львів, 1923, — літературно-критичні статті.

102. КРЕВЕЦЬКИЙ, Перша бібліотека на Україні, Львів, 1937, — мова йде не про спалену бібліотеку АН УРСР в Києві, а про бібліотеку Ярослава Мудрого (XI ст.).

103. ЛОТОЦЬКИЙ, Сторінки минулого, — 2 (два) томи спогадів про український літературний та культурний рух в царській Росії.

Надзвичайно цінне для історика літератури видання

104. МОХ, На фронті української книжки, Львів, 1937 р.

105. МОХ, Книжки і люди, Львів, 1938.

106. МОХ, Самоосвітні видавництва, Львів 1938.11)

107. О. НАЗРУК, Преса, Львів, 1929.

108. ПЕЛЕНСЬКИЙ, Сучасне західноукраїнське письменство, Львів, 1935.

109. ПЕЛЕНСЬКИЙ, Українська літературна пародія, Львів, 1934.

11) Чч. 104—106 — видання католицького журналіста і видавця Миколи Моха.

110. ПЕЛЕНСЬКИЙ, Матеріали до краєзнавчої бібліографії, Львів, 1936.¹²⁾

111. Порадник для самоосвітніх гуртків, Львів, 1934.

112. РАДЗИКЕВИЧ, Короткий курс історії українського письменства, Львів, 1922.

113. СВЕНЦІЦЬКИЙ, Микола Гоголь, Львів, 1931, — невідомо тільки, хто більше антирадянський — Свенціцький, який став після возз'єднання радянським вченим, чи Микола Гоголь?

114. С. ТОВІЛЕВИЧ, Рідні гості, Львів, 1922 — спогади дружини українського драматурга Карпенка-Карого.

115. ТУРЯНСЬКИЙ, Поет віри і боротьби, Львів, 1922 (про творчість К. Поліщука).

116. Д. ЧИЖЕВСЬКИЙ, Історія української літератури, Прага, 1942.

117. «ШЕВЧЕНКІВСЬКІ СВЯТА», Краків—Львів, 1944 — розробка для сцени Шевченкових творів.

VII. Книжки до історії, етнографії, географії, мемуари

118. «АВСТРИЯ І ГАБСБУРГИ», Львів, 1928. — Габсбурги, як відомо, були монархами до революції.

119. БАРВІНСЬКИЙ, Коротка історія Галичини, Львів, 1941, — як і в деяких інших вилучених «історіях», «крамольні» тут останні сторінки. Може, їх повиривати, щоб потрібної книжки не викидати?

120. І. БОРЩАК, Григор Орлик, Львів, 1932 — про антирадянського діяча XVIII століття.

121. АНДРУСЯК, Мазепа і Правобережжя, Львів, 1938 — те ж, що й № 120.

122. ВОЗНЯК, Кирило-Мефодіївське братство, Львів, 1921, — Возняк був членом АН УРСР, а «антирадянське» братство існувало до 1847 року.

123. кн. ВОЛКОНСЬКИЙ, Имя руси в домонгольскую пору, Прага, 1929, — або лейтенанта налякав княжий титул, або КГБ, нарешті, починає боротися і проти великоросійського шовінізму...

124. ГАЛАГАН, Спомини, ч. 1, Львів, 1930, — про український культурний рух кінця XIX — поч. XX століття (до революції).

125. ГЕЦ, Столиця Гербуртів, Львів, 1937, — про Галицько-Волинське князівство.

¹²⁾ Чч. 108—110 — праці зах.-укр. літературознавця Євгена Юлія Пеленського.

126. ГУЗАР-КОЛОДЗІНСЬКИЙ, Іван Богун, Прага, 1941, — забрано хіба за те, що Богун не присягнув цареві у Переяславі?
127. Д. ДОРОШЕНКО, Слов'янський світ, 1922, — суґубо наукове, дуже цінне видання.
128. ДОРОШЕНКО, Автокефалія, т. I, Варшава, 1935, — з історії релігії.
129. С. ДАУШКОВ, Подорож в Сибір, Львів, 1933, — про концтабори там не згадується.
130. С. ЗИНИН, Лемковина — Сибір, Львів, 1934, — заклик переселятися в СРСР.
131. «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»,¹³⁾ Київ, Львів, Відень, 1918, — в протоколі обшуку не вказано автора, тому не можу схарактеризувати це видання.
132. «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Україна в неволі», Львів, 1935, — невеличке популярне видання, що за 1917 рік не заходить.
133. «КАРПАТСЬКА УКРАЇНА», Львів, 1939, — географія та історія Закарпаття.
134. «КНЯЖИЙ ГАЛИЧ», Львів, 1937, — про XII—XIII століття.
135. КОЛКАЧКЕВИЧ, Про західні межі Київської держави в X ст. Львів, 1935.
136. КРЕЗУБ, Нарис історії українсько-польської війни, Львів, 1933, — дозволили ж таку книжку надрукувати в буржуазній Польщі...
137. І. КРИП'ЯКЕВИЧ, Історія України, Львів, 1941, — того ж автора див. № 119.
138. І. КРИП'ЯКЕВИЧ, Історія козаччини, Львів, 1934, — автор-академік, нині здоровує, член редакційної колегії УРЕ.
139. КРОХМАЛЮК, Жовті Води, Львів, 1938, — там не про добування урану, а про битву Хмельницького з поляками.
140. В. МОКОВСЬКИЙ, Гмінд, Львів, 1935, — про першу світову війну.
141. МАКСИМЧУК, Кожухів, Львів, 1930, — про громадянську війну, тон доволі об'єктивістський.
142. «МОСКВОФІЛЬСТВО, його батьки й діти», Львів, — проти москвофілів, яких Ленін називав платними агентами російського царизму.
143. МУДРИЙ, Боротьба за огнище української культури, Львів, 1923, — про боротьбу за українізацію Львівського університету... при Австро-Угорщині.

13) Мабуть, М. Грушевського.

144. «НАРИС історії українських січових стрільців», Львів, 1923.

145. ОГІЄНКО, Українська церква, Прага, 1942, 2 (два) томи, — історія церкви від хрещення Русі. Дуже цінне для історика та історика літератури видання.

146. ПРИХОДЬКО, Під сонцем Поділля, — спогади про громадсько-культурний рух на Поділлі за царату.

147. І. ПЕТРЕНКО (Крип'якевич), Історія України, Краків, 1941, те ж що й № 119.

148. «Східними межами ЛЕМКІВЩИНИ», Львів, 1937, — етнографічна брошура (Етнографія — наука про особливості складу, походження та культури різних народів).

149. О. ТЕРЛЕЦЬКИЙ, Історія України, 1782—1917, — про до-революційний період.

150. П. ФРАНКО, Огляд території України, Відень, 1921, — маленька популярна брошура з географії, автор — син Івана Франка, депутат Верховної Ради УРСР, безслідно зник на початку війни (1941).

VIII. Суспільно-політичні брошури та різне інше

151. БІЛАНЮК, Праця єдина з неволі нас вирве, Львів, 1936, — видання примітивно-просвітянське, але не антирадянське.

152. ВІРЧИН, Соціалізм, комунізм, більшовизм, Львів, 1938, — судячи по назві — єдина повністю «крамольна» книжка із заборонених у мене. Маленька вкрай примітивна брошура для малограмотних. (Якби хто забажав познайомитися з доказовою критикою вад нашого ладу, я рекомендував би йому скоріше № «Правди» із передсмертною «Запискою Пальміро Тольятті», а не цей примітив). Те ж, що й № 38. На повернення не претендую.

153. «ВСЕНАРОДНЕ право на землю і промислове майбутнє України», 1921, — ще не читав.

154. С. ВОЛИНЕЦЬ, Демократія без маски, Львів 1936, — проти західної демократії.

155. ГРИГОРІЄВ, Що таке держава? Прага, 1938, — цілком об'єктивістське дослідження.

156. «СВАНГЕЛИКИ БЕЗ МАСКИ», 1936, — щось проти баптизму чи ін. секти.

157. М. ЛОЗИНСЬКИЙ, Уваги про українську державність, Відень, 1927, — автор — радянофіл, пише із симпатією до УРСР.

158. О. НАЗРУК, Галичина й Велика Україна, Львів, 1936, — щось дуже примітивне, не дочитав.

159. О. НАЗРУК, Культура публічного виступу, Львів, 1938, — судячи по назві, не антирадянське.

160. «КООПЕРАТИВНЕ ПРАВО», Львів, 1935, — статут кооперативних організацій.

161. ШКРУМЕЛЯК, Просвіта — сила нашої основи,¹⁴⁾ Львів, 1937, — щось просвітянське для дітей.

Коментуючи книжки, я міг припуститися декількох неточностей, бо не все встиг прочитати або переглянути... Крім того, протокол обшуку, на основі якого я складав список, ведений досить неохайно: немає або автора, або назви книжки, або року видання. Однак можу твердити, що тільки в декількох із перерахованих книжок згадується, в основному побіжно, про існування СРСР та про порядки в ньому. Як я вже писав, і ці книжки потрібні науковцю (чи то титулованому, чи то початкуючому), щоб мати повніше уявлення про обставини, при яких йшов літературний процес на Україні в 20—30 роках. Жодної із тих книжок, які зараз знаходяться в КГБ і в яких згадується СРСР, я нікому читати не давав.

Крім книжок, у мене забрані й інші «антирадянські» матеріали, а саме:

а) листи сугобо особистого характеру від дружини та декількох знайомих (поздоровлення з днем народження тощо);

б) вирізка із якоїсь газети більш ніж 40-річної давності, що лежала у одній із старих книжок;

в) ліричні вірші львівського поета І. Калинця, подаровані моїй дружині років п'ять тому;

г) вірші М. Осадчого із збірки, яка не з'явилася через арешт автора;

д) ще декілька віршів (переважно графоманських) із моєї редакційної папки, яку я взяв додому після звільнення з роботи і не встиг розібрати. Вірші приносилися в редакцію для надрукування, ніякої «крамоли» там немає;

е) спогади Ю. Смолича про Остапа ВИШНЮ, — це вже треба Смолича запитати, навіщо він такого «антирадянського» понаписував;

¹⁴⁾ Популярна брошура Ю. Шкрумеляка про завдання й цілі «Просвіти».

е) зошит із цитатами з різних творів, які я при потребі використовував би у літературно-критичних статтях. Жодного речення, автором якого був би я, а отже і оцінок цитат у цьому зошиті немає;

ж) невеличкий відгук про творчість Василя Симоненка, призначений для друку в журналі чи газеті (недокінчений, тільки чернетка);

з) аркуш паперу, на якому було записано декілька прізвищ заарештованих в Києві наприкінці серпня. Оскільки нікого із заарештованих киян я не знаю (крім літературного критика І. О. Світличного), хотів розпитати у знайомих, що це за люди і чому вони за ґратами;

и) копії мого листа до ЦК ЛКСМУ та ЦК КПУ з приводу арештів і поширення певними верствами провокаційних чуток. Лист був відісланий на обидві адреси за два тижні до обшуку. Чи мають право працівники КГБ контролювати листи до ЦК партії? (Забрали навіть копіювальний папір...);

і) рукопис моєї статті про творчість Б. ГРІНЧЕНКА, яка була надрукована в № 12 журналу «Радянська школа», за 1963 рік (пропонував подивитися журнал, але лейтенант «со товариші» не забажали...);

ї) щоденника не забрали, бо я його не вів;

й) в моїх кишенях після ретельного обмацування знайдено мідяки та абонементні талони для проїзду в тролейбусі.

НАЧАЛЬНИКОВІ КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО УПРАВЛІННЯ КГБ

від гр. ЧОРНОВОЛА В. М., що мешкає за адресою: Київська обл., Києво-Святошинський р-н, Вишгород, «Берізки», 1/17.

З А Я В А

30 вересня 1965 року працівники Київського обласного управління КГБ обшукали кімнату, в якій я живу, і забрали 190 книжок та комплектів журналів старих видань (1900—1944 роки). 25 листопада я звернувся із заявою на ім'я начальника республіканського КГБ, де просив повернути відібрані книжки. У заяві я коментував зміст кожної забраної у мене книжки.

15 грудня 1965 року мені повернули частину книжок. Однак, із незрозумілих міркувань не віддали 55 видань, хоча більшість з них принципово не відрізняються від повернутих. Мені було заявлено, що ці книжки передаються Львівському КГБ для розгляду і конфіскації.

Забрані у мене книжки у Львівському КГБ переглядалися дуже не уважно. Про це свідчить таке: у більшості з тих видань, які залишилися в КГБ, навіть не згадується про СРСР (деякі з них писані або й видані до революції); частину однієї і тієї ж книжки віддали, іншу залишили (спогади Лотоцького, Олесницького, повість Крушельницького); не повернені всі твори комуністів, прогресивних письменників, радянських авторів, перевиданих у колишній Польщі (Лукіянович, Крушельницький, Косач, Антоненко-Давидович) тощо.

Тільки в декількох книжках на окремих сторінках трапляється дуже примітивна критика нашого ладу. Цим зміст цих книжок не вичерпується; вони мені потрібні, щоб мати повне уявлення про літературний процес 20—30 рр. А Львівському КГБ вони, очевидно, потрібні, щоб набрати проти мене хоч якого-небудь «компромітуючого» матеріалу...

Знаючи (з власного досвіду також), що працівники львівського КГБ своїм ставленням до «свідків» дещо відрізня-

ються від київських колег і чекати від них повернення найбезневиннішої книжки не доводиться, прошу ще до відправки у Львів уважно проглянути мої книжки і повернути для початку хоча б ті, в яких немає жодної негативної (або взагалі ніякої) згадки про СРСР. Серед 55 книжок, яким загрожує конфіскація, таких більшість.

Через те, що доданий до попередньої заяви опис книжок не був повністю врахований, змушений в додатку до цієї заяви ще раз коментувати кожну забрану в мене «антирадянську» книжку.

Якщо книжки вже відправили до Львова, прошу переслати туди і мій опис цих 55 видань. Може він допоможе визначити ступінь «антирадянськості» тієї чи тієї книжки з моєї бібліотеки.

(Список додається)

(В. Чорновіл)

20. XII. 65

ДО ЛЬВІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО СУДУ

від гр. ЧОРНОВОЛА В. М.

СКАРГА

У Львівському обласному суді зараз слухається справа по обвинуваченню в антирадянській пропаганді й агітації Гориня Б., Гориня М., Зваричевської М. та Осадчого М. По цій справі я проходжу свідком.¹⁾

Прочу врахувати при судовому розгляді факти грубого порушення процесуальних норм, що їх допускали слідчі КГБ на попередньому слідстві, і винних покарати.

1. 30 вересня 1965 року за постановою Львівського КГБ та прокурора Львівської області у мене було проведено обшук

¹⁾ Процес відбувся у квітні 1966 року.

«с целью изъятия размножаемых им документов антисоветского содержания». Жодного такого «документу» у мене знайшли, бо я нічого подібного ніколи не розмножував. Однак слідчий Київського КГБ лейтенант Берестовський, всупереч постанові і здоровому глуздові, вивіз в КГБ значну частину моєї наукової бібліотеки (190 книжок та комплектів старих видань). Я двічі скаржився в Київське обласне КГБ, звертався до голови КГБ республіки тов. Нікітченка, але жодного разу не одержав відповіді (що є порушенням ст. 234, 235 КПК УРСР). Забрані у мене книжки — це старі видання, «размножаемые» в Австро-Угорщині та довоєнній Польщі. Мені вони потрібні для наукової роботи, ні для якої «агітації та пропаганди» я їх не використовував.

Тому прошу суд винести рішення про повернення мені 55 книжок старих видань, які ще залишаються в КГБ, і про покарання винних у їх вилученні.

2. Коли мене як свідка допитували у Львові, брутально вів себе слідчий КГБ Клименко. Звертався до мене на «ти», погрожував: «Що ж ти брешеш, викручуєшся... Ми тебе звідси можемо й не випустити» і т. п. Ведучи очну ставку, капітан Клименко порушував статтю 173 КПК УРСР, де ясно сказано: «Оголошення показань, даних учасниками очної ставки на попередніх допитах, дозволяється лише після дачі ними показань на очній ставці та запису їх до протоколу». Коли Осадчий заявив, що він, очевидно, не у мене взяв виступу Ейзенхауера на відкритті пам'ятника Шевченкові, то, замість записати цей сумнів до протоколу, капітан Клименко гримнув на Осадчого: «А що ж ти раніше показував, що у Чорновола брав?» Після цього Осадчий відразу сказав, як хотілося капітанові Клименкові, і це показання було записано до протоколу. Наведені факти говорять про те, що виставлені на суді звинувачення добуті незаконним шляхом, а тому не можуть вважатися вірогідними.

(Чорнівіль)

17. IV. 1966

СУД

над ЧОРНОВОЛОМ В. М. за відмову давати покази на закритому політичному процесі братів ГОРИНІВ, ОСАДЧОГО та ЗВАРИЧЕВСЬКОЇ у Львові 15. 04. 1966 року

(Скорочена стенограма)

Судив Народний суд Ленінського району м. Львова

8 липня 1966 року.

Суддя — Якібчук, засідателі — Смолякова та...

О 10 год. 20 хв. оголошується початок суду, перевіряється присутність підсудного та свідків. Встановлюється особа підсудного, оголошується склад суду.

СУДДЯ (до Чорновола): Ви не заперечуєте проти складу суду?

ЧОРНОВІЛ: Гадаю, що склад суду не має жодного значення, не заперечую.

СУДДЯ запитує, чи не заперечує підсудний проти того, щоб розпочати слухання справи з одним присутнім свідком (свідок Іванов підійшов пізніше, а Горинь та Осадчий знаходяться в Мордовії, в таборах суворого режиму).

ЧОРНОВІЛ: На попередньому слідстві я заявляв клопотання про виклик як свідків Гориня Михайла та Зваричевської Мирослави, оскільки в показах інших свідків пропущено ряд важливих деталей, які мають пряме відношення до справи. У КГБ мені відмовили викликати цих громадян як свідків. Я повторно звертаюся з цим клопотанням, мотивуючи його ще й тим, що Осадчий не може бути свідком у мене на суді, бо я був свідком звинувачення в його справі.

СУДДЯ оголошує, що це клопотання лишається відкритим.

ЧОРНОВІЛ: Я маю ще одну заяву процесуального характеру: я заперечую проти участі в судовому процесі як свідків Мигальова та Іванова, як заінтересованих осіб, тому що вони — співробітники КГБ, яке вело слідство в моїй справі, а також були охоронцями на процесі Горинів та ін.

СУДДЯ відхиляє цю заяву, заявляє, що Митальов та Іванов можуть бути свідками.

СУДДЯ зачитує обвинувальний висновок, запитує, чи зрозуміло підсудному звинувачення.

ЧОРНОВІЛ відповідає, що звинувачення йому зрозуміле, винним він себе не визнає.

СУДДЯ пропонує розповісти про обставини та мотиви відмови від дачі свідчень.

ЧОРНОВІЛ: Про мотиви я скажу трохи пізніше. Зараз я спробую з максимальною точністю відтворити хід подій, оскільки покази свідків, відомі мені з матеріалів справи, грішать односторонністю.

15 квітня десь після 12 години дня мене заведено з кімнати свідків до зали суду. Вели коридором, що посилено охоронявся. У залі були тільки підсудні, судді та добрий десяток солдатів. Мені задали належні питання, що встановлюють особу. Я відповів. Потім суддя Рудик запитав: «Чи знайомі вам підсудні?» Я відповів дослівно так: «Оскільки суд закритий, а отже незаконний, я відмовляюся давати на такому суді будь-які свідчення. Суд має бути відкритий на основі ст. 111 Конституції СРСР, ст. 11 Закону про судоустрій Української РСР, ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу УРСР та ст. 11 Декларації прав людини, прийнятої Організацією Об'єднаних Націй».

Коли я називав ці статті, суддя Рудик почав перешкоджати мені: стукав кулаками по столу і щось кричав. Я докінчив фразу і зупинився.

— Як, ви відмовляєтеся давати покази? — запитав суддя Рудик. Я відповів:

— Так, бо я не хочу бути учасником грубого порушення соціалістичної законності.

Говорив я все це досить спокійно. Якщо й хвилювався, то не більше, ніж зараз. За кожне сказане слово відповідаю, бо свою відповідь продумав раніше, щоб не сказати чогось такого, що можна було б витлумачити, як образу осіб суддів.

СУДДЯ: У цьому ви й не звинувачуетесь. Прошу коротше. У вас все?

ЧОРНОВІЛ: Ні. Після моїх слів залягла мовчанка, яку перервав прокурор Антоненко. Він заявив: «Не вам говорити про соціалістичну законність» — і зажадав притягнути мене до кримінальної відповідальності. Суддя оголосив, що я притягуюсь до кримінальної відповідальності за ст. 179 КК УРСР і зачитав мені цю статтю. Я сказав, що цю статтю знаю. Тоді ж я сказав, що маю скаргу до суду на порушення законності при веденні попереднього слідства в справі Горинів та ін. і поклав цю скаргу на стіл перед прокурором. Прокурор заявив, що ніяких скарг від мене не приймає і відкинув аркуш на підлогу. Я підняв скаргу і поклав її в Кримінально-процесуальний Кодекс, який мав з собою. У скарзі йшлося про незаконне вилучення в мене книжок старих видань та про фальшування капітаном КГБ Клименком протоколу очної ставки з Осадчим.

СУДДЯ робить зауваження, що все це не по суті.

ЧОРНОВІЛ: Я вважаю, що це має відношення до справи, оскільки розкриває морально-етичну сторону поведінки учасників судового процесу.

Заховавши скаргу, я запитав, чи можу бути вільним. Відповіді не одержав. Тоді я підступив до підсудних і поклав на коліна крайньому, Богданові Гориню, букетик квітів, солідаризуючись цим з людьми, яких судять, порушуючи закон.

Я почув крик: «Ворог! Ворог!» і ще: «Убрать його!» Мене оточили солдати охорони, схопили під руки і потягли до дверей, хоч я й не опирався.

СУДДЯ знову зупиняє Чорновола.

ЧОРНОВІЛ: В коридорі майор КГБ, що мене виводив, накинувся на мене з грубою лайкою. Гадаю, це також має відношення до справи.

СУДДЯ ще раз зупиняє підсудного.

ЧОРНОВІЛ: Тепер я хочу пояснити причини, які примусили мене до вчинку, за який мене зараз судите.

Я не визнаю себе винним не тільки виходячи із свого особистого розуміння радянської справедливості. Я вважаю, що на моєму боці закон. Я не бачу в статті 20 КПК УРСР про гласність судового розгляду такого місця, яке дозволяло б

судити закритим судом за читання книжок і рукописних статей.

СУДДЯ: Суд вирішив слухати справу в закритому засіданні, і ви згідно закону мусили підкоритися рішенням суду.

ЧОРНОВІЛ: А хіба суд не може помилятися? Хіба не було у нас у недавньому минулому численних випадків не-об'єктивності суду? Хіба не довелося потім реабілітувати тисячі несправедливо засуджених людей?

СУДДЯ: Ви говорите не по суті. І чому це ви взяли на себе право тлумачити статті закону? Всі робили неправильно, тільки ви — правильно.

ЧОРНОВІЛ: Як радянський промадянин, що керується положеннями Морального кодексу будівника комунізму, я маю право і навіть зобов'язаний виступити кожного разу, коли я помічу дію, яка приносить шкоду радянському ладові. Якщо я помиляюся, мені повинні аргументовано відповісти. Але такої відповіді я не почув у Львівському обласному суді, там мене лише обзивали «ворогом». Не відповіли мені і в КГБ, чому все-таки суд був закритий.

СУДДЯ пояснює, що суд над Горинями та ін. був закритий на основі ст. 20 КПК УРСР, бо йшлося про захист державних інтересів.

ЧОРНОВІЛ: Я знаю ст. 20 КПК УРСР напам'ять. Там не говориться про державні *інтереси*, а про державну *таємницю*. А це ж далеко не одне й те саме. Хай би мені пояснили, які державні таємниці могли розкритися під час суду над журналістом або художником.

Ще однією причиною моєї відмови давати свідчення було те, що я бачу в закритих судах, які проходять без контролю громадськості, рецидив культурівських часів.

СУДДЯ перебиває підсудного. Заявляє, що, оскільки підсудний не заперечує факту відмови від дачі свідчень, дальші його покази не мають для суду значення. Закликається свідок Мигальов.

МИГАЛЬОВ: подає свої анкетні дані. Працівник КГБ (насправді — начальник тюрми-«ізолятора» КГБ у Львові), росіянин, з Воронежської області родом. Розповідає найдрібніші

деталі поведінки підсудного в суді (що сказав, що тримав у руках), дає свою оцінку вчинкові підсудного, але словом не згадує про поведінку судді та прокурора.

СУДДЯ запитує, чи є у підсудного якісь питання до свідка.

ЧОРНОВІЛ: У мене заява:

Тут, мабуть, не місце говорити про те, чому це працівник «українського» КГБ, та ще й у Львові, не знає української мови. Але на основі ст. 19 КПК УРСР я маю право вимагати перекладача.

СУДДЯ: Як, хіба ви не розумієте, що говорить свідок? Що саме ви не розумієте?

ЧОРНОВІЛ: Це інше питання, розумію чи ні. Я прошу занести мою заяву до протоколу.

МИГАЛЬОВ: Я розумію український язук, но хорошо им не владею и не хочу искажать.

ЧОРНОВІЛ (до свідка): Чи пригадуєте ви, як реагували на мої слова суддя і прокурор?

МИГАЛЬОВ: Постановили привлечь к ответственности.

ЧОРНОВІЛ: А вони нічого на мене не кричали, ніякими словами не обзивали?

МИГАЛЬОВ: Нет, ничего такого я не припоминаю.

ЧОРНОВІЛ (до суду): Ось вам об'єктивність свідків із КГБ! У мене більше питань немає.

Свідок ІВАНОВ. Начальник конвою на суді Горинів та ін. 1935 року народження. Росіянин, народився в Молдавії. Говорить вимученою «українською» мовою.

16 чи 17 квітня я був начальником охорони на суді Горинів та ін. Коли свідок Чорновіл зайшов у зал, то на питання голови Рудика відповів: «Зачим ви їх судите, це не суд, а судилище». Він відмовився давати свідчення і положив якусь бумагу на стіл. Рудик запропонував йому вийти.

ЧОРНОВІЛ: Ви впевнені, що я сказав «судилище»?

ІВАНОВ: Да.

ЧОРНОВІЛ: Я вже заявляв, я не вжив жодного слова, яке могло б образити суд. Щодо «судилища», то це, мабуть, оцінка самого Іванова. Інші свідки такого не чули.

(До Іванова): Ви не пригадуєте, як реагували суддя і прокурор?

ІВАНОВ: Реагували неспокійно.

ЧОРНОВІЛ: Що вони кричали?

ІВАНОВ: Рудик кричав «ворог».

СУДДЯ робить зауваження, що це до справи не стосується.

ЧОРНОВІЛ: Мене цікавить морально-етична сторона поведінки вершителів правосуддя. Як бачите, я вів себе цілком коректно, а мене лаяли і виганяли з зали.

Вимагаю внести до протоколу, що мене називав суддя ворогом, а прокурор викинув мою заяву на підлогу.

Зачитуються свідчення Б. Гориня.

СУДДЯ запитує, чи не має підсудний заперечень проти свідчень Гориня.

ЧОРНОВІЛ: Не заперечую, за винятком одного моменту. Із свідчень Б. Гориня виходить, що я був у якомусь надмірно збудженому стані. Це не так. Все, що я там казав і робив, не було якоюсь несподіваною реакцією. Я все, до останнього слова, продумав раніше.

У свідченнях Б. Гориня, писаних не ним самим, немає також нічого про реакцію судді та прокурора. Прошу занести це до протоколу.

СУДДЯ зачитує свідчення М. Осадчого.

ЧОРНОВІЛ не заперечує, але вказує на те, що й тут нічого не сказано про поведінку судді і прокурора та що свідчення Осадчого теж написані не ним самим.

ЧОРНОВІЛ: Оскільки в свідченнях Гориня та Осадчого пропущені суттєві, на мою думку, моменти, свідчення писані не ними самими, а свідки відсутні і питання їм поставити неможливо, я ще раз вимагаю викликати як свідків Михайла Гориня та Мирославу Зваричевську, яким я міг би поставити питання в залі суду. Принаймні, М. Зваричевську викликати не важко, оскільки вона вже на волі.

СУДДЯ відхиляє цю заяву, мотивуючи тим, що судові все ясно. Запитує підсудного, чи має він ще що сказати.

ЧОРНОВІЛ: Я хочу використати своє право на останнє слово. Оскільки мені не дали можливості детально вмотивува-

ти свою відмову, обґрунтувати своє ставлення до закритих судів, я хочу це зробити зараз.

СУДДЯ: Це не потрібно. Ви скажіть тільки, визнаєте ви себе винним чи ні, і що ви просите в суду.

ЧОРНОВІЛ: Мало того, що я себе винним не визнаю. Я хочу, щоб і суд мене визнав невинним. Для цього я й хочу обґрунтувати свій вчинок. (Останнє слово Чорновола — далі).

СУДДЯ після кожного речення останнього слова перебиває підсудного репліками: «Що ви нам юридичні істини розказуєте», «Це не по суті», «Не касайтесь тієї справи, що слухалася в обласному суді», «Скільки ви ще будете говорити», «Це не має відношення до справи», «Ви хочете використати останнє слово для агітації» і, наешті, цілком зупиняє підсудного.

ЧОРНОВІЛ: Оскільки мені не дають можливості говорити, я змушений закінчити. На закінчення я хочу сказати... (дивись останній абзац останнього слова).

СУДДЯ оголошує, що суд іде на нараду (за весь час судового засідання засідателі не сказали жодного слова).

Через годину судді повертаються і суддя оголошує вирок. У вирокі констатується, що під час суду над Горинями та ін. Чорновіл категорично відмовився давати свідчення, внаслідок чого ухвалою судової колегії Львівського обласного суду від 18 квітня була порушена кримінальна справа за ст. 179 КК УРСР.

На попередньому слідстві на суді Чорновіл В. М. визнав ту обставину, що він дійсно відмовився давати свідчення, оскільки вважає, що справа Горинів та ін. слухалася неправильно в закритому судовому засіданні.

Злочин підсудного підтверджується показами свідків Мигальова, Іванова, Гориня та Осадчого.

На основі ст. 179 КК УРСР відповідно до ст. ст. 323 та 324 КПК УРСР суд приговорив: визнати Чорновола В. М. винним і засудити його до виправних робіт на три місяці по місце роботи з утриманням 20% заробітної плати (найбільше покарання, яке дозволяє ст. 179).

ОСТАННЕ СЛОВО ЧОРНОВОЛА В. М. На суді 8. VII. 1966¹⁾

Зіткнувшись протягом останнього року із слідчими КГБ, суддями та прокурорами, я зробив для себе несподіване відкриття: підсудні та свідки, незважаючи на фахову необізнаність, часто-густо глибше розуміють дух радянської законності, ніж фахівці-юристи. Може, справа у віковій різниці? Підсудними та свідками на цьогорічних закритих судах була переважно молодь, що сформувалася духовно після ХХ з'їзду КПРС, а судять люди трохи старші, які, очевидно, не можуть подолати в собі інерції сталінського стилю.

Конкретно. Радянське законодавство не тільки рекомендує, а й вимагає не просто покарати за злочин, а вияснити його причини, знайти умови, ґрунт, який породжує ці злочини. Стаття 23 Кримінально-процесуального кодексу УРСР гласить: «При розслідуванні і судовому розгляді кримінальної справи орган дізнання, слідчий, прокурор і суд зобов'язані виявляти умови, які сприяли вчиненню злочину, і вживати заходів через відповідні органи до їх усунення». Всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи вимагає стаття 22 цього ж Кодексу.

На жаль, суд інколи забуває про ці юридичні аксіоми.

Коли, наприклад, Іван, захищаючись від Петрового ножа, не розрахує сили удару і заб'є чи покалічить нападника, судді не спішають виносити Іванові смертний присуд. Вони ретельно з'ясовують, наскільки реальною була загроза з Петрового боку, яка була поведінка у Івана, а яка в Петра до цього

1) Під текстом першої сторінки оригіналу є примітка: «Підкреслене те, що не перешкодили сказати». Підкреслені такі частини останнього слова Чорновола: від початку до половини п'ятого абзацу, отже до слів «засилають у табори суворого режиму»; далі підкреслені абзаци шостий і наступні до одинадцятого, до слів «приводили молодь до антирадянських настроїв». Підкреслені також два останні абзаци, закінчені заявою: «У мене все». З цього ясно, що слово Чорновола судді переривали, не даючи йому говорити.

випадку. Знайшовши підстави, вони обмежуються легкою ка-рою або ж виправдовують Івана.

Коли ж вчорашній інструктор ідеологічного відділу Львівського обкому партії, викладач університету, кандидат наук Осадчий прочитав одну чи дві анонімні статті про національне становище на Україні і без певної мети дав почитати їх комусь із найближчих знайомих, — його, не задумуючись, засилають у табори суворого режиму як антирадянця, а жінку з тримісячною дитиною намагаються викинути з квартири. Не допомагає ні бездоганна біографія, ні надмірне каяття дезорієнтованого підсудного. А питання: чому виник у такої правильної досі людини — інструктора обкому, викладача вузу — інтерес (бодай минущий) до отих статей — це питання пови-сає в повітрі.

Я пробував ставити подібні питання, коли мене допиту-вали у Київському і Львівському КГБ. Та кожного разу очі в слідчих ставали порожніми. Замість того, щоб спростувати мої твердження про порушення ленінських норм національної політики, котрі й призводять до «підсудних» настроїв, мені одноманітно повторяли: стаття 62, порушення закону, злочин...

Візьмемо сьогоднішній суд. Якщо підійти формально, — як це тут і робиться, — перед вами злочинець. Він замішаний як свідок у справі Осадчого; як стало відомо з матеріалів сьогоднішньої справи, КГБ один час навіть ставило питання про притягнення його по ст. 62 КК УРСР, а отже про тюрму, закритий суд і розбудову народного господарства Мордовської АРСР.²⁾ Нарешті, особа, що сидить на лаві підсудних, вчи-

²⁾ За цією статтею Кримінального кодексу УРСР найбільше судили і судять сьогодні українських патріотів на рідних землях. Її текст такий: «Стаття 62. Антирадянська агітація і пропаганда. Агітація або пропаганда, проваджена з метою підриву чи ослаблення Радянської влади або вчинення окремих особливо небезпечних державних злочинів, поширювання з цією ж метою наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, а так само розповсюдження або виготовлення чи зберігання з тією ж метою літератури такого ж змісту — кара-

нила злочин: відмовилася свідчити на політичному процесі. Отже, якщо не стаття 62, то ст. 179 до нього підходить. То ж одержуй, чоловіче, три місяці примусової праці, носи на здоров'я тавро підсудності, з яким тобі ніде не вдасться знайти роботи за фахом, і дякуй богові та Львівському судові, що так легко відбувся.

Але чому ви, громадяни судді, не хочете зробити психологічний розтин злочинця, подивитися, що ж привело його до злочину?

11 років тому сьогоднішній злочинець закінчив із золотою медаллю радянську школу, 6 років тому — із відзнакою Київський університет. Він був секретарем комсомольської організації і в школі, і в університетській групі, і на Львівській телестудії, його обирали членом райкомів і міськкому комсомолу. Він будував дві комсомольські ударні будови — домну в Донбасі і ГЕС під Києвом. В газетах і на телебаченні, де він досі працював, про нього не скажуть поганого слова як про журналіста (якщо, звісно, не буде категоричної вказівки зверху). І раптом — лава підсудних. Що це — парадокс чи закономірність?

Якщо це парадоксальний випадок, то як пояснити засудження за 62-ою статтею близько двох десятків людей, переважно молоді з таким же бездоганним минулим?

Якщо ж це якась закономірність, то стає страшно. Не хочеться вірити, щоб розум, допитливість, почуття соціальної справедливості приводили молодь до антирадянських настроїв. А може те, що називають антирадянським, є лише турботою за чистоту і бездоганність радянського ладу?

Я знав особисто декого із заарештованих в серпні-вересні минулого року. Тому я з нетерпінням чекав суду над ними, навіть разом з кількома десятками інших товаришів звер-

ється позбавленням волі на строк від шести місяців до семи років або засланням на строк від двох до п'яти років. Ті самі дії, вчинені особою, раніше засудженою за особливо небезпечні державні злочини, а так само вчинені у воєнний час — караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років».

тався до прокурора УРСР та Голови КГБ при Раді Міністрів УРСР з проханням дозволити бути присутнім на судах. Під цим клопотанням підписалися письменники, вчені, студенти, робітники.

На суді, думав я, все з'ясується. Або виявиться, що те, в чому звинувачують людей, не є антирадянськими діями, а, навпаки, турботою про моральне здоров'я радянської влади, або ж мені й іншим покажуть подвійне дно в житті й діях Заливахи, художника великого таланту, науковців Михайла Гориня, Михайла Осадчого, і я назавжди, без докорів сумління, викину їх з своєї пам'яті.

Перші закриті суди були для мене (і не тільки для мене) громом з ясного неба. Чому не хочуть показати злочин обличчям, чому не вірять радянським людям, їхньому вмінню розібратися, що до чого? Чому, наприклад, долю художника Панаса Заливахи вирішує кілька далеких від мистецтва людей, а його колеги-художники не можуть навіть бути присутніми на цьому суді?

Я звернувся за поясненням до юристів. Вони занизували плечима: за Кодексом суд у даному випадку ніби має бути відкритим, але кожного разу сам суд вирішує, яким йому бути. Така відповідь мене не задовольнила. Як це так: закон говорить одне, суд може вирішувати інше... Тоді я вдався до законів сам.

Стаття 20 Кримінально-процесуального кодексу така, як має бути кожен закон: ясна і недвозначна. Ніяких інших законів про гласність судового розгляду я не знайшов. Якщо є якісь таємні розпорядження, то чому вони таємні?

Закритий суд, сказано в ст. 20 КПК, може бути тільки тоді, коли йдеться про сексуальні злочини, про якісь інтимні сторони життя підсудних, про державну таємницю, про злочини неповнолітніх.

Але чи можна назвати державною таємницею читання якоїсь статті чи книжки, яка до того ж за кордоном видана?

Я добре знаю Панаса Заливаху, Михайла Осадчого та ще декого із засуджених і можу твердити, що ніяких стратегічних даних вони не збирали і іноземним розвідкам не пере-

давали, що сексуальних злочинів вони не чинили. Більше того, я пригадав, що коли кілька років тому судили зрадника Пінковського, який дійсно видавав іноземним розвідкам державні таємниці, суд був відкритий, стенограма суду вийшла окремою книжкою. І лише одне засідання суду, на якому експерти оцінювали передані за кордон матеріали, зробили закритим, запитавши дозволу у самого підсудного.

Мою увагу привернула також в журналі «Международная жизнь» «Загальна декларація прав людини», за яку ми не лише голосували в ООН, але й наполягали, щоб вона стала обов'язковою для законодавства всіх країн. Мое нерозуміння зросло, бо ж у ст. 11 «Декларації» чорним по білому написано про право кожної обвинуваченої у злочині людини на захист і на прилюдне судове з'ясування.

Я прийшов до висновку, що закриті судові процеси над Горинями, Заливахою та ін. є порушенням букви і духу радянської законності і що я як радянський громадянин зобов'язаний заявити про своє ставлення до цього явища.

Мій вчинок — не результат якогось нервового зриву чи нерівноваженості характеру, як це можна вивести із показів Б. Гориня. На суд я прийшов із продуманим твердим наміром — не бути учасником грубого порушення соціалістичної законності. Я завчасно познайомився із ст. 179 КК УРСР і навіть знайшов там місце, яке виправдовує мій вчинок. Там написано, що до суду притягають за відмову від дачі свідчень без поважних причин. Порушення ж норм соціалістичної законності я вважав аж занадто поважною причиною, що виправдувала б мене.

На допиті в КГБ (та й тут на суді) мені ставили питання: а що це я за один такий, що взяв на себе право вирішувати, порушувалась чи не порушувалась законність. Суд, бачте, зробив неправильно, Верховний суд УРСР, затвердивши рішення обласного суду — неправильно, один Чорновіл думає і робить правильно. Спробую ще раз відповісти на це питання.

Перш за все, як радянський громадянин, що керується настановами Морального кодексу будівника комунізму, я маю повне право і навіть зобов'язаний принципово виступити у

кожному випадку, коли помічу будь-яке порушення будь-якими органами, яке, на мою думку, завдає шкоди радянському ладові. Якщо ж я помиляюся, мені повинні аргументовано відповісти, в чому моя помилка. Суттєвої ж відповіді, чому людей судили таємним судом, я не одержав ні в КГБ, ні тут, в суді.

«Так вирішив суд», — це не відповідь по суті, а відмовка.

По-друге, партія на XX і XXII з'їздах, розповівши про беззаконня часів сталінщини, навчила нас нічого не брати на віру і до всього доходити власним розумом. Справді, коли буквально після провокаційного вбивства Кірова було замордовано як терористів велику групу українських радянських письменників, нині реабілітованих, то розстрілювали їх радянські енкаведисти, а санкцію на морд давав радянський генеральний прокурор Ульріх. Я вже не кажу про страшні часи ежовщини і беріївщини. Якби хтось додумався до того, що треба судити народним судом злочинців тих років, як ми судимо досі фашистських злочинців, настав би страшний суд, що тривав би тисячу і дві ночі.

Коли мого дядька, перекonanого комуніста, одного з будівників нової радянської школи на Черкащині, катували, а потім таємно засудили уманські енкаведисти, він не міг повірити, що це робиться іменем радянської влади і радянських законів. У записці, чудом переданій на волю, було написано кров'ю «Передайте, яка зараз влада?»

А все ж це робили радянське НКВД, радянський суд, а радянський прокурор Вишинський теоретично обґрунтував тезу, що сам обвинувачений має доводити свою невинність і що зізнання заарештованого — достатній доказ його вини.

Зрозумійте мене правильно: я не проводжу прямої аналогії з тими страшними роками, але коли допустити незаконний закритий суд сьогодні, якщо він навіть судить за дійсний злочин, — це значить прокласти шлях для сталінсько-беріївської «тройки» на завтра. Тільки найширший контроль громадськості, тільки дальша послідовна демократизація життя, почата XX з'їздом партії, може бути гарантією проти повторення сваволі і беззаконня.

Ось з таких міркувань виходив я, вирішивши не виступати свідком на закритому суді, вважаючи його незаконним.

Відмовляючись від дачі свідчень, я свідомо ставив себе у невигідне становище, бо позбавив себе можливості спростувати на суді покази щодо мене Осадчого, значною мірою безпідставні і не підтверджені жодним свідком або експертизою. Я кажу про це зараз тому, що в матеріалах сьогоднішньої справи є виписка з протоколу суду над Горинями і Осадчим, де прямо заявляється, що я передав Осадчому виступ Ейзенхауера на відкритті пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні та анонімну статтю про спалення бібліотеки АН УРСР.³⁾ Цю останню я читав, вона становила для мене хіба хвилинний інтерес. Щоб полегшити становище Осадчого, я на одному з допитів допустив, що, можливо, міг йому колись між іншим показати цю статтю. Допустив, а не підтвердив. А це ж різні речі. Що ж до виступу Ейзенхауера, то я ніколи такого документа Осадчому не давав і прочитав його тільки тоді, коли Осадчий сидів у тюрмі, а мене покликали на допити. Прочитав, щоб побачити, в чому мене звинувачують. Хіба не дивно, що КГБ і суд, як за часів Берії і Вишинського, задовольнилися показами одного Осадчого. У вирокі було записано, що ті матеріали передавав Осадчому я. Потім це ж нічим не доведене твердження з волі КГБ перекочувало в лист ЦК КПУ, який читався в творчих організаціях. До речі, в тому ж листі допущена ще одна фальсифікація щодо мене. Там чорним по білому значиться, що після того, як я дав підсуднім квіти, піднявся Богдан Горинь і запротестував.

3) Відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні, що був побудований на кошти українців в США, відбулося в червні 1964 року. Промову кол. президента США Д. Айзенгауера, що був головним промовцем на тих святкуваннях, поширила чужа й українська преса на Заході, і вона дісталася також на Україну. Підпал бібліотеки Академії наук УРСР у Києві стався 24 травня 1964 року. Після цього злочину на Україні було поширене протестне письмо-звернення анонімного автора п. н. «З приводу процесу над Погружальським». Звернення передрукував журнал «Сучасність» у лютому 1965 року.

Мовляв, ми — дрібні злочинці, а з нас роблять героїв. На побаченні з рідними Б. Горинь категорично заперечив такий факт, М. Зваричевська, яка відбула покарання, говорить, що така заява була зроблена, але не підсудними, а... прокурором. Ось вам і лист ЦК КПУ! Ось вам законність і справедливість!

Відмовившись від дачі свідчень, я поставив себе у невідгідне становище ще й тому, що не зміг на суді дати своєю оцінку тим матеріалам, які названі антирадянськими.

Збитий із загальних фраз виступ Ейзенхауера, на мою думку, не більше антирадянський, ніж виступи в Москві президента Франції де Голля, в яких він послідовно називає Радянський Союз Росією, а всі суверенні, за Конституцією, радянські народи — російським народом, — і цим самим, гадаю, несвідомо, лле воду на млин великоросійському шовінізмові, проти якого так різко виступав В. І. Ленін.

Що ж до анонімної статті «З приводу процесу над Погружальським», то вона, принаймні в тому варіанті, який я читав, зовсім не антирадянська, бо критикує не владу Рад, не радянський лад, а тільки окремі вади, які в нас лишилися від часів сталінської деспотії, зокрема в національній політиці. Радянські та партійні органи самі винні в тому, що з'явилася ця стаття. Спалення національної бібліотеки — подія віку. Суд над новоявленим Геростратом мав бути всенародним. Про страшний злочин повинна була писати преса. Чому ж обійшли цей канібальський вчинок мертвим мовчанням?

Все це мені дуже хотілося сказати на суді, але будь-що говорячи там, я тим самим визнав би цей суд законним. А на це піти я не міг.

Тут «свідки» — начальник тюрми і командир конвою — у вину мені ставили навіть квіти, які я дав підсудним. Саме за ці квіти суддя Рудик, як підтвердив свідок Іванов, обізвав мене ворогом. Я не знайшов у Кримінальному кодексі статті, яка карала б за квіти. Тоді, 15 квітня, даючи підсудним квіти, я солідаризувався з ними лише в тому, що їх судять з грубим порушенням закону. Сьогодні стали відомі деталі ряду закритих судів, бо все тасмне рано чи пізно стає явним. По руках ходить останнє слово Михайла Гориня, запис суду над Масютком та його останнє слово. І зараз я

вручив би ті квіти не тільки тому, що людей судили з порушенням закону, а й тому, що їх несправедливо покарали.

Кілька слів про сьогоднішній суд наді мною. Я не юрист, але думаю, що неупередженого юриста дуже здивували б деякі моменти сьогоднішнього процесу. Перш за все, мені послідовно закривали рота, коли я хотів дати свою оцінку закритих судів. А гляньмо на свідків. Двоє з них — засуджені, а отже позбавлені промадських прав. До того ж вони знаходяться десь за тисячі кілометрів у таборі, допитати їх тут не можна і доводиться вірити свідченням, взятим у стінах КГБ і написаним катєбістською рукою.

Двоє інших свідків — начальник тюрми КГБ та командир конвою, себто ті люди, які виставляли мене за двері. Тому зрозуміло, чому вони звернули увагу на дрібні деталі: що в мене було в руках, що я казав тощо, але не почули, як прокурор узурпував за собою право говорити про соціалістичну законність, як він, втративши прокурорську холоднокривність, жбурляв мою заявою. Мигальов помітив мій «катєгоричний» тон, але не звернув уваги, як суддя примів кулаками по столу і закривав мені рота, як він кричав на мене «ворог». А це не другорядні факти. Юристи з багаторічним стажем раптом втратили професійну витримку. Хіба не свідчить це, що в глибині душі вони відчували, що чинять незаконну справу, і їх боляче вразило, коли їм про це нагадали.

Я не роблю собі жодних ілюзій щодо того, яким буде вирок. Ви мені, звісно, присудите максимальну кару, яку дозволяє ця стаття. Але якби мені загрожувала не тільки примпраця і всі наступні адміністративні лиха, а навіть тюрма чи каторга, я говорив би тут те саме. Бо немає страшнішої кари за муки нечистого сумління, бо немає вищого судді за правду.

У мене все.

ДО ЛЬВІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО СУДУ

гр. Чорновола Вячеслава Максимовича, що мешкає за адресою: Київ, Вишгород, «Берізки», 1/17 (зараз тимчасово за адресою: Закарпатська обл., Міжгірський р-н, с. Торун, експедиція АН УРСР), засудженого Ленінським районним судом м. Львова за ст. 179 КК УРСР.

КАСАЦІЙНА СКАРГА

8 липня 1966 року Ленінський народний суд м. Львова розглянув справу по звинуваченню мене по ст. 179 КК УРСР і засудив мене на три місяці виправних робіт. Цей вирок необгрунтований, а судові засідання проходило з грубими порушеннями процесуальних законів.

Свідками на суді виступали громадяни, які не мають права бути свідками. Так, свідки Горинь Б. і Осадчий М. 18. IV. 1966 року засуджені колегією Львівського обласного суду на різні строки виправних робіт в таборах суворого режиму, а отже громадянських прав не мають і свідками бути не можуть. Крім того, вони є заінтересованими особами, бо я був свідком звинувачення на їхньому процесі. До того ж вони на суді присутні не були, а було зачитано показання, які навіть написані не їхніми почерками, а кимсь із слідчих КГБ.

Два інші свідки — начальник тюрми Мигальов та командир конвою на суді Горинів та ін. Іванов — теж не могли бути безсторонніми свідками, оскільки вони служать КГБ, яке вело слідство в моїй справі, і були серед тих, хто не дуже чемно випихав мене за двері під час суду над Горинями та ін. Мое ж клопотання про виклик свідками Гориня М. та Зваричевської М., яким я зміг би поставити питання в залі суду, було відхилене без будь-якої мотивації.

Через такий склад свідків залишилися невиясненими важливі питання морально-етичного плану, що показали б мій вчинок і реакцію на нього суду в реальному світі.

Під час судового розбору суддя Якібчук не давав мені можливості пояснити причини моєї відмови давати свідчення на закритому суді. Більше того, грубо порушуючи ст. ст. 43 та 319 КПК УРСР, суддя Якібчук фактично позбавив мене останнього слова.

Ст. 319 КПК УРСР гласить: «Суд не виправі обмежувати тривалість останнього слова підсудного певним часом. Задавати питання підсудному під час останнього слова не дозволяється». Після кожного речення мого останнього слова суддя зупиняв мене репліками: «Це не по суті», «Та слухайте, ми зараз не обговорюємо дії слідчих органів. Ви тільки скажіть, винні ви чи ні», «Ви скажіть, що ви просите в суду і не касайтесь тієї справи, яка розглядалася в обласному суді» (Як це можна її не «касатися», коли саме там я вчинив т. зв. «злочин»?), «Ви хочете використати останнє слово для агітації» (про яку «агітацію» може йти мова, коли в залі суду сиділа моя дружина, сестра і декілька родичів та найближчих знайомих, для яких зовсім не було новиною те, що я говорив). Нарешті, суддя зовсім заборонив мені виголошувати останнє слово. Я зміг сказати лише декілька речень (в додатку підкреслені).

Тільки тим, що суд не вислухав мотивів моєї відмови давати свідчення на закритому судовому процесі, я пояснюю той факт, що мені присуджено максимальне покарання, яке передбачає ст. 179 — три місяці примусової праці.

Прошу обласний суд скасувати вирок народного суду Ленінського району м. Львова як такий, що винесений в умовах грубого порушення процесуальних законів, а отже несумісний з радянською законністю. Винуватців названих порушень прошу покарати.

До скарги додаю моє останнє слово на суді 8. VII. 1966 року.

В. Чорновіл

14. VII. 1966 року

ДО ВЕРХОВНОГО СУДУ УРСР

гр. ЧОРНОВОЛА Вячеслава Максимовича,
що мешкає за адресою: Київська обл., Києво-
Святошинський район, Вишгород, «Берізки»,
1/17 (зараз тимчасово: Закарпатська обл., Між-
гірський район, с. Торун, експедиція АН
УРСР)

КАСАЦІЙНА СКАРГА

8 липня 1966 року народний суд м. Львова (Ленінського району) засудив мене на три місяці виправних робіт за ст. 179 КК УРСР — за відмову давати свідчення на закритому судовому процесі братів Горинів та ін. у Львові 15. IV. 1966 року.

Суд наді мною проходив з кричущими порушеннями процесуальних норм: свідками були працівники КГБ, які виставляли мене в квітні за двері закритого суду. Зачитувалися також письмові свідчення засуджених Б. Гориня та М. Осадчого, які відбувають кару в мордовських таборах і в справі яких я був свідком звинувачення. Свідчення Осадчого і Гориня були написані не ними, а слідчими КГБ. Поставити цим свідкам запитання по суті справи я не міг, бо свідки не були викликані в залу суду.

Крім того, суддя Якібчук, грубо порушуючи ст. 43 та 319 КПК УРСР, фактично позбавив мене останнього слова, і я не зміг подати мотивів відмови давати свідчення на закритому політичному процесі.

9 серпня 1966 року Львівський обласний суд, який розглядав мою касаційну скаргу, схвалив вирок народного суду Ленінського району, тим самим виправдавши допущені районним судом грубі порушення процесуальних законів.

Таке рішення обласного суду я пояснюю тільки тим, що на районному суді, а також в касаційній скарзі і докладеному до неї останньому слові я говорив про негідну поведінку про-

курора Львівської області Антоненка і особливо голови Львівського обласного суду Рудика, які ображали мене під час суду над Горинями та ін. в квітні цього року. Прокурор Антоненко заявляв мені: «Не вам говорити про соціалістичну законність!» — цим самим ставлячи мене поза гарантовані мені Конституцією права. Заяву про порушення законності під час ведення попереднього слідства, яку я йому подав, прокурор жбурнув на підлогу. Суддя Рудик називав мене в залі суду ворогом, що я сприймаю як брутальну образу моєї людської і громадянської гідності, зроблену до того ж службовою особою під час виконання нею службових обов'язків.

Ухвалу Львівського обласного суду на мою касаційну скаргу я вимушений пояснювати особистою заінтересованістю голови Львівського обласного суду Рудика, про поведінку якого я говорив.

Прошу Верховний суд УРСР скасувати вирок народного суду Ленінського району м. Львова, прийнятий в умовах порушення процесуальних законів, та ухвалу Львівського обласного суду від 9. VIII. 1966 року, як таку, що виправдовує ці порушення.

Прошу також Верховний суд відповісти мені, в які судові інстанції я повинен звернутися з позовом на голову обласного суду та прокурора області за образу, нанесену ними під час виконання службових обов'язків. Прошу також роз'яснити, чи маю я право, крім свідчень начальника конвою Іванова, який на районному суді вже підтвердив факт негідної поведінки судді Рудика, скористатися свідченнями засуджених Горинів та Осадчого (принаймні в такій формі, як свідчення засуджених використовувалися, коли судили мене) та М. Зваричевської, яка відбула покарання.

Через те, що мої зауваження і заяви під час суду 8. VII. 1966 здебільшого не заносилися до протоколу, додаю скорочену стенограму, зроблену в залі суду, та останнє слово, яке мені перешкодили сказати.

В. Чорновіл

15 серпня 1966 року

30 с
відпові

66 року Верховний суд УРСР надіслав таку

«Пові
Ленінськ
глянута у
за відсутніс
ії порядком

о Ваша скарга на вирок народного суду
м. Львова від 8 липня 1966 року, роз-
в суді УРСР і залиг задоволення
до витребування я перевірки

ок: на 15 арку

Заступник І

ковного суду

Кузовкін

ГОЛОВИ ВЕРХОВНОЇ
ТОВ. ЗАЙЧУКУ В. Г.

РСР

У травні цього року я
ру УРСР та в Комітет дер.
зібрані мною матеріали про
інської інтелігенції, звинувач
лістичній агітації й пропаганд

У, в Прокурату-
д Міністрів УРСР
лення групи укра-
адянській націона-

Я не послав тоді цих матер
Суд на той час ще не розгл
суджених і була слаба наді
скасована. Але цього не стал

скільки Верховний
ційних скарг за-
лива кара буде

Очевидно, з цілого ряду м
про перегляд цих справ.

зріло питання

По-перше, наша країн
вання. Чи ж личить нам
мати в таборах суворог
науковців тільки за те
прочитати якусь книж
сильніша антирадянс

а в свого існу-
оці ра влади три-
худож. журналістів,
прочитали чи дали комусь
гаттю? Чи не є це стократ
ганда, ніж дії засуджених?

По-друге, слідство
же серйозними пору
пишу нижче). Уже
гляду справ.

лися з численними, не раз ду-
радянських законів (про це я
достатньою підставою для пере-

Нарешті, зараз громадськості стали відомі матеріали справи Лук'яненка, Кандиби, Віруна та ін., що слухалися в 1961 році Львівським обласним судом і Верховним Судом УРСР, та декілька аналогічних справ початку 60-х років.¹⁾ Виявилися такі факти беззаконня, свавілля, цинізму слідчих і суддів, що постає страшне питання: чи ж дійсно відійшли в минуле сталінсько-беріївські часи?

Характерно, що «справу» Лук'яненка та ін. штучно скомпонували ті ж самі слідчі, що стали відомі цього року численними зловживаннями при «підготовці» справ Горинів, Масютка, Геля та ін. — Сергадеев, Денисов, Клименко, Гальський... Ні за що засудив Лук'яненка до смертної кари в 1961 році той самий Рудик, який судив цього року у Львові Горинів, Осадчого, Зваричевську і, як голова обласного суду, благословляв усі інші львівські суди.

Думаю, що Верховний Суд УРСР і Ви особисто вважатимете справою честі відмежуватися від злочинів проти правосуддя, що їх вчинили Сергадеев, Денисов, Клименко, Гальський, Стариков, Рудик та ін. (а єдиний спосіб відмежуватися — звільнити несправедливо засуджених).

Оскільки за останні місяці стали відомі нові факти, зв'язані з арештами й судами групи української інтеліганції в 1965—1966 роках, поданий Вам примірник зібраних мною матеріалів дещо ширший за послані весною в інші інстанції.

5 грудня 1966 року

¹⁾ Група українських юристів, що її очолював кол. випускник юридичного факультету Московського університету, а пізніше адвокат у Львівській області Лев Лук'яненко, зладила і дискутувала «Проект програми Української Робітничо-Селянської Спілки», в якій м. ін. ставилися вимоги демократизації радянського устрою та передбачалася можливість виходу УРСР з Радянського Союзу. У травні 1961 року членів цієї групи засуджено на довголітнє ув'язнення, при чому сам Лук'яненко спершу був засуджений на кару смерті. За кордоном справа юристів стала відома з окремої публікації п. н. «Українські юристи під судом КГБ», що її видало видавництво «Сучасність» у 1968 році.

Шановний товаришу!

Минулого року я послав у ЦК КПУ, КГБ при Раді Міністрів УРСР, Прокуратуру УРСР та Верховний суд УРСР листа, де йшлося про кричущі порушення законності, внаслідок яких у 1965—66 роках була заарештована і засуджена велика група української інтелігенції. Але жодна інстанція не відповіла на цей лист. Тому вважаю за своє право і за свій громадський обов'язок апелювати до творчих спілок та відомих діячів української науки і культури.

Надсилаю Вам матеріали, з яких Ви зможете дізнатися, кого судили на Україні рік тому, звинувативши в антирадянській націоналістичній пропаганді та агітації.¹⁾

Хочеться вірити, що Ви приєднаєтеся до тих, хто виступає з вимогою звільнення і реабілітації несправедливо і незаконно покараних.

З глибокою повагою

В. Чорновіл

¹⁾ Правдоподібно, йдеться про матеріали, що їх Чорновіл вислав на адреси діячів комуністичної партії і видатних представників громадськості України, які згодом були поширювані серед населення України і, діставшись за кордон, були надруковані у збірці «Лихо з розуму».

II. СПРАВА МИХАЙЛА МАСЮТКА

ВИСТУП М. МАСЮТКА НА СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ 21. III. 1966
(На пропозицію судді дати пояснення по справі)

Я почну свій виступ з аналізу «Висновків» двох філологічних експертиз, оскільки це є єдиний доказ слідчих органів приналежності мені авторства анонімних документів, за якими ведеться обвинувачення. Про показання обвинувачених Гориня Богдана та Гориня Михайла скажу пізніше, а про весь характер обвинувачення скажу в кінці свого виступу. Отже, розгляну спочатку «Висновки» першої експертної комісії у складі філологів Неборячка, Здоровеги, Грицютенка, Шаховського.¹⁾

Щодо висновків першої експертної комісії, то про них сказано у протоколі від 27 грудня 1965 року. Мое спростування цих висновків зводиться в основному до слідуючого:

(Передається зміст «Спростування» від 27. XII. 1965).

На додаток до спростування мовно-стилістичних ознак експертизи хочу зараз деталізувати ці спростування.

а) Експерти стверджують, що для всіх анонімних творів є характерним застосування *антитези*. Але застосування *антитези* характерне для всієї полемічної літератури. Приклад:

¹⁾ Федір Матвійович Неборячок, нар. 1919, літературознавець, доцент Львівського університету; Богдан Михайлович Здоровега, нар. 1914, мовознавець, доцент Львівського університету; І. Є. Грицютенко, мовознавець; Семен Михайлович Шаховський, нар. 1909, літературознавець, професор Львівського університету.

«Ніхто не винен в тому, що він народився рабом: але раб, який не тільки уникає прагнень до своєї свободи, але виправдовує і прикрашає своє рабство (наприклад, називає удешення Польщі, України і т. д. 'захистом вітчизни великоросів'), такий раб є викликаючий законне почуття обурення зневаги і огиди, холуй і хам» (Ленін, т. 21, стор. 86).

б) Експерти стверджують, що для всіх анонімних творів властивий виклад матеріялу *способом запитання — відповідь*. Але такий спосіб теж характерний для полемічної літератури. Приклад:

«Норвегія, маючи меншість населення, мирно відокремилася від Швеції демократично, культурно, а не так, як хотілося кріпосникам і військовій партії. Що ж? Чи потерпів народ? Чи потерпіли інтереси культури? чи інтереси демократії? інтереси робітничого класу від такого відокремлення?? Нітрохи» (Ленін, т. 20, стор. 202).

«Що означає обов'язкова державна мова? Це означає практично, що мова великоросів, яка складає *меншість* населення Росії, нав'язується всьому іншому населенню Росії» (Ленін, т. 20, стор. 54).

в) Експерти стверджують, що для всіх анонімних творів характерне вживання *двокрапки* з метою підсилення думки, акцентування уваги. Але ж це дуже широко розповсюджений прийом в різноманітній літературі. Приклади:

«Коли у нас сидить Мілюков і посилає Родичева в Фінляндію, який там безсоромно торгується з фінським народом, ми говоримо: Ні, не смій, російський народе, насилувати Фінляндію: не може бути вільний народ, який сам пригноблює інші народи. В резолюції про Борг'єра ми говоримо: виведіть війська і дайте можливість вирішити питання самостійно. Ось, якщо завтра Рада візьме владу в свої руки, це не буде 'методом соціалістичної революції', ми скажемо тоді: Німеччино, геть війська з Польщі, Росіє, геть війська з Вірменії, — інакше це буде обман» (Ленін, т. 24, стор. 268).

«Тому, коли нам говорять: самовизначення при соціалізмі зайве, це таке ж безглуздя, така ж плутанина, якби

хто сказав: демократія при соціалізмі зайва» (Ленін, т. 23, стор. 63).

«Вночі його розбудив страшний сон: в полі стояли шибеніці, і на них гойдалися мерці, і мерці висували язики, і язики тяглися далі і далі. І хтось кричав: 'Твоя робота, твоя робота'» (Л. Толстой, Фальшивий купон, ч. 2, розділ XV).

г) Експерти стверджують, що для анонімних творів властиве вживання форми давноминулого часу. Але ж форма давноминулого часу є норма української літературної мови і часто вживається в художній і політичній літературі. Приклади:

«Ви, може, чували, що як вони ще жили в Полтаві і покійний Терпило живий був, то прийняв був до себе якогось сироту Петра за годованця» (І. Котляревський, Наталка Полтавка, д. I).

«Монастирська освіта позначилась була...» («Радяннізація П. Тичини», ст. 1).

д) Експерти стверджують, що для анонімних творів характерне вживання віддієслівної форми на -но, -то. Але ж така форма зустрічається в кожній газеті. Наприклад:

«Намічено виробити 357 мільйонів погонних метрів тканин, 294 млн пар панчішно-шкарпеткових виробів, 33 мільйони штук верхнього трикотажу» (В. В. Щербильський, газ. «Вільна Україна», 22. 12. 65).

е) Експерти стверджують, що для анонімних творів властиве вживання полемічних за своїм значенням зворотів типу «Стоп». Нам можуть закинути, «От тобі і маєш». Але ж такі звороти зустрічаються в багатьох творах полемічної літератури. Приклади:

«Правда, вони (троє міністрів) 'вимагають звільнення території' лише 'згідно з волею населення'. Чудово! Тоді вимагатимемо від них і від себе послідовності і признаємо 'звільнення території' Ірландії і Фінляндії — з одного боку, Алжиру і Сіаму — з другого...»

Так, так, 'нам було б дуже цікаво вислухати думку' також і Керенського, і Церетелі, і Чернова, і Скобелева про 'самовизначення' Вірменії, Галичини, Туркестану» (Ленін, т. 24, стор. 524).

е) Експерти стверджують, що для анонімних документів характерне вживання інтернаціоналізмів: «тотальний», «геноцид», «фікція», «каста», «шовінізм». Але ж все це є широко розповсюджені слова. Візьмемо для прикладу хоч би слово «шовінізм»:

«Але всякий російський соціаліст, який не признає свободи Фінляндії і України, скотиться до шовінізму. І ніякими софізмами і посиланнями на свій 'метод' вони себе не виправдають» (Ленін, т. 24, ст. 268).

«Якщо Фінляндія, якщо Польща, якщо Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого поганого нема. Що тут поганого? Хто це скаже, той шовініст. Треба з'їхати з глузду, щоб продовжувати політику царя Миколи» (Ленін, т. 24, стор. 267).

У своєму запереченні протоколу від 27 грудня член експертної комісії Грицютенко пише: «Ми свідомі були того, що слова типу 'тотальний', 'шовінізм', 'геноцид', 'імперіалізм' і інші можуть мати протилежну класову редакцію». Цю саму думку висловлює в своєму запереченні член комісії Здоровага, говорячи, що «інтернаціоналізми 'фікція', 'каста', 'шовінізм' дійсно широко відомі», але в анонімних творах «вони вживаються у специфічному контексті антирадянського змісту». Хіба ж слова «шовінізм», «геноцид», «імперіалізм» можуть мати позитивне і негативне значення? Ці слова мають негативне значення при будь-якій редакції і в будь-якому контексті. Таке припущення про двозначність цих слів можна допустити тільки на основі маррівських домислів про класовий характер мови, що давно спростовано і що сучасним мовознавством засуджується.

*

Логіка говорить: для того, щоб виділити часткове з цілого, треба знайти характерні ознаки для цього часткового. Якщо

цих ознак знайдено не буде, то часткове з цілого виділити неможливо. Так, якщо ми будемо твердити: властивість людей — ходити на двох ногах, то на основі цього твердження можна провести паралель: курка ходить на двох ногах. Висновок: курка — людина. Висновок фальшивий, бо не вибрано характерної ознаки для людей. А ось коли ми будемо твердити: властивість людей — здатність мислити, і на основі цього твердження проведем паралель: курка не здатна мислити, висновок буде правдивий: курка не є людина.

Судді можуть сказати: ми в тонкощах лінгвістики не розбираємося, і якщо стверджують у своїх висновках авторитетні філологи щось, то ми не маємо підстав їм не вірити. Тоді підійдемо до «Висновків» з іншого боку, так, щоб було зрозуміло будь-кому. Коли взяти навіть ці всі сумнівні ознаки, підведені в паралелях до анонімних документів експертною комісією, то вони розподіляються між окремими документами так:

«Сучасний імперіалізм» має 7 ознак, спільних з іншими анонімними документами,

2. «Мета статті» — 3,

3. «Класова та національна боротьба» — 8,

4. «Стан і завдання українського визвольного руху» — 1,

5. «12 запитань» — 6,

(«Літературу і псевдолітературу на Україні» я не зачисляю, оскільки за останніми розпорядженнями вона не включається до списку антирадянських документів).

Як можна на основі однієї ознаки, такої сумнівної ознаки, як, приміром, вживання двокрапки, яку вживає кожен, хто має освіту, вищу чотирьох класів, приписувати комусь авторство документа? Цей факт говорить про те, що експерти підійшли до справи або вкрай тенденційно, або взяли за ту роботу, яку вони неспроможні виконати.

Це так встановлювали експерти першої комісії спільність між п'ятьма анонімними документами. Щоб встановити спільність між цими п'ятьма документами і творами Масютка, вони провели змістово-текстуальні паралелі. Знайшли:

а) Подібність вислову і думки в анонімному документі «Класова та національна боротьба» і в повісті Масютка «Хи-

мера». В «Класовій та національній боротьбі» написано: «В царській Росії в часи захоплення влади більшовиками на 120 мільйонів населення не було і трьох мільйонів пролетаріату...», в «Химері» експерти знайшли таке речення: «А на якій підставі прийшов до влади пролетаріат у Росії, коли на початок революційних заворушень у дев'ястотих роках пролетаріат у Росії не складав і трьох мільйонів...» Тут експерти обривають думку, викидають з речення такі слова: «...з ста шістдесяти мільйонів населення царської імперії». Для чого це роблять експерти? Якби вони написали речення повністю, то кожному було б ясно, що той, хто знав, що в царській Росії було 160 млн населення, не міг написати, що там було 120 млн населення, тобто помилитися на 40 млн. Якби експерти виписали речення повністю, то висновок був би діаметрально протилежний тому висновку, який вони хотіли зробити, а саме: автор «Химери» не може бути автором «Класової та національної боротьби». Це вже не неспроможність, це свідомо фальсифікація, навмисно штучне підтасовування матеріалу.

б) Експерти знаходять подібність думок в документі «Сучасний імперіалізм» та в оповіданні «Мирний допит» і в повісті «Химера». В «Сучасному імперіалізмі» експерти знаходять такий вислів: «Спроби деяких народів вибитися з-під цієї деспотії було нещадно придушено. СВУ на Україні, 1930 р., УПА на Україні, 1945—1950 рр. . . .». І знову тут, щоб допасувати до своїх домислів, експерти ідуть на фальсифікацію. Останнє речення вони обривають і викидають з середини слова. Воно в «Сучасному імперіалізмі» написано так: «СВУ та СУМ на Україні, 1930 р., УПА на Україні, 1945—50 рр., повстання в Угорщині 1956 р., повстання в Болгарії 1965 р.».

в) Експерти знаходять аналогію в думках, висловлених в «Сучасному імперіалізмові» та в оповіданні Масютка «Вечір пам'яті Т. Шевченка». В «Сучасному імперіалізмі» вони знаходять такі слова: «США не завоювали метра чужої землі», у «Вечорі пам'яті Т. Шевченка» — такі слова: «Ти, світова сило, що турбуєшся про долю двох- і трьохмільйонних народів! Чому ні слова не скажеш на захист 42-мільйонного народу?» На якій же підставі роблять експерти висновок, що

Масютко під «світовою силою» розумів саме США, а не Організацію Об'єднаних Націй? Нема таких підстав, це безпідставні тенденційні домисли експертів.

Інші паралелі (а їх усього п'ять) між анонімними творами і творами Масютка мають такий же характер, як і три вище проаналізовані. Скрізь викрадаються слова з речень, скрізь штучно підтасовується думка.

Коли ж взяти кількісні показники цих змістово-текстуальних паралелей між анонімними документами і творами Масютка, то підсумок буде такий:

1. «Сучасний імперіалізм» має 3 спільності з творами Масютка,
2. «Мета статті» — 0,
3. «Класова та національна боротьба» — 1,
4. «Стан і завдання українського визвольного руху» — 0,
5. «12 запитань» — 1.

У своїх поясненнях до протоколу від 27 грудня філологи Здоровега і Грицютенко визнають, що наявність неологізмів, діалектизмів та стилістичних і орфографічних помилок дійсно є та ознака, за допомогою якої можна виділити часткове з цілого, тобто встановити або заперечити авторство. Проте вони стверджують, що ні в анонімних документах, ні в творах Масютка неологізмів, діалектизмів, стилістичних та орфографічних помилок нема. А це ж неправда. Є неологізми в творах Масютка, напр.: «підголовки» в оповіданні «Серед лисих», «в один кукурік» в оповіданні «Револуційний дід». Є діалектизми і своєрідні вирази в творах Масютка, напр.: «позаяк», «зазубень», «по саме годі» («Химера»), «тлусте», «писок» («Дуже пильна справа»), «люстерко» («Рошка»), «закапелок» («Комунізм по-китайськи»), «роботяги», «доходяги», «придурки» («Сила золота»), «шастати» («Кров відзивається кров'ю»), «харцизяки», «песиголовці», «сулія» («Револуційний дід»), «маринарка», «кримінал» («Маринарка була його»), «поплічниці» («Допит»), «шопа» («Очі»), «заволока» («У трамваї»). Є діалектизми та своєрідні вирази і в анонімних документах, напр., «зметикували» («Сучасний імперіалізм»), «тим паче», «цупко» («Класова та національна боротьба»), «либонь», «доб-

родії» («Відповідь матері В. Симоненка»), «відсоток», «домінанта», «універсально» («Класова та національна боротьба»), «творіння», «виздыхали» («Відповідь матері В. Симоненка»), «офіційний гаразд», «плювізм» («Українська освіта в російському зашморзі»).

В «Класовій та національній боротьбі» слово «схвально» пишеться помилково через ф: «сфально», а в документі «Стан і завдання українського визвольного руху» слова «профашистський», «сфера» пишуться через хв — «прохвашистський», «схвера». Останнє не можна розглядати як помилку, а скоріше як певну тенденцію в українській лінгвістиці. Ніде я в своїх творах не вживаю виразу «за рубезем», бо вважаю, що це є не властивий і не потрібний вираз в українській мові. В документі «12 запитань» такий вираз є.

Всього цього не могли не бачити експерти, аналізуючи твори Масютка та анонімні документи, але вони цього не відзначили в своїх «Висновках», бо якби вони це відзначили, тоді треба було зробити висновки цілком протилежні тим, які вони зробили.

На підставі своїх «доказів» І експертна комісія зробила висновок, що між п'ятьма анонімними документами «Сучасний імперіалізм», «Мета статті», «Класова та національна боротьба», «Стан і завдання українського визвольного руху», «12 запитань» є спільність, що є спільність цих документів з творами Масютка, а, значить, відповідно автором їх є Масютко. Ця ж комісія встановила, що Масютко не може бути автором документу «З приводу процесу над Погружальським» на цілком логічному висновку з того, що автор документу «Мета статті», яку експерти приписують Масюткові, посилається на авторство документу «З приводу процесу над Погружальським». Ця ж комісія без будь-яких обґрунтувань припустила думку, що Масютко може бути співавтором таких документів: «Відповідь матері В. Симоненка», «Радянізація П. Тичини», «Про сучасне і майбутнє України», «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі». А поки комісія припускала таку думку, слідчі органи виявили дійсне авторство документу «Радянізація П. Тичини». Це свідчить про те,

як тенденційно і як безвідповідтвiдально комiсiя пiдiйшла до обов'язку об'єктивностi i науковостi в експертизi.

Свої висновки I експертна комiсiя сама перекреслила своїм твердженням про те, що Масютко є автор документу «Стан i завдання українського визвольного руху» i що він не є автор документу «Про сучасне i майбутнє України». Ці документи, за виключенням дуже незначних несуттєвих змін, тотожні. Це все одно, що експерти, маючи перед собою двох братів-близнюків, твердили б, що вони народжені двома матерями. Хоч би який був тенденційний суд, він у таке твердження не повірив би, бо воно антинаукове. Це все одно, що над віршем Сосюри «Любіть Україну» написати інший заголовок, припустімо, «Шануйте Україну», i на цій підставі твердити, що цей вірш написав не Сосюра. А раз комiсiя робить такі абсурдні висновки у відношенні двох документів, то які підстави є вірити їй у відношенні інших документів? Якби слідство було не тенденційне, а об'єктивне, то воно зобов'язане було б на підставі ст. 178 КПК УРСР членів цієї комiсiї притягти до судової відповідальностi за фальшиві докази.

*

Тепер розгляну висновки другої експертної комiсiї у складі філологів Матвійчука, Ящука, Худаша, Кибальчика, Бабишкіна та Кобилянського.²⁾

Друга експертна комiсiя пішла стежкою першої комiсiї: вона хоч і розширила кількість ознак, та проте при виділенні часткового з цілого не взяла характерних ознак для часткового.

²⁾ Микола Филімонович Матвійчук, нар. 1904, літературознавець; Павло Йосипович Ящук, нар. 1923, викладач журналістики Львівського університету 1957—58; М. Л. Худащ, мовознавець; Кибальчик, викладач журналістики Львівського університету; Олег Кіндратович Бабишкін, нар. 1918, літературознавець; Бронислав Володимирович Кобилянський, нар. 1896, мовознавець, професор Львівського університету.

Кожному ясно, що для того, щоб встановити, що двоє людей є рідні брати, мало доказати, що вони обидва мають по дві руки, що вони обидва мають по двадцять пальців на руках і на ногах. Мало доказів і того, що ці двоє мають чорне волосся на головах і карі очі. Є специфічні ознаки, властиві тільки рідним братам, і саме їх беруть під увагу при встановленні спорідненості, а не ознаки, властиві широкому колу подібних об'єктів. Ось цих специфічних ознак не побачили чи не захтіли побачити експерти.

II комісія зайшла з іншого кінця. Вона почала з виявлення характерних ознак творчості Масютка. Тут вона, безперечно, ступила на вірний шлях. Але ж які характерні ознаки в творчості Масютка ця комісія виявила?

1. Комісія виявила вживання... *двокрапки*. Я вже говорив, характеризуючи роботу першої комісії, про широке вживання двокрапки різноманітною літературою, нехай хоч і з метою підкреслення думки, як на це звертають увагу експерти другої комісії. Наведу ще приклад двокрапки з метою підкреслення думки:

«За яким правом сміє демократ відступати від теорії доказаного і досвідом демократичних революцій підтвердженого принципу: ніяких властей для місцевого населення, які б назначалися зверху» (Ленін, т. 25, стор. 81).

2. Комісія виявила в творчості Масютка вживання *афористичних виразів, приказок та фразеологізмів*. Але хто з українських письменників не вживав фразеологізмів? Афористичними висловами, приказками та фразеологізмами переповнена українська література від Івана Вишньського і Сковороди до Олеса Гончара. Приклад:

«ВИБОРНИЙ. Для обману? Спасибі за це!.. Брехати і обманювати других — *од бога гріх, а од людей сором*».

ВОЗНИЙ. О, простота, простота!.. Хто тепер, тое-то, як його — не бреше і хто не обманює? Мню, ежелі би здесь зібралось много народу і зненацька ангел з неба з огненою різкою злетів і воскликнув: 'Брехуни й обманщики!.. Ховайтесь, а то я поражу вас!..' Сй-ей всі при-

сіли б до землі совісти ради! Блаженна лож егда биваєть в пользу ближніх... а то біда — тее-то, як його — що часто лжемо ілі ради своєя вигоди, ілі на указ других» (І. Котляревський, «Наталка Полтавка»).

Шкода тільки, що комісія не замітила, що в своїх літературно-критичних статтях Масютко не вживав приказок.

3. Ступаючи слідом за І експертною комісією, ІІ комісія знайшла у творах Масютка «постановку запитання, часто за градацією або несподіваним висновком». Хоч я уже наводив приклади широкого вживання такого прийому в полемічній літературі для І комісії, наведу ще приклад і для другої.

«Що означає — 'метод соціалістичної революції' під гаслом 'геть кордони'? Ми стоїмо за необхідність держави, а держава передбачає кордони. Держава, може, звичайно, вмщати буржуазний уряд, а нам потрібні Ради. Але й для них стоїть питання про кордони. Що означає 'геть кордони'? Тут починається анархія. 'Метод' соціалістичної революції під гаслом 'геть кордони' — це просто каша» (Ленін, т. 24, стор. 266).

4. Експерти другої комісії стверджують, що для творів Масютка характерне широке використання анафори. Хто ж з літераторів чи політичних діячів не застосовує у своїх творах цей спосіб? Ось приклад:

«А ви хто, Керенський, Церетелі, Чернов, Скобелев? — А ви хіба 'не приручені буржуазією соціалісти'? Ви хіба піднімали в міністерстві 'російської буржуазії, що стоїть при владі', питання про російський Алжир, тобто про Туркестан, Вірменію, Україну, Фінляндію та інше?» (Ленін, т. 24, стор. 624. Підкреслення Леніна).

5. Експерти знайшли в творах Масютка *антитезу*. І це широко відомий в літературі спосіб, про що я вже говорив. Наведу ще приклад:

«Реформістське в національній програмі не заперечує всіх привілеїв пануючої нації, не створює повного рівноправ'я, не усуває всякого національного гноблення. 'Авто-

номна' нація не рівноправна з державною нацією». (Ленін, т. 22, стор. 329. Підкреслення Леніна).

6. Експерти знайшли в творах Масютка *риторичні запитання і вигукки*. Таких риторичних запитань і вигуків у творах полемічної, та й не тільки полемічної літератури, можна знайти не сотні і не тисячі, а мільйони.

«Ось тут і постає питання, яке обминають: чи заперечення права на національну державу не є заперечення рівноправ'я? Звичайно, є». (Ленін, т. 23, стор. 63).

7. Експерти знаходять в оповіданнях Масютка *введення в текст російських слів в «саркастичному забарвленні»*. Таке вживання російських слів в українській літературі починається від І. Котляревського і тягнеться до наших днів. Приклади:

«За святую правду-волю *розбойник* не стане» (Т. Шевченко).

«Та *отечество* так люблять, так за ним бідкують» (Т. Шевченко).

«*Їх благородіє* працював на винограднику» (О. Гончар, «Перекоп»).

«Де герой нашого часу, веселий *'парень'*, *'ударник'*-комсомолец?» (П. Гришко, Останній твір Миколи Хвильового).³)

8. Експерти другої комісії відзначають, що Масютко у своїх творах вживає так звані «термини у невластивому радянським людям значенні: *'геноцид'*, *'тотальне вимирання селян'*, *'українсько-російський сурогат'*, *'літературні жандарми'* (Література і псевдолітература на Україні), *'емгебіст'*, *'державна панщина'*, *'які гинуть у рабстві-каторзі'* (Химера), *'узурпаторська петербурзька революція'* (Вечір пам'яті Т. Шевченка), *'кремлівські правителі'* (Сила золота)».

Говорячи про першу експертну комісію, я вже відзначав, що сучасне радянське мовознавство не визнає класового характеру мови, а, значить, експерти не мають права будувати обвинування на ґрунті фіктивної маррвівської соціології в мо-

³ Помилка в оригіналі: автор «Останнього твору Миколи Хвильового» — не П., а В. Гришко.

вознавстві. Це, по-перше, а, по-друге, при співставленні цієї особливості — вживання Масютком вищевказаних «термінів» — з особливостями анонімних творів у цьому напрямі експерти, за виключенням слова «геноцид», тотожності не знайшли.

9. Експерти знаходять у творах Масютка наявність «свідомої архаїзації правопису, слів іншомовного походження»: «варіант», «алхеміки» («Химера»).

Вимовлення співзвуччя *ія* в основі слова при написанні *іа* в словах іншомовного походження є норма орфоєпії сучасної живої української мови. Так що тут без «усвідомлення» можна написати замість *-іа-*, — *-ія-*; слово «алхемік» міг написати кожний, хто вчився в школі до 1934 року. Такого слова експерти в анонімних творах не знайшли, а *-ія-* знайшли тільки в деяких творах.

10. Експерти знайшли в творах Масютка одну орфографічну помилку: в слові «незважаючи» частка не пишеться окремо. Таку ж помилку знаходять в анонімних документах «Сучасний імперіалізм» та «Класова і національна боротьба». Але ж в написанні частки *не* з прислівниками та дієприслівниками всі письменні, малописьменні і дуже письменні так часто роблять помилки, що приписати цю особливість одній людині — це значить взяти великий гріх на душу.

11. Експерти вважають за характерне для творів Масютка наявність зв'язки в іменному складному присудку. Це не вірно. Наявність зв'язки в іменному складному присудку — широко розповсюджена особливість різноманітної літератури. Приклад:

«Якщо будь-яка нація утримується в межах даної держави силою, якщо їй, всупереч вираженому з її боку бажанню, — все одно, чи виражене це бажання в пресі, в народних зборах чи заворушеннях і повстаннях проти національного гніту, — не надається права вільним голосуванням, при повному виведенні війська приєднуючої або взагалі сильнішої нації, вирішити без найменшого примусу питання про форми державного існування цієї нації, то приєднання її є анексія, тобто загарбання і насильство» (Ленін, т. 21, стор. 373).

«Імперіалізм є прогресуюче зноблення націй жменькою великих держав, є епоха війн між ними за розширення і зміцнення гніту над націями...» (Ленін, т. 21, стор. 373).
«Любити свій край не є злочин...» (П. Тичина).

12. В галузі лексики експерти знаходять вживання слів у не властивому їм значенні, використання одного слова з можливої синонімічної пари, помилкове вживання слова «складати» в розумінні «становити», вживання слова «виключно» замість «винятково», «заключається» в значенні «полягає», «належить» замість «належити», «приняти участь» замість «взяти участь», «зала» замість «зал».

Це такі особливості, що їх можна знайти на сторінках будь-якої обласної газети, а слово «зала» є норма сучасної української мови. Крім того, коли зважити на те, що десять років тому була тенденція в українській лінгвістиці до штучного наближення української літературної мови до російської, то значну частину цих лексичних відхилень не можна вважати за порушення норм української літературної мови. До того ж експерти часто брали ці відхилення з мови героїв творів Масютка, а мова героїв твору, як відомо, не характеризує мови автора.

Друга комісія, так само, як і перша, не прийняла до уваги чи навмисне відкинула справді характерні специфічні ознаки творів Масютка, а саме: наявність діалектизмів, неологізмів, своєрідних зворотів і висловів. Та це й зрозуміло: в такому разі вона не змогла б виконати поставлене перед нею завдання: доказати, що Масютко є автор анонімних документів.

Так само, як і перша комісія, друга комісія провела паралелі між окремими анонімними матеріалами на підставі тих же нехарактерних ознак, які вона застосувала до творчості Масютка. Правда, комісія у своїх «Висновках» визнає, що встановити спільність між анонімними творами фактично неможливо, але якщо від неї цього вимагають, то вона може це зробити:

«Яскраво виражених стилістичних ознак, які б дозволяли вважати, що всі анонімні матеріали належать одній

особі, при першому ознайомленні не відчувається. Проте при детальному аналізі, зіставленні між собою окремих матеріалів комісія встановила ряд часто вживаних стилістичних прийомів та мовних засобів, які свідчать про причетність однієї й тієї ж особи до авторства, співавторства чи редагування зазначених матеріалів», — пишуть експерти (Справа № 114, т. III, стор. 253).

Що означає «причетність до співавторства чи редагування»? Це означає, що Масюткові можна приписати, що він міг підправити якесь речення чи слово. А це значить редагування, а це значить співавторство. Такий припис можна зробити будь-якому літераторові, який і не бачив ніколи вказаних анонімних матеріалів, і він нічим не зможе доказати, що він не підправляв там слова чи речення.

Експерти визнають:

«Наявність у справі двох нетотожних текстів статті 'Сучасний імперіалізм' дає підставу вважати, що в колі однодумців автора подібні документи зазнавали втручання з боку кількох осіб. При цьому, зрозуміло, на первісний текст нашаровувалися стильові особливості інших осіб, які виступали як співавтори, рецензенти чи редактори. Це утруднює беззастережну відповідь на поставлене перед комісією перше питання, хоч і не виключає можливості дати загалом ствердну відповідь» (Справа № 114, т. III, стор. 258).

Інакше кажучи, експерти визнають, що авторство анонімних документів встановити неможливо, бо як можна встановити авторство твору, який перейшов співавторство, рецензування, редагування, може, не десятка, а сотні людей. І все ж, кажуть експерти, це «не виключає можливості дати загалом ствердну відповідь». Тобто, ще інакше кажучи, комісія визнає, що науково неможливо доказати авторство, але якщо це потрібно для слідчих органів КГБ, то вона може піти на порушення наукових принципів, вона може дати «загалом (!) ствердну відповідь». А хіба в таких випадках місце підходу «загалом» чи «оптом»? Тут повинна бути точність і коректність.

Друга комісія, на відміну від першої, аналізувала не одинадцять, а дев'ять анонімних творів, бо за перерву між їхніми роботами виявилось авторство «Радянзації П. Тичини», а відносно «Літератури і псевдолітератури на Україні» — прийшла вказівка не зачисляти її до антирадянських документів.

Друга комісія, на відміну від першої, у своїх висновках щодо причетності авторства Масютка до анонімних документів розподілила їх не на дві категорії, а на три. До першої категорії вона віднесла документи, за якими визнає беззастережно авторство Масютка («Сучасний імперіалізм» та «Мета статті») всупереч своєму твердженню у цих же «Висновках», що авторство «Сучасного імперіалізму» встановити неможливо, оскільки він зазнав рецензування і співавторства, чому свідченням є наявність двох варіантів цього документу.

До другої категорії експерти віднесли документи, яких Масютко є автор або співавтор («12 запитань», «З приводу процесу над Погружальським», «Класова та національна боротьба», «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі», «Відповідь матері В. Симоненка»).

Як розуміти висновок: є автор або співавтор? Це треба розуміти так, що експерти, з одного боку, дають право судові засудити Масютка за авторство цих документів, а з другого боку, застерігають за собою право відмовитися від цього висновку в разі виявлення справжнього авторства. «Ми не стверджували категорично, що Масютко є автор даного документу, — скажуть вони, — ми тільки припускали думку, що він міг бути автором; може, він підправив якесь речення, а це вже співавторство». Раз комісія взяла на себе таку відповідальність — встановлення авторства, то вона повинна давати конкретні висновки: в яких із п'яти документів другої категорії Масютко був автором, а в яких був співавтором. Такий же висновок — або-або — може зробити будь-хто без філологічного аналізу, за такий висновок ніхто не несе відповідальності. Об'єктивний суд такий висновок повинен би був відкинути.

До третьої категорії експерти віднесли документи, в яких визнають тільки співавторство Масютка («Про сучасне і май-

бутне України» та «Стан і завдання українського визвольного руху»).

Тут знов-таки судді можуть сказати: ми не філологи, а раз така авторитетна комісія дає свої висновки, то нам нема підстав не довіряти їй. На це можна відповісти так: є логіка і є факти. Якщо проти законів логіки і проти фактів буде виступати не тільки доктор наук, а ціла академія, то й вона не в спроможі буде їх заперечити.

Коли експерти II комісії провели паралелі за допомогою своїх сумнівних спільних ознак між окремими анонімними документами, то наслідки були такі:

1. «Сучасний імперіалізм» мав дев'ять ознак, спільних з іншими анонімними документами;
2. «Класова та національна боротьба» — 10;
3. «12 запитань» — 7;
4. «З приводу процесу над Погружальським» — 6;
5. «Мета статті» — 3;
6. «Відповідь матері В. Симоненка» — 4;
7. «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі» — 3;
8. «Про сучасне і майбутнє України» — 1;
9. «Стан і завдання українського визвольного руху» — 0.

А коли вони співставили на основі змістово-текстуальних паралелей анонімні документи з творами Масютка, то наслідки були такі:

1. «Сучасний імперіалізм» мав 3 ознаки, спільні з творами Масютка;
2. «Класова та національна боротьба» — 4;
3. «12 запитань» — 2;
4. «З приводу процесу над Погружальським» — 0;
5. «Мета статті» — 0;
6. «Відповідь матері В. Симоненка» — 1;
7. «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі» — 1;
8. «Про сучасне і майбутнє України» — 0;
9. «Стан і завдання українського визвольного руху» — 0.

Ну, припустімо, що суд буде такий, що повірить експертам, що «Про сучасне і майбутнє України» треба віднести до авторства однієї особи разом з іншими анонімними документами на підставі однієї ознаки (вживання російського слова), припустімо, що судді повірять експертам, що автором «Української освіти в російському шовіністичному зашморзі» треба вважати Масютка на підставі однієї ознаки (вживання двокрапки). Але як може суд повірити експертам, що Масютко був співавтором «Стану і завдань українського визвольного руху», коли експерти не знайшли жодної ознаки спільності цього документу з іншими анонімними творами, коли експерти не знайшли жодної ознаки спільності цього документу з творами Масютка?

Це так: питають на суді Лимаренка, чи він бачив, як крав Гончаренко.

— Ні, — відповідає Лимаренко, — не бачив.

— Може, вам хтось казав, що Гончаренко крав?

— Ні, ніхто не казав.

— Тоді ж на якій підставі ви його обвинувачуєте в крадіжці?

— Мені хочеться, щоб суд Гончаренка засудив.

Так кого повинен засудити суд: Гончаренка чи Лимаренка, який зводить на Гончаренка наклеп?

Це вам факт: експерти без будь-яких підстав приписують мені авторство анонімного документу. А ось логіка: якщо експерти без будь-яких обґрунтувань приписують Масюткові один документ, то які є підстави вірити їм, що інші документи вони приписали Масюткові обґрунтовано? Ніяких.

З аналізу експертизи ми бачимо, що не «Сучасний імперіалізм» і не «Мета статті» мають найбільше спільностей з іншими анонімними творами і творами Масютка, навпаки, в «Меті статті» експерти не знайшли жодної ознаки спільностей з творами Масютка, однак саме чомусь ці два анонімні документи експерти беззастережно приписують Масюткові, а щодо інших висловлюють або-або. Є тут логіка? Нема тут логіки, як і нема підстав до таких тверджень.

Експерти другої комісії у своїх «Висновках» заявляють, що вони не спростовують висновків першої комісії, а лише «доповнюють і розширюють їх». Між тим зіставлення висновків першої і другої комісій робить ясним, що ці висновки одні одних виключають.

1. Перша комісія беззастережно визнає авторство за Масютком п'ятьох анонімних документів («Сучасний імперіалізм», «Мета статті», «Етапи і завдання українського визвольного руху», «Класова та національна боротьба», «12 запитань»), друга комісія беззастережно визнає авторство за Масютком двох анонімних документів («Сучасний імперіалізм», «Мета статті»).

2. Перша комісія категорично заперечує (цілком обгрунтовано) авторство за Масютком документу «З приводу процесу над Погружалаським», друга комісія твердить, що Масютко є автор або співавтор цього документу.

3. Перша комісія встановила авторство Масютка док. «Етапи і завдання українського визвольного руху», «Про сучасне і майбутнє України». Друга комісія за обома цими документами «встановила» співавторство Масютка.

Твердячи, що своїми висновками друга комісія не спростовує висновків першої комісії, експерти другої комісії цим самим поділяють з першою комісією її висновки про те, що у одного документа під різними назвами («Етапи і завдання українського визвольного руху», «Про сучасне і майбутнє України») могло бути два автори (у двох братів близнюків було дві матері). Цим самим вони поділяють з першою комісією її припущення, що Масютко міг бути автором документу «Радянізація П. Тичини», авторство якого тепер уже встановлено, а це значить, що II комісія бере на себе той абсурд, який зробила перша комісія.

А, фактично, якщо визнати правдивими доказами висновки II комісії, то на основі цих висновків-доказів I комісія повинна стати перед судом за фальшивий припис авторства анонімних статей Масюткові, і, навпаки, якщо визнати правдивими висновки I комісії, то II комісія повинна стати перед судом на цій же підставі.

До цього треба додати, що ні перша комісія ні друга не захотіли вислухати моїх зауважень і пояснень, на що я мав право за положенням КПК УРСР, і судові повинно бути ясно, як слід оцінити «Висновки» I і II експертних комісій.

*

З питань авторства анонімних творів люди захищають кандидатські і докторські дисертації. І рідко кому вдається це зробити. Протягом сотні років українські філологи не можуть дати відповідь на питання: «Написав П. Гулак-Артемівський байку „Пан“, чи її написав інший автор?» Протягом десятків років франкознавці не можуть встановити: належить перша поема І. Франка «Папі в альбом», чи не належить? А тут тобі за 12 днів було «достовірно» встановлено авторство 9 анонімних документів.

Встановлення авторства під час слідства способом філологічного аналізу науково не правомірне. Судова наукова експертиза не передбачає і не допускає на основі такого аналізу встановлення авторства.

Це все одно, що перед лікарями-психіатрами поставлено було 6 питань: встановити на основі попередньої поведінки громадянина X, чи вчинив він вбивство, чи ні. І ці лікарі (таких лікарів можна знайти, як було знайдено і філологів), проаналізувавши попередні вчинки громадянина X, написали висновок: громадянин X убив, бо перед цим він заколов кабана, а ще раніше ходив на полювання, де вбив двох зайців і одну лисицю.

Ну а якщо вже слідчі органи у змові з групою експертів-аматорів (я називаю їх аматорами, бо вони не належать до судової експертизи) пішли на порушення засад наукового дослідження, то суд, який повинен бути достатньо компетентний і об'єктивний у таких питаннях, повинен виправити цю навмисну чи ненавмисну помилку.

Бо «служителі правосуддя повинні піддавати сумніву все, що не доказано з вичерпною повнотою. А коли на основі лише того, що „щось все-таки було“, виносяться рішення...

— це уже суспільно небезпечно. Тому що це прямий шлях до незаконня і свавілля» (Ю. Феофанов. «Известия», 5. I. 1966).

*

Тепер я перейду до спростування свідчень Гориня Богдана та Гориня Михайла.⁴⁾

Свідчення Гориня Богдана плутані, непослідовні і суперечливі. Горинь Богдан фактично в своїх свідченнях проти мене сам себе неодноразово спростовує, його свідчення не підтверджуються свідченнями інших свідків, що видно з аналізу його доказів.

Розглянемо насамперед документи «Мета статті» та «Сучасний імперіалізм». На одному з перших допитів Горинь Б. показує, що «Мету статті» йому було підкинено в бібліотеці університету на вулиці Драгоманова у березні або квітні місяці 1965 р. (Справа № 114, т. II, стор. 8).

Обвинувачений Косів М. на очній ставці в Горинем Михайлом дає докази, а Горинь М. це підтверджує, що в березні або квітні 1965 року він читав на квартирі Гориня М. статтю «Сучасний імперіалізм», до якої безпосередньо стосується документ «Мета статті» (Справа № 114, том 2, стор. 160). Обвинувачений Горинь М. стверджує, що «йому брат Богдан передав статтю „Сучасний імперіалізм” в березні або квітні місяці» (Справа, т. II, стор. 81). Ще раз підтвержує Горинь Михайло, що статтю «Сучасний імперіалізм» йому приніс брат Богдан у березні (там же, стор. 120), і ще раз він підтверджує це на очній ставці зі мною (там же, стор. 134).

Горинь М. показує, що після одержання статті «Сучасний імперіалізм» через декілька днів він написав «Зауваження» до цієї статті, в травні передав ці «Зауваження» Богданові,

⁴⁾ Горинь Михайло під час судового слідства в справі Масютка відмовився від своїх доказів проти Масютка, даних на попередньому слідстві, пояснивши їх відверто розгубленістю після арешту і малодуштям.

а через 2-3 тижні одержав відповідь, тобто «Мету статті», яку він вперше прочитав у червні 1965 року (Справа, т. II, стор. 81—82).

Горинь Богдан підтверджує мої покази про те, що зблизились ми з ним в кінці травня або на початку червня, до цього ми з ним один раз бачилися на квартирі мого брата в 1963 р., і після цього не були близькими знайомими (покази Гориня Б., Справа, т. II, стор. 41).

«Примерно в має или июне я встретился с Масютко» (Спр., т. II, стор. 14).

«Первый раз я посетил квартиру Масютко в начале лета после встречи с ним на улице» (там же, стор. 19).

«Мое ближе знакомство с Масютком М. відбулося весною 1965 р. Тоді, випадково зустрівшись з ним на вулиці, я поїхав з ним на його квартиру на вулиці Городецькій» (там же, стор. 31).

Отже, сумніву нема: Масютко, якщо й міг передати Гориневі Б. якусь літературу, то тільки після цього зближення, яке відбулося в кінці весни або на початку літа.

Горинь Б. показує:

«Через неделю (після зближення) Масютко передал мне „Сучасний імперіалізм“» (Справа, т. II, стор. 14).

«Масютко передал мне „Сучасний імперіалізм“ в начале или середине июня» (там же, стор. 16).

«Приблизно при другій зустрічі з Масютком він передав мені для ознайомлення антирадянський документ „Сучасний імперіалізм“» (там же, стор. 32).

«Через деякий час Масютко М. передав мені документ, надрукований на друкарській машинці, який був відповіддю на „Зауваження“» (тобто «Мета статті», там же, стор. 32).

Горинь Михайло показує, що «Зауваження» до статті він написав у травні, а через два-три тижні одержав відповідь (Спр. т. II, стор. 81).

З цього випливає висновок, що стаття «Сучасний імперіалізм» була у Горинів завдовго до зближення Гориня Б. з Масютком, а значить, твердження Гориня Б. про те, що Масютко йому передав цю статтю, не відповідає дійсності,

як не відповідає дійсності те, що Масютко передав Гориню Б. документ «Мета статті».

Про фіктивність твердження про передачу Масютком Гориневі Б. статті «Сучасний імперіалізм» свідчить і той факт, що Горинь Б. показує на очній ставці зі мною, що нібито я передавав йому всі матеріали віддрукованими на машинці (Справа, т. II, стор. 20, 32, 37, 35), тоді як за свідченням хазяйки квартири, у якої я мешкав, Нагорної Віри (Справа, т. II, стор. 234, 235, 236) та моєї дружини Масютко Ганни (там же, стор. 220, 221) я машинку придбав за півтора місяця до від'їзду в Феодосію, що цілком сходиться з моїми показами, тобто в середині червня 1965 р. Отже, це ще раз підтверджує те, що ні в березні, ні в квітні, ні в травні я Гориневі Б. не міг давати ніяких матеріалів, віддрукованих на машинці.

Про фіктивність твердження про передачу документів «Сучасний імперіалізм» та «Мета статті» свідчать також покази Гориня Михайла про те, що нібито я мав з ним розмову на тему цих документів в перших числах серпня 1965 р., але розмова не була закінчена (Справа, т. II, стор. 83). Якщо розмова на таку важливу тему не була закінчена, то, розуміється, при наступній зустрічі вона повинна була б закінчитися, однак при другій зустрічі, яка відбулася в Феодосії, за твердженням Гориня Михайла, між ним і мною ніяких розмов на політичні теми не відбувалося (Справа, т. II, стор. 99, 134—137).

Це саме відноситься і до документу «Відповідь матері В. Симоненка Щербань Г. Ф.».

Горинь Богдан показує на допиті:

«Десь в той же час, тобто весною або на початку літа 1965 р., Масютко М. дав мені для розповсюдження антирадянський документ під назвою „Відповідь матері В. Симоненка” в кількох примірниках» (Справа, т. II, стор. 33).

Горинь Михайло показує:

«Весной этого года брат принес статью „Відповідь матері В. Симоненка”. По стилю изложения я понял, что написал эту статью Масютко, хотя брат мне не говорил об этом» (там же, стор. 90).

«В травні 1965 року брат Богдан передав мені надруковану статтю „Відповідь матері В. Симоненка” і тоді ж сказав, що отримав цю статтю від Масютка. Про її авторство мені нічого невідомо» (там же, стор. 137).

Отже, виходить, що й статтю «Відповідь матері В. Симоненка», «віддруковану на машинці», Масютко «передав» Гориневі Б. тоді, коли він не мав машинки.

А той факт, що Горинь Михайло визначив за стилем, що статтю «Відповідь матері В. Симоненка» написав Масютко тоді, коли він не знав ані Масютка, ані його творів, ані авторства будь-якого анонімного документу, говорить про те, з якою легковажністю Горинь М. дає свої покази.

Ще виразніше виступає фіктивність показів Гориня Б., коли проаналізувати його твердження про передачу йому Масютком документів «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі» та «З приводу процесу над Погружальським». На одному з перших допитів Горинь Богдан дає покази, що Масютко йому передав для розповсюдження ці документи (Справа, стор. 32), а через деякий час він зізнається:

«Приблизно в той же час, як відбувалися наші зустрічі з Масютком М., у мене були документи „Українська освіта в шовіністичному зашморзі”, „З приводу процесу над Погружальським”. Ці документи я також міг давати Масюткові М. для ознайомлення і передрукування» (Справа, т. II, стор. 33-34).

А ще пізніше Горинь Б. показує таке:

«Я передав Масюткові М. для передрукування і розмноження документи під назвою „Промова Дуайта Ейзенхауера на відкритті пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні”, „Українська освіта в шовіністичному зашморзі”, фотоплівку з передмовою, „Зауваження”, написані моїм братом Михайлом» (Справа, т. II, стор. 43).

Потім Горинь Б. у своїй пояснювальній записці пише:

«Цими документами були машинописні тексти „З приводу процесу над Погружальським”, „Українська освіта в шовіністичному зашморзі” і програмний документ „Укра-

їнський визвольний рух (короткі тези для обговорення)”, виготовлений у виді трьох фотокарток. Не буду зараз повторювати, як я познайомився із цією антирадянською націоналістичною літературою, від кого її отримав і кому передав — про все це я докладно розповів у ході слідства» (Справа, т. II, стор. 48).

Так ось цього, що Горинь Б. «докладно розповів у ході слідства» про ці документи, ми не знаємо, бо слідчі органи, створюючи окрему справу Масютка, взяли з протоколів допиту Гориня Б. тільки ті протоколи, в яких під тим чи іншим кутом можна обвинуватити Масютка, дарма що ці покази плутані і розсипаються при першому дотику до них логічного аналізу. Ті ж покази, де не підтверджуються вигадки Гориня Б. про Масютка, слідчі органи постаралися приховати.

Горинь Богдан твердить, що всі документи, які нібито давав йому Масютко, він віддавав своєму братові Михайлові для розповсюдження (Справа, т. II, стор. 35—36). В цьому ж протоколі Горинь Богдан показує, що йому Масютко передав документ «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», але Горинь Михайло в своїх зізнаннях ніде не підтверджує того, що йому його брат Богдан передавав цей документ від Масютка, навпаки Горинь Михайло в своїх показах свідчить, що документ «12 запитань» він одержав від Осадчого М. (Справа, т. II, стор. 91).

З постанови 31 січня 1966 року слідчого Клименка (Справа, т. II, стор. 175) видно, що до документу «12 запитань» Масютко відношення не має, бо ніхто з обвинувачених, зв'язаних з цим документом, Осадчий, Горинь М., Гель І., Менкуш М., не вказує на походження цього документу від Масютка. Однак в обвинуваченні Гориня Б. (Справа, № 114, т. II, стор. 57) та в обвинувальному висновку Масюткові (стор. 12) авторство цієї статті беззастережно приписується Масюткові.

Це саме стосується вірша «Повстаньте, гнані і голодні». Горинь Б. показує, що йому його дав Масютко і він його передав братові Михайлові (Справа, т. II, стор. 33), а Горинь М.

показує, що цього вірша він не читав, але припускає думку (!), що Богдан міг принести його (Справа, т. II, стор. 100).

Найвиразніше фіктивність показів Горинів видно на документі «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства». В усіх своїх показах Горинь Б. цього документу не згадує зовсім, аж поки слідчий не повідомив Богдану, що його брат Михайло на допиті від 13 листопада твердить, що він від Богдана одержав цей документ (Справа, т. II, стор. 35—36). На таку несподіванку Горинь Б. відповідає дослівно так:

«Я не завжди знайомився з тими документами, які давав мені Масютко, зразу ж відносячи їх на квартиру брата...

...що стосується статті „Класова та національна боротьба”, то цю статтю я також міг принести моему брату Михайлу від Масютка, але зараз цього не пам’ятаю, бо цієї статті я не читав і змісту її не знаю» (Справа, т. II, стор. 35—36).

Гориневі Б. слідчий задає питання:

«Ваш брат М. Горинь на цьому ж допиті розказав, що ви, передаючи йому статтю „Класова та національна боротьба”, говорили йому, що її автор є Масютко М. Чи говорили ви про це братові?»

Горинь Б. відповідає:

«Можливо, що, передаючи статтю „Класова та національна боротьба”, я говорив братові, як твердить він в своїх зізнаннях, що автор її є Масютко».

Питання: «Звідки вам було відомо, що Масютко М. є автор документу „Класова та національна боротьба”?».

Відповідь: «Масютко М., передаючи мені статтю „Класова та національна боротьба”, напевно (там можливо, а тут напевно!) говорив мені, що він її автор, і я про це сказав моему братові Михайлові. Точніше пригадати собі розмови, яка була між мною, Масютком і братом Михайлом у відношенні авторства цієї статті, я не можу» (Справа, т. II, стор. 36—37).

Гориневі Б. дається можливість ознайомитися з змістом документу «Класова та національна боротьба». Ознайомившись із змістом, Горинь Б. говорить:

«Зараз я пригадую, що дійсно цей документ отримав від Масютка М. і передав для розповсюдження моєму братові Михайлу. Скільки примірників цього документа я отримав від Масютка, пригадати не можу. Тоді я тексту документа не читав і тому не можу пригадати його змісту» (Справа, т. II, стор. 37).

«Тоді» Горинь Б. не читав цієї статті і не знайомився з цим документом, передаючи його братові, але все ж, прочитавши його на допиті, «пригадав», що він цей документ «дійсно» отримав від Масютка (пригадав те, чого він ніколи не знав і не бачив!). Можна вірити такому свідченню?

Горинь Б., навіть не читаючи цього документу, не знаючи його змісту, вперше побачивши його, але почувши свідчення свого брата Михайла, підтверджує його покази про те, що він передав цей документ Михайлові, не читавши його. Горинь Б. підтверджує покази Гориня М. про те, що він говорив йому, що цю статтю написав Масютко, лише додає слово «можливо». Горинь Б. говорить і про те, що Масютко йому говорив, що він написав цю статтю, лише додає слово «напевно». І це все свідчення на той документ, який Горинь Б. вперше побачив на допиті (брат брата, звичайно, повинен виручати).

Відносно авторства статті «Класова та національна боротьба», то Горинь Б. у пізніших своїх твердженнях як цю вигадку, так і вигадки його і його брата Михайла щодо інших анонімних документів, спростовує:

«Передаючи мені для розмноження антирадянські документи, Масютко М. прямо не говорив мені, які із документів він написав особисто...» (Справа, т. II, стор. 43—44).

«Отримуючи від Масютка М. від березня по червень 1965 р. згадані сьогодні на очній ставці надруковані з метою розповсюдження документи антирадянського змісту, я ніколи не чув від нього, щоб він сказав, що саме він є автор того чи іншого документу» (Справа, т. II, стор. 65).

З другого боку, виникає таке питання: якщо Горинь Б. передавав своєму братові Михайлу добуті ним матеріали, як він твердить на допиті, не завжди знайомлячись з їхнім змістом, то звідки він знає так «докладно» про всі інші документи, які нібито йому передавав Масютко?

Горинь Б. твердить також, що Масютко передав йому статтю «До письменниці Ірини Вільде та її земляків, що не бояться правди» Р. Рахманного, опубліковану за кордоном в журналі «Сучасність», однак Горинь М. ніде в своїх показаннях не підтверджує того, що йому Богдан приносив цей матеріал від Масютка, а повинен був би підтвердити, оскільки, за твердженням Гориня Б., всі матеріали він передавав братові. І все ж для слідчих органів було цього достатньо, щоб висунути обвинувачення Масюткові в розповсюдженні цієї статті.

Щодо матеріалів «Стан і завдання українського визвольного руху» та «Сучасне і майбутнє України», то ні Горинь Богдан, ні Горинь Михайло і ніхто з інших обвинувачених чи свідків ніде в своїх зізнаннях не зв'язують ці матеріали з ім'ям Масютка. Однак і при таких обставинах, виявляється, слідчим органам можна приписати Масюткові розповсюдження і навіть авторство цих документів (обвинувачення Гориня Б., Справа, т. II, стор. 54; обвинувальний висновок Масюткові).

Цілком ясно, чому слідчі органи так заохочені приписати Масюткові вчинки, вину яких доказати неможливо. По-перше, їм дуже хочеться показати, що вони знайшли автора анонімних творів, а, по-друге, їм дуже хочеться, щоб цим автором був саме Масютко, бо у Масютка під час трусу його квартири було знайдено багато написаних ним самим оповідань, зміст яких спрямований проти сваволі в період культу особи Сталіна та проти дій великодержавного шовінізму.

То дурниця, що ніхто з обвинувачених, зв'язаних із справою Масютка, а також ніхто з свідків не свідчить, що Масютко свої оповідання колинебудь розповсюджував чи комусь читав. За ідеологією, яка б вона не була, ніякий суд

не має права судити людину, якщо ця ідеологія не розповсюджувалася між людьми, бо тут нема факту агітації. Масютко нікому не давав і не читав своїх творів, однак слідчі органи Масютка обвинувачують за написання цих оповідань (обвинувальний висновок, стор. 11).

А якби Масютко дійсно писав і розповсюджував антирадянські документи, то кожному ясно, що насамперед він пустив би в хід свої публіцистичні оповідання, які слідчі органи називають антирадянськими. Проте жодне з оповідань Масютка по руках не ходило.

Ніде в своїх показаннях ні Горинь Б., ні Горинь М. не називають Масютка автором будь-якої анонімної статті, однак в обвинувальному висновку Масюткові (стор. 7) вказується, що нібито Горинь Михайло назвав Масютка автором «Сучасного імперіалізму», «Мети статті» та «Відповіді матері В. Симоненка».

Ні в яких анонімних документах не вихваляється фашизм, а, навпаки, засуджується в статті «Сучасний імперіалізм», ні в яких анонімних документах нема заклику до боротьби проти радянської влади, навіть мови нема в них про радянську владу, однак слідчі органи і таке обвинувачення висувають (обвинувальний висновок Масюткові, стор. 3).

Слідчим органам хочеться, щоб саме Масютка було засуджено за авторство анонімних творів, і тому вони на Масютка ллють усе без розбору: їм добре відомо з документів судової справи Масютка за 1937 рік, що його батько керував хором у церкві лише до 1926 року, а пізніше викладав співи у школі, ще пізніше був завідувачим метеостанції, однак в своєму обвинувальному висновку (стор. 11) вони пишуть, напевно, для того, щоб викликати більше зневаги до нього з боку суду, що Масютко — син служителя релігійного культу.

То дурниця, що ніхто з обвинувачених в своїх зізнаннях не зв'язує ім'я Масютка з документом «Стан і завдання українського визвольного руху», а експерти-аматори не знайшли жодної ознаки спільностей цього документа з творами Масютка. Як слідчим органам захочеться, то вони й без будь-яких підстав припишуть авторство кому-завгодно і чо-

го-завгодно. «Масютко написав „Стан і завдання українського визвольного руху”», — пишуть вони в своїх обвинуваченнях. Їх не турбує те, що доказів цьому твердженню в матеріалах слідства нема, вони повністю покладаються на ту злагожденість і узгодженість, яка існує між слідчими органами і судом. Та практика нашого життя говорить, що така злагожденість і узгодження не завжди діють на користь честі радянського суду.

Всі анонімні та не анонімні матеріали, за якими ведеться обвинувачення, не відповідають жодній статті кримінального кодексу. Слідчі органи підводять їх під характер злочину, передбаченого ст. 62 Кримінального кодексу УРСР, але в змісті цих матеріалів нема того, за що можна було б судити за цією статтею. В них нема ні агітації, ні пропаганди, яка була б спрямована на підрив чи ослаблення радянської влади, в них нема наклепницьких вигадок, спрямованих проти радянського державного і суспільного устрою, за що передбачає засудження ст. 62 КК УРСР. Навпаки, в них є те, що дозволяє радянська конституція, що відстоює програма КПРС, що є душею ленінської національної політики — боротьба за право націй на самовизначення.

СПРОСТУВАННЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТНОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ КОМІСІЇ У СКЛАДІ ФІЛОЛОГІВ НЕБОРЯЧКА, ЗДОРОВЕГИ, ГРИЦЮНЕНКА, ШАХОВСЬКОГО

від 27. XII. 1965

Для того, щоб установити авторство, необхідно відповісти на такі питання:

1. Чи працює автор у жанрі творчості, яка підлягає дослідженню? В даному разі в жанрі політичної статті соціологічного характеру.

2. Наявність часто вживаних, специфічних, властивих лише даному авторові стилістичних зворотів.

3. Наявність часто вживаних своєрідних виразів.
4. Наявність часто вживаних, своєрідних, характерних лише для даного автора літературних прийомів.
5. Вживання діалектизмів з мало відомого діалекту.
6. Вживання неологізмів, створених самим автором.
7. Наявність однакових стилістичних та орфографічних помилок.

Якщо на більшість вказаних питань відповісти не можна, то встановити авторство неможливо. Якщо на дані питання не відповідати навмисне і замінити їх іншими питаннями при дослідженні, то висновки будуть фальшивими.

Експерти, автори «Висновків», у своєму дослідженні відповіли на такі питання:

1. Наявність подібної ідеології.
2. Наявність спільних мовно-стилістичних прийомів.
3. Повторення однакових слів.
4. Наявність подібних думок.

Відповідь на поставлені питання запевне недостатня, бо:

1. Подібна ідеологія може виникати у різних авторів незалежно один від одного або під взаємовпливом (Л. Толстой, Р. Тагор, Р. Роллан). Так теза «Україна не має жодних суверенних прав» зустрічається не тільки в «Сучасному імперіалізмі», «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», «Стан і завдання українського визвольного руху», «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства», «Відповідь на зауваження», а й у таких статтях, авторство яких відоме, або експерти їх авторство не приписують мені: Р. Рахманний «До письменниці Ірини Вільде та її земляків, які не бояться правди» (стор. 2, 3, 4), «Відповідь діячам культури УРСР від діячів української культури Канади та США» (стор. 2), «З приводу процесу над Погружальським» (стор. 3), «Про сучасне і майбутнє України» (ч. 1, теза 8). Теза «СРСР — російська комуністична імперія» зустрічається не тільки у вище згаданих статтях, авторство яких експерти приписують мені, а і в статтях Р. Рахманного «До письменниці І. Вільде...» (стор. 2), «З приводу процесу над Погружальським» (стор. 3), «Про сучасне і майбутнє України» (ч. 1, теза 2 і 8) та інші.

2. Спільні мовно-стилістичні прийоми, знайдені експертами в досліджуваних творах, не є характерними для творчості одного автора. Це широко розповсюджені норми сучасної літературної мови. Так, вживання антитези властиве численним авторам літературно-критичних, художніх та політичних творів. Це саме

можна сказати про полемічний прийом «запитання — відповідь» або вживання двокрапки. Вживання форми т. зв. передминулого часу є теж літературна норма і, відповідно, не може бути своєрідною ознакою одного автора. Досить навести приклад, що в статті «Радянізація П. Тичини», авторство якої експерти мені не приписують, на стор. 1 (другий абзац знизу) зустрічається ця форма: «монастирська освіта позначилася була».

Вживання віддієслівної форми на — но, — то є також літературна норма сучасної української мови, до того ж аж надто поширена в сучасній літературі та народній творчості. Так званий «полемічний зворот» — раптовий висновок з попередньої думки — широковідомий у літературі прийом.

3. Вживання у вказаних статтях однакових слів, знайдених експертами, не є характерна ознака лише для моєї творчості. Слова «тотальний», «геноцид», «фікція», «каста», «шовінізм» — широковідомі, часто вживані багатьма авторами різних мов інтернаціоналізми. Досить навести приклад, що слово «тотальний» зустрічається у статті «Радянізація П. Тичини» (стор. 2), слово «фікція» вживається у статті Р. Рахманного «До письменниці І. Вільде» і т. п.

4. Подібність думок і виразів може виникати у різних людей незалежно один від одного (Лавуазьє — Ломоносов, Марконі — Попов). Думки і вирази можуть запозичатися.

Виходячи з відповіді тільки на одне останнє питання, експерти знаходять спільність між моїми художніми творами та політичними статтями, які вони аналізували, що безперечно підлягає сумніву.

Експерти не змогли не звернути уваги, на те, що серед усіх моїх творів (художніх оповідань, поезій, повістей, п'єс, літературно-критичних та мистецтвознавчих статей) немає жанру політичної статті соціологічного характеру.

Наявність частовживаних народних приказок у статті «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство» і відсутність народних приказок у моїй літературно-критичній творчості говорять не за, а проти експертів.

Що автори «Висновків» зробили фальшивий аналіз, легко переконатися, коли порівняти зміст статей «Про сучасне і майбутнє України» та «Стан і завдання українського визвольного руху». Ці дві статті не тільки за змістом, але й за формою майже ідентичні, однак «Стан і завдання» експерти приписують мені, а «Про сучасне і майбутнє України» не приписують мені.

Те, що експерти дають ідейну характеристику моєї творчості, чого від них не вимагалось, говорить за те, що до аналізу вони підходили необ'єктивно. З вищесказаного можна зробити безпомилковий висновок, що автори «Висновоків» провели експертизу не на науковому рівні, а, відповідно, висновки їх фальшиві.

Грудень 1965 року

М. Масютко

ОСТАННЄ СЛОВО МАСЮТКА М. С.

на судовому процесі в Львівському обласному суді
23 березня 1966 року.

Головуючий — суддя НАЗАРУК К. П., народні засідателі —
ПОПАДІН М. П., ГАЛЬ І. М., секретар
ЮРКО А. О., прокурор САДОВСЬКИЙ І. М.,
адвокат — СЕРГІЄНКО О. П.

Це значить так: у перший день суду Чумаченко посвідчив, що він бачив, як Коваленко украв у колгоспній коморі мішок сала. На другий день суду Чумаченко сказав: «Ні, я не бачив, як Коваленко крав сало, а я бачив, як він украв з колгоспного городу торбу огірків». На третій день суду Чумаченко сказав: «Ні я не бачив, як Коваленко крав огірки, а бачив, як він украв на колгоспному дворі в'язку сіна».

Як повинен в такому разі поступити з Чумаченком і Коваленком суд? Він повинен, якщо не притягти до судової відповідальності Чумаченка за наклеп, то вигнати його вшию, а Коваленка перепросити за те, що примусив його сидіти на лаві підсудних. Якщо ж суд поступить інакше і засудить Коваленка на основі таких свідчень Чумаченка, то він може догодити Чумаченкові чи тому, хто його послав за свідка, але втратить авторитет правосуддя.

Аналогічне положення ми маємо сьогодні з філологічною експертизою. І експертна комісія у своїх висновках визнала за Масютком авторство п'ятох анонімних документів. Члени цієї ж комісії вчора у своїх «Висновках» визнали за Масютком авторство двох анонімних документів. Значить, цим самим вони визнають, що у своїх попередніх висновках вони фальшиво приписали Масюткові авторство трьох анонімних документів.

Після такого зізнання суд повинен членів I експертної комісії на підставі ст. 178 КК УРСР притягти до судової відповідальності за наклеп на Масютка, за фальшивий припис йому авторства трьох статей.

Члени II експертної комісії у своїх перших висновках визнали за Масютком беззастережне авторство двох статей, авторство або співавторство п'ятох статей, співавторство двох статей. У вчорашніх «Висновках» члени цієї ж комісії визнають за Масютком авторство двох статей, авторство або співавторство двох статей і співавторство або редагування п'ятох статей. На яких же підставах у попередніх своїх «Висновках» члени цієї ж комісії приписали Масюткові авторство або співавторство трьох статей? Це значить, що члени комісії визнають, що у попередніх своїх «Висновках» вони фальшиво приписали Масюткові авторство або співавторство трьох статей. За такий фальшивий доказ суд повинен притягти до судової відповідальності членів і II експертної комісії. І чи є хоч найменші підстави у суду вірити третім висновкам тих експертів, які самі стверджують, що попередні висновки їхні були неправдивими? Нема ніяких підстав.

Як же можна обвинувачувати Масютка на підставі «Висновків» I експертної комісії, коли вони спростовуються висновками II і III експертних комісій? Як же можна обвинувачувати Масютка на підставі «Висновків» другої експертної комісії, коли вони спростовуються «Висновками» першої і третьої експертних комісій? Як же можна обвинувачувати Масютка на підставі «Висновків» III експертної комісії, коли вони спростовуються «Висновками» I і II експертних комісій?

Як повинен поступити з «Висновками» всіх трьох комісій суду? Суд повинен з усіма цими трьома комісіями поступити точно так, як він повинен був би поступити з Чумаченком.

Чи є підстави засудити Масютка на основі свідчень Гориня Богдана? Як я уже казав, Горинь Б. своїми свідченнями проти Масютка сам себе неодноразово спростовує: він показує, що зблизився зі мною в кінці травня або на початку червня 1965 р. (Справа 2114, стор. 14, 1941), до цього зближення, показує Богдан там же на слідстві і на вчорашніх судових показах, він з Масютком був настільки віддалено знайомий, що про передачу якихось документів не могло бути й мови.

Обвинувачений Косів Михайло стверджує, а Горинь Михайло підтверджує, що стаття «Сучасний імперіалізм» була в Горинів уже в березні або квітні місяцях 1965 року (Справа, т. II, стор. 160). Пізніше Горинь Б. також підтверджує, що стаття «Сучасний імперіалізм» була у них ще в березні. Це змушує його крутити і всупереч своїм попереднім свідченням про час зближення з Масютком не вказувати конкретно цього часу, а розтягати його на всю весну. Але ж хіба це свідчення?

Горинь Б. стверджує, що йому Масютко передав статті «12 запитань» та «З приводу процесу над Погружальським» і що він ці статті передав своєму братові Михайлу, однак Горинь М. не підтверджує цього і говорить, що всі ці документи одержав з інших джерел (Справа, т. II, стор. 91, вчорашні показання Гориня М. на суді).

Як видно з матеріалу слідства (Справа, т. II, стор. 35-36), Горинь Богдан зовсім не був ознайомлений із статтею «Класова та національна боротьба», навіть не знав назви цієї статті, бо не згадував її ніколи на попередніх допитах. Однак у своїх показах пізніших допитів і вчора на суді він говорить, що йому Масютко давав цю статтю і що він передав її своєму братові Михайлові, чого Михайло не підтвердив у своїх свідченнях учора на суді.

З вищенаведених прикладів ясно, що покази Гориня Б. не підтверджуються фактичними обставинами і показами його брата, а значить не можуть бути визнані правдивими.

Щодо показань Гориня Михайла на попередньому слідстві — то їх спростував сам Горинь Михайло своїм вчорашнім виступом на суді, само собою розуміється — вони відпадають.

Доказів нема, є припущення, а на основі припущень хіба судять?

Оскільки у своєму виступі обвинувач тут дає свою характеристику анонімних творів і на цьому будує проти мене обвинувачення, то не можу не сказати дечого з приводу цього. Обвинувач з ідейного боку оцінює їх дуже односторонньо — антирадянські і все.

Я не буду говорити докладно про характер моїх оповідань, на які посилається прокурор, по них не ведеться обвинувачення, хоч про деякі скажу, зокрема про «Кров відзивається кров'ю». На чий стороні автор у цьому оповіданні — невідомо. Прокурор нав'язує свою думку, що автор на стороні зрадника. Повторення слів «кров відзивається кров'ю» — це думка, якою я підкреслюю, що надмірні жорстокості і репресії не проходять безслідно в народові, а тянуть за собою відповідні антидії, що вони, ці надмірні жорстокості і репресії, несумісні з демократією.

Всі анонімні та неанонімні матеріали, за якими ведеться обвинувачення, не відповідають жодній статті кримінального кодексу. Обвинувач підводить їх під характер злочину, передбаченого ст. 62 Кримінального кодексу УРСР, але в змісті цих матеріалів нема того, за що можна було б судити за цією статтею. В них нема ні агітації, ні пропаганди, які були б спрямовані на підриг чи ослаблення радянської влади, в них нема наклепницьких вигадок, спрямованих проти радянського державного і суспільного устрою, за що передбачає засудження ст. 62 КК УРСР. Навпаки, в них є те, що дозволяє радянська конституція, що відстоює програма, що є душею ленінської національної політики — боротьба за право націй на самовизначення.

Я не буду тут повторювати, як це право гарантується конституцією чи програмою партії. Це загальновідоме. Я хочу нагадати засади ленінської національної політики.

«Переможний соціалізм необхідно повинен здійснити право на самовизначення пригноблених націй, тобто право на вільне політичне відокремлення. Соціалістичні партії, які не докажуть всією своєю діяльністю і тепер, і під час революції, і після її перемоги, що вони звільнять поневолені нації і побудують відношення до них на основі вільного союзу, — а вільний союз є фальшива фраза без свободи відокремлення, — такі партії вчинили б зраду по відношенню до соціалізму» (Ленін, т. 22, стор. 132).

На якій же підставі все те, де йдеться про відокремлення Української Радянської Республіки в самостійну державу, підводиться під категорію антирадянської пропаганди?

«За всіма націями, що входять до складу Росії, повинне бути визнане право на вільне відокремлення і на створення самостійної держави. Заперечення такого права і неприйняття мір, що гарантували б його практичне здійснення, рівносильне підтримці політики загарбань чи анексій» (Резолюція 7 [квітневої] конференції РСДРП, 1917, Ленін, т. 24, стор. 269). «В ім'я цього права (права нації за самовизначення), відстоюючи його нелицемірне визнання, с.-д. гноблячих націй повинні вимагати свободи відокремлення націй пригноблених, — бо в протилежному випадку визнання рівноправ'я націй та інтернаціональної солідарності робітників було б насправді лише порожнім словом, лише лицемір'ям» (Ленін, т. 21, стор. 373).

Кому ж потрібне таке лицемір'я, яке паплюжить ленінську національну політику?

«Право на самовизначення націй означає виключне право на незалежність в політичному змісті, на вільне політичне відокремлення від гноблячої нації, конкретно, це вимагає політичної демократії, означає повну свободу агітації за відокремлення і вирішення питання про відокремлення референдумом нації, що відокремлюється» (Ленін, т. 22, стор. 135).

А прокурор говорить, що в анонімних матеріалах є агітація за відокремлення окремих народів від Радянського Союзу

зу і на цій підставі називає таку агітацію антирадянською. Як же це привести у відповідність з ленінською національною політикою?

Може хтось скаже, що Ленін передбачив таке право націй на відокремлення лише в капіталістичному суспільстві, а в соціалістичному суспільстві це право відкидав. Так на це є такі слова у Леніна:

«Якщо соціалістична партія заявляє, що вона „проти насильницького утримання пригнобленої нації в кордонах анексуючої держави“, то ця партія тим самим зобов'язується відмовитися від насильницького задержання, коли вона буде при владі» (Ленін, т. 22, стор. 315. Підкреслення Леніна).

або:

«По суті залишається одне: соціалістична революція все вирішить? Або як говорять прихильники поглядів П. Київського (П'ятакова): самовизначення за капіталізму неможливе, за соціалізму зайве. Це теоретично безглуздий, практично — політично шовіністичний погляд.

... Тому, коли говорять: самовизначення за соціалізму зайве, це таке ж безглуздя, така ж плутанина, якби хтось сказав: демократія за соціалізму зайва.

... Але тут якраз і постає питання, яке обминають: чи заперечення *права* на національну державу не є заперечення рівноправ'я? Звичайно є» (Ленін, т. 23, стор. 263. Підкреслення Леніна). «Якщо Фінляндія, якщо Польща, Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого поганого нема. Що тут поганого? Хто це скаже, той шовініст. Треба з'їхати з глузду, щоб продовжувати політику царя Миколи» (Ленін, т. 24, стор. 267).

Сталін не тільки продовжував політику царя Миколи в національному питанні, а й перегнув її, перевершив найлютіших царських російських чорносотенців, знищуючи цілі народи, які входили до складу СРСР, кидався ними, як олов'яними солдатиками. І якщо тепер хтось виступає на захист репресованих Сталіним народів Кавказу і Криму, на захист

українського народу, до двох десятків мільйонів якого Сталін умертвив, а територію України заселив сімома мільйонами росіян, то як назвати того, хто це називає антирадянською пропагандою? І чи ж дивно, що в анонімних роботах піднімається питання про положення народів в СРСР в даний момент і, може, часом занадто різко засуджується сучасна національна політика в Радянському Союзі?

Який би ми не взяли з документів, які обвинувач зачисляє до антирадянських матеріалів, в кожному з них ми побачимо основний напрям і головну ідею — боротьбу за право націй на самовизначення, виступ проти тих шовіністичних сил, які розтоптали принципи ленінської національної політики, проти тих сил, які підмінили інтернаціоналізм Леніна соціал-шовінізмом П'ятакова і чорносотенством Сталіна. Ось «Сучасний імперіалізм», в якому обвинувач вбачає найбільше крамоли:

«Народи не хочуть бути залежними, хоч би якими со-лодкими обіцянками не обдаровував їх завойовник, хоч би якою силою не душив їх прагнення до свободи».

Чим це відрізняється від слів Енгельса:

«Одне лише безперечне: переможний пролетаріат не може жодному чужому народові накидати (нав'язувати) будь-якого ошасливлення, не підриваючи цим своєї власної перемоги».. ?

(К. Маркс, Ф. Енгельс, Вибрані листи, 1949, стор. 346-347).

Ось «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства»:

«Людство повинно боротися проти експлуатації внутрішньої — одного класу іншим, — паразитизму між людьми не повинно бути, але головною боротьбою поневоленого народу повинна бути боротьба проти вдесятеро страшнішої зовнішньої експлуатації народу народом».

Чим це відрізняється від слів Маркса:

«Не може бути вільний народ, який пригнічує інші народи».

А ось: «Відповідь діячам культури УРСР від діячів культури в США та Канаді»:

«І що найголовніше — страждал і боровся Шевченко не за якусь там абстрактну Україну, не за саму лише її назву, не за куде право раба говорити своєю мовою і співати своїх пісень, а за велику справді вільну і незалежну Україну, де справжнім господарем був би сам український народ».

Або: «До письменниці Ірини Вільде та її земляків, що не бояться правди» Р. Рахманного:

«Ми хочемо на фактах бачити поліпшену ситуацію України в „народів вольнім колі“, а український народ як „господаря домовитого“, а не етнографічну масу».

Або візьмемо «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство»:

«6. У нас всі нації рівноправні. Чому ж росіяни, яких за 250 дореволюційних років переселилося на Україну півмільйона, а за останні 20—40 років 7 мільйонів, — чому вони почувають себе на Україні більшими господарями, ніж українці?»

Хіба всі ці питання не є питання ленінської національної політики, в якій головний стержень — боротьба за право націй на самовизначення? І чим ці слова не відповідають вимогам Леніна в національній політиці партії:

«Якщо соціал-демократ гноблячої, анектуючої нації, відстоюючи взагалі злиття націй, забуде хоч на хвилину про те, що „його“ Микола II, „його“ Вільгельм, Георг, Пуанкаре та інші теж за злиття з дрібними націями (шляхом анексій) — Микола II за „злиття“ з Галичиною, Вільгельм II за „злиття“ з Бельгією та інше, — то подібний соціал-демократ виявиться смішним доктринером в теорії, посібником імперіалізму на практиці.

Центр ваги інтернаціоналістського повстання робітників у гноблячих країнах неминуче повинен складатися в пропаганді і відстоюванні ними свободи відокремлення гноблених країн. Ми маємо право і зобов'язані третирувати

вати всякого соціал-демократа гноблячої нації, який не веде такої пропаганди, як імперіаліста і негідника» (Ленін, т. 22, стор. 331. Підкреслення Леніна).

Або:

«Проклятий царизм перетворював великоросів у катів українського народу, по всякому вигодовував у ньому ненависть до тих, хто забороняв навіть українським дітям говорити і вчитися рідною мовою.

Революційна демократія Росії, якщо вона хоче бути справді революційною, справді демократією, повинна порвати з цим минулим, повинна повернути собі, робітникам і селянам Росії, братерське довір'я робітників і селян України. Це не можливо зробити без повного визнання прав України, в тому числі права на вільне відокремлення» (Ленін, т. 25, стор. 74. Підкреслення Леніна).

Як же ж можна сьогодні обвинувачувати когось за те, що він висловив думку про доцільність чи потребу якоїсь нації вийти з складу Радянського Союзу, коли ясніше ясного, що за соціалізму «вільний союз є фальшива фраза без свободи відокремлення», що партії, які б не відстоювали такого права кожної нації «вчинили б зраду по відношенню до соціалізму»?

Щодо таких справ, які сьогодні розглядаються на суді (я маю на увазі не лише свою справу, а й подібні справи багатьох у різних містах України), то Ленін також дав недвозначне роз'яснення вже в часи радянської влади на Україні:

«При такому стані справи ігнорувати значення національного питання на Україні, на що дуже часто хибують великороси (і, мабуть, не набагато менш часто, ніж великороси, хибують на це євреї) — значить робити глибоку і небезпечну помилку. . . І, як інтернаціоналісти, ми повинні, по-перше, особливо енергійно боротися проти залишків (іноді несвідомих) великоруського імперіалізму та шовінізму у „руських” комуністів; ми повинні саме в національному питанні, як порівняно маловажному (для інтернаціоналіста питання про кордони держав питання другорядне, коли не десятирядне), йти на поступки. . . Насанітрохи не може здивувати — і не повинно лякати — та-

ка перспектива, що українські робітники і селяни пере-пробують різні системи і протягом, скажімо, кількох років випробують на практиці і злиття з РРФСР, і відокремляться від неї в окрему самостійну УРСР, і різні форми їх тісного союзу і т. д. і т. д.

Намагання наперед, раз назавжди „твердо” і „безповоротно” вирішити це питання було б вузькістю розуміння або просто тупоумством...

Нетерпимі і нещадні, непримиренні і непохитні ми повинні бути в інших, більш корінних питаннях, почасти вже сказаних мною вище» (Ленін, Сталін, Про Жовтневу революцію, 1947, стор. 123-4).

Так невже ж хтось може припускати собі думку, що Ленін створив свою національну політику тільки для того, щоб увійти в довір'я багаточисленних народів царської Росії, а тепер її можна відкинути і забути?

Я пропонував і домагався, щоб було створено ідеологічну експертну комісію, яка б змогла об'єктивно оцінити ідейний напрям документів, за якими велося обвинувачення, однак слідчі органи мою заяву відкинули. А що слідчі органи не можуть визначити ідейного напрямку матеріалів, за якими велося обвинувачення, цьому свідченням є те, що вони відому революційну пісню «Шалійте, шалійте, скажені кати» включили до моєї справи поряд з іншими матеріалами, які вони вважають антирадянськими.

Таке обвинувачення не може бути в інтересах радянської влади, бо радянська влада в своїй конституції надає народам право боротьби за самовизначення. Не може воно бути і в інтересах Комуністичної партії, бо Комуністична партія визнає ленінську національну політику в СРСР, яка забезпечує свободу пропаганди за відокремлення кожної нації, що входять до складу Радянського Союзу.

В інтересах кого ж може бути таке обвинувачення?

Тільки в інтересах великодержавного російського шовінізму. Не інакше.

Так, так, не інакше, бо ні соціалізм, ні комунізм таких судів не потребує. Цьому доказом є слова:

«Ми не можемо стояти за те, щоб соціалізм „впроваджувати”, це було б величезною дурницею. Ми повинні соціалізм проповідувати» (Ленін, т. 31, стор. 357).

*

Вирок: 6 (шість) років позбавлення волі, з них 3 (три) роки тюремного ув'язнення і 3 (три) роки таборів з суворим режимом.

Стягнути видатки за експертизи в сумі 1 483 крб. 50 коп.

ПОПРАВКИ ДО ПРОТОКОЛУ

засідань судового процесу Львівського облсуду в справі Масютка, що відбувся під головуванням Назарука К. П. 21, 22, 23 березня 1966 р.

Стор. 220

Невірні записано моє пояснення про батька. Я пояснював так: батько мій керував військовим оркестром до революції, після революції до 1926 р. керував церковним хором, з 1926 р. викладав співи у школі, а під кінець життя був завідуючим метеостанції, помер батько у 1940 році.

Стор. 222

У протоколі не записано внесені з мого боку судові такі заяви:

1) Моя заява від 16 лютого 1966 р. до розпорядчого засідання носила характер не клопотання про об'єднання моєї справи з справою № 107, а характер протесту проти порушення слідчими органами ст. 26 КПК УРСР при вилученні моєї справи з справи

№ 107. Отже, ухвала розпорядчого засідання суду від 6 березня 1966 р. не була відповіддю на мою заяву.

2) Під час слідства я вносив заяву про проведення додаткової ідеологічної експертизи, яка б могла встановити ідейний напрям матеріалів, за якими велося слідство, в чому мені було відмовлено. Цю заяву не включено в мою справу.

3) «Заявляю, що слідчі органи підключили до справи рукописи моїх творів, які нічого спільного не мають з пред'явленим мені обвинуваченням, що визнають самі слідчі органи. Ці рукописи складають п'ятий том справи на 380 сторінках».

4) «Прошу з'ясувати мені, на підставі яких міркувань суд прийняв рішення про проведення закритого, а не відкритого засідання».

5) «Прошу ознайомити мене, яку освіту мають і де працюють народні засідателі».

Стор. 224 (зворот)

В протоколі записано: Ленін, т. I, стор. 26.

Я читав: Ленін, т. 21, стор. 86.

Від стор. 224 до стор. 228

Пропущено моє посилання на цитати з творів Леніна: т. 20, стор. 54; т. 24, стор. 226; т. 24, стор. 267; т. 26, стор. 218; т. 21, стор. 373; т. 25, стор. 81.

Стор. 227

Пропущено таке роз'яснення: В «Класовій та національній боротьбі» написано: В царській Росії в часи захоплення влади більшовиками на 120 мільйонів населення не було трьох мільйонів пролетаріату: ... в «Химері» експерти знайшли таке речення: «А на якій підставі прийшов до влади пролетаріат в Росії, коли на початок революційних заворушень у 900-х роках пролетаріат в Росії не складав і трьох мільйонів...» Тут експерти обривають думку, викидають з речення такі слова: «... з ста шістдесяти мільйонів царської імперії». Для чого це роблять експерти? Якби вони написали речення повністю, то кожному було б ясно, що той, хто знав, що в царській Росії було 160 мільйонів населення, не міг написати, що там було 120 мільйонів, тобто помилитися на 40 млн.

Якби експерти виписали речення повністю, то висновок був би діаметрально протилежний тому висновку, який вони зробили, а саме: автор «Химери» не може бути автором «Класової та національної боротьби». Це вже не неспроможність, це свідомо фальсифікація, навмисно штучне підтасовування матеріалу.

Зміст цього роз'яснення на стор. 227 передано лише словами: «Не можна назвати автором „Класової та національної боротьби“ автора „Химери“».

Пропущено моє повідомлення про те, що експерти першої філологічної експертної комісії приписали мені співавторство документу «Радянізація П. Тичини», авторство якого тепер встановлено слідчими органами.

Стор. 228 (зворот)

Написано, що я заявив про те, що я придбав друкарську машинку за два місяці перед від'їздом у Феодосію, фактично я заявляв, що я придбав машинку за півтора місяця перед від'їздом у Феодосію.

Стор. 229

Написано: «Якби я писав ці статті, то розповсюджував їх». Я говорив: якби я дійсно писав і розповсюджував антирадянські документи, то кожному ясно, що насамперед я пустив би в хід свої публіцистичні оповідання, які слідчі органи називають антирадянськими. Однак жодне з моїх оповідань по руках не ходило.

Стор. 229 (зворот)

Написано: «Мій батько керував хором церкви, а в обвинувальному висновку вказується, що я син служителя культу». Я говорив: слідчим органам добре відомо з моєї судової справи за 1937 р., що мій батько керував хором у церкві лише до 1926 р., а пізніше викладав співи у школі, ще пізніше був завідуючим метеостанції, однак у своєму обвинувальному висновку вони пишуть, напевно, для того, щоб викликати до мене більше зневаги з боку суду, що Масютко син служителя релігійного культу.

Стор. 230 (зворот)

Написано: «Не дочекавшись наказу про виключення з інституту (мається на увазі Український поліграфічний інститут,

1952 р.), я виїхав у Москву». Я говорив: не дочекавшись наказу про виключення з Запорізького педінституту, 1936 р., я виїхав на роботу.

Стор. 231 (зворот)

Написано, що я не посилав свої твори у видавництва тому, що там «були рецидивісти». Я говорив, що я не посилав свої твори в видавництва тому, що серед деяких працівників видавництва ще утримувались рецидиви культу особи.

Стор. 232 (зворот) — 233

Написано, що я «Горинів не хотів назвати серед своїх знайомих». Такого я на процесі не заявляв.

Стор. 234

Написано: «всі вилучені в мене матеріали не антикомуністичні, а мають самовизначення». Це спотворення мого вислову. Я говорив, що вилучені у мене під час трусу анонімні документи не можна розцінювати як антикомуністичну літературу, тому що вони відстоюють право боротьби націй за самовизначення, що становить стержень лєнінської національної політики.

Написано «я вважаю, що антикомуністичні твори, це антирадянські». Я говорив: я вважаю, що антикомуністичні твори — це ще не є антирадянський виступ, за який можна судити за ст. 62 КК УРСР.

Стор. 206 (зворот)

Написано: «В цій статті йде питання про прямий виступ на боротьбу за право націй на самовизначення». В реченні не збережено змісту. Я говорив: в цій статті піднімається питання про право націй на боротьбу за самовизначення.

Не записано відмову судді на мою пропозицію зачитати аналіз статті «Сучасний імперіалізм».

Стор. 237 (зворот)

Написано, що я заявляв: «Я знаю, що цю справу (спалення бібліотеки в Києві) розглядав Верховний Суд УРСР, а слідство вела Прокуратура УРСР». Я заявляв: я не знаю, що цю справу... і далі за текстом.

Стор. 241

У підсумках паралелей, проведених другою експертною комісією, які я давав у своєму виступі, між окремими анонімними документами та між документами і моїми творами пропущено документ «Про сучасне і майбутнє України».

При порівнянні цього документу з іншими анонімними документами експерти знайшли одну ознаку спільностей, при порівнянні цього документу з моїми творами експерти не знайшли жодної ознаки спільностей.

Стор. 243 (зворот)

Написано: «По факультативним ознакам можна пізнати індивідуаліста того чи іншого твору». В реченні змісту не збережено. Відповідаючи на питання члена першої експертної комісії Грицютенка, я говорив: за факультативними ознаками (вираз, придуманий Грицютенком, слід розуміти під цим виразом своєрідні ознаки) можна визначити індивідуальний стиль автора того чи іншого твору.

Стор. 224

Написано: «Я говорив, що додаткових питань для в'яснення комісії не маю». Речення вирвано з повної відповіді на питання члена другої експертної комісії Кибальчича і тому не дає уявлення про суть розмови. Кибальчич, виступаючи проти моєї заяви про те, що ні перша, ні друга експертні комісії не побажали вислухати мої пояснення перед написанням своїх «Висновків», сказав, що друга експертна комісія викликала мене на розмову. Я відповів, що тоді ж, на тому виклику, я сказав, що такий виклик не вважаю за надання мені можливості подачі пояснень, оскільки комісія не ознайомила мене з результатами своїх досліджень, а лише повідомила мені про те, які анонімні документи вона має намір мені приписати.

Стор. 224

Написано: «Слово „закапелок” і др. не є своєрідним тільки для одного автора, хоча в той час можуть бути індивіди стилю». В реченні не збережено змісту. Я говорив: слово «закапелок» та інші діалектизми не вузьких діалектів не є своєрідною ознакою одного якогось автора, але при частому їх повторенні можуть складати характерну ознаку певного стилю.

Стор. 245 (зворот)

Написано: «А пройшло двадцять років і українців збільшилося на 1 мільйон, тоді, як росіян вдвоє, 40,0% на Україні». Думка в реченні не збережена. Я говорив, що з статті В. І. Леніна «Ще про „націоналізм”», т. 20, стор. 91, нам відомо, що в Російській імперії на Україні проживало 30 мільйонів українців, за всесоюзним переписом 1959 р. українців на Україні проживає 31 мільйон з лишком, тобто за весь післяреволюційний час українців збільшилося всього на 1 мільйон і навіть менше, бо за цей час до України було приєднано 6 мільйонів українців Західної України, які не входили до складу Російської імперії. Це за той час, коли населення Радянського Союзу від дореволюційного часу збільшилося наполовину. Я пояснив зменшення населення на Україні голодом 1933 р. та систематичними репресіями в період культу особи Сталіна.

Слів «...тоді як росіян вдвоє, 40,0% на Україні» я не говорив. Я говорив: «У Львові до 1939 року було всього 12 росіян, зараз у Львові росіян 40,0%».

Стор. 252

Записано слова Гориня Богдана: «В 1965 р. з Масютком була зустріч в кінці березня або на початку квітня місяця». Цього Горинь Б. не говорив. На моє питання — назвати місяць нашого зближення, Горинь Б. уперто відмовлявся назвати його, а говорив, що зближення відбулося весною, якого місяця, він не пам'ятає.

Стор. 252 (зворот)

Записано слова Гориня Михайла: «Я був розгублений і тому давав невідшліфовані покази» (мова йшла про розмову в парку ім. І. Франка при першій зустрічі). Не записано про те, що Горинь М. заявив, що він давав неправдиві покази тому, що «бажав себе вигородити і виявляв малодушність».

Стор. 257

Записано слова Гориня Михайла: «Ще до знайомства з Масютком я був антирадянсько настроєний до радянської влади і він на мене в цьому впливу не мав». Я добре пригадую, що Горинь

М. говорив про те, що був не «антирадянсько настроений», а «антишовіністично настроений».

Стор. 257—257 (зворот)

Скрізь написано про те, що Горинь називав свою діяльність антирадянською, тоді коли він говорив про свою антишовіністичну діяльність.

Стор. 261

Записано: «Внаслідок революції 1917 р. відбувся переворот у Росії і до влади прийшов пролетаріат в союзі з лівими есерами, партією керованою». Я говорив: «Внаслідок революції 1917 року до влади прийшов пролетаріат, керований партією більшовиків в союзі з лівими есерами».

ВЕРХОВНОМУ СУДУ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

від засудженого МАСЮТКА Михайла Савовича, що перебуває під вартою у Львівському ізоляторі органів Держбезпеки.

СКАРГА

Мене було засуджено 23 березня 1966 року Судовою колегією в кримінальних справах Львівського обласного суду в складі головуючого Назарука К. П., народних засідателів Попадіна М. П., Галя І. М., при секретарі Юрко А. О. з участю прокурора Садовського І. М. та адвоката Сергієнка О. П. за ст. ст. 62, ч. I і 64 КК УРСР в закритому судовому засіданні на 6 років позбавлення волі.

Мене було обвинувачено: по-перше, в написанні оповідань антирадянського змісту. Я дійсно такі оповідання писав, але їх нікому не читав і ніде не розповсюджував, слідчі органи не встановили будь-яких доказів такої діяльності з мого боку, до того ж більшість з цих оповідань написано про часи беззаконня періоду культу особи Сталіна. Чи повинен я нести кару за це?

По-друге, мене обвинувачено в написанні статей «Сучасний імперіалізм» та «Мета статті не та», а також за участь в написанні статей «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», «Класова та національна боротьба на сучасному етапі розвитку людства», «Стан і завдання українського визвольного руху», «Про сучасне і майбутнє України», «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі», «Відповідь матері В. Симоненка Щербань Г. Ф.», «З приводу процесу над Погружальським».

Під час слідства і на судовому процесі 21, 22, 23 березня жоден свідок не підтвердив авторства чи моєї участі у написанні вищепоіменуваних статей, серед моїх рукописів слідчі органи не знайшли жодного рукопису цих документів.

Висновки трьох експертних комісій суперечливі. Так перша експертна комісія (Справа № 114, т. III, стор. 144—247) приписала мені авторство шести і співавторство п'яти анонімних документів; друга експертна комісія (Справа, т. III, стор. 247—265) визнала за мною авторство двох анонімних документів, авторство або співавторство п'ятьох анонімних документів, співавторство двох анонімних документів; третя експертна комісія (Вирок, стор. 1) визнала за мною авторство двох анонімних документів та участь у написанні сімох анонімних документів.

Висновки першої і другої експертних комісій я спростував на судовому процесі, третя експертна комісія змінила висновки першої і другої експертних комісій, але не обґрунтувала свої висновки доказами додаткового філологічного аналізу.

Серед текстів, вилучених у мене під час трусу, відсутні тексти документів «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», «Стан і завдання українського визвольного

руху», «Про сучасне і майбутнє України», вони не друкувалися на відібраній у мене машинці, що підтверджують висновки судової експертизи (Справа, т. III).

По-третє, мене обвинувачено у розповсюдженні вищезгаданих анонімних документів. Єдиний свідок цього обвинувачення, сам обвинувачений, Горинь Богдан Миколайович, дає з приводу цього плутані, не підтвержені іншими свідками «докази». Так свідчення Гориня Б. про те, що Масютко йому передав у березні-травні місяцях 1965 р. документи «Відповідь матері В. Симоненка Щербань Г. Ф.», «Українська освіта в російському шовіністичному зашморзі», «Сучасний імперіалізм», «З приводу процесу над Погружальським», «Повстаньте, гнані і голодні», «Виступ Ейзенхауера на відкритті пам'ятника Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні» (Вирок, стор. 2) цілком спростовується його ж свідченням про те, що зближення між Масютком і ним відбулося в кінці травня чи на початку червня 1965 р. (Справа, т. II, стор. 14, 19, 41).

Цей «доказ» Гориня Б. спростовується також підтвердженням моїх зізнань, що друкарську машинку я придбав у середині місяця червня 1965 р., свідченням хазяйки квартири, де я проживав, Нагірної Віри Євгенівни (Справа, т. II, стор. 234, 235, 236) та моєї дружини Масютко Ганни Григорівни (Справа, т. II, стор. 220, 221).

Горинь Б. стверджує, що Масютко йому передав статтю «Сучасний імперіалізм» в червні або травні місяці 1965 р. (Справа, т. II, стор. 14, 32, 65), а обвинувачений Косів М. свідчить, що стаття «Сучасний імперіалізм» була в Горинів ще в березні або квітні (Справа, т. II, стор. 160).

По-четверте, мене обвинувачено в організації антирадянської діяльності, але доказів цьому нема ніяких.

Вищезгадані статті, які були вилучені у мене під час трусу, суд так само, як і слідчі органи, оцінив огульно як антирадянські документи, не вникаючи у суть їхнього змісту. Слідчі органи долучили до справи навіть широко відому революційну пісню «Шалійте, шалійте, скажені кати». Суд не добачив, що всі ці матеріали, хоч і написані часом у надто різкому тоні, часом направлені проти сучасної політики Комуністичної партії Радянського Союзу, але тільки в галузі

національного питання, не розходячись з принципами ленінської національної політики. Вони піднімають питання права націй на самовизначення і ніде не закликають до боротьби проти радянської влади, а, значить, вони не можуть бути кваліфіковані, як антирадянська пропаганда за ст. 62 КК УРСР.

Як відомо, В. І. Ленін дав недвозначне роз'яснення, як треба ставитися до національного питання в часи радянської влади на Україні:

«При такому стані справи ігнорувати значення національного питання на Україні, — на що дуже часто хибують великороси (і, мабуть, не набагато менш часто, ніж великороси, хибують на це євреї) — це значить робити глибоку і небезпечну помилку.

І, як інтернаціоналісти, ми повинні, по-перше, особливо енергійно боротися проти залишків (іноді несвідомих) великоруського імперіалізму та шовінізму у «руських» комуністів; ми повинні саме в національному питанні, як порівняно маловажному (для інтернаціоналіста питання про кордони держав питання другорядне, коли не десятирядне), йти на поступки.

Нас анітрохи не може здивувати — і не повинно лякати — навіть така перспектива, що українські робітники і селяни перепробують різні системи і протягом, скажімо, кількох років випробують на практиці і злиття з РРФСР, і відокремлення від неї в окрему самостійну УРСР, і різні форми їх тісного союзу і т. д. і т. д.

Намагання наперед, раз назавжди, „твердо” і безповоротно вирішити це питання, було б вузькістю розуміння або просто тупоумством... Непримиренні і нещадні, непримиренні і непохитні ми повинні бути в інших, більш корінних питаннях, почасти вже сказаних мною вище» (Збірник: В. І. Ленін, Й. В. Сталін, «Про Жовтневу революцію», Укрполітвидав, 1947, стор. 123, 124).

Суд не прийняв до уваги цих слів Леніна, зачитаних мною на процесі. Він виносив свій вирок, орієнтуючись на судовий процес над Синявським і Данієлем, не врахувавши, що між

цим судом і судом над Масютком подібність є лише зовнішньою, на перший погляд.

Кожному, хто ознайомився з моєю справою, безперечно, повинно бути ясним: суд виніс таке рішення не тому, що мав у своєму розпорядженні докази антирадянської діяльності Масютка, а тому, що, перечитавши оповідання Масютка, зарився неприязню до його особи. Але як же це співмістити з такою заявою Голови Верховного Суду РРФСР Л. Смирнова:

«Предвзятость и так называемый „обвинительный уклон” нетерпимы для любого работника дознания, предварительного следствия или прокурорского надзора. Но они особенно нетерпимы для суда, выносящего приговор и решающего судьбу человека?»

(«Правда», 18 грудня 1965).

Як це можна співмістити з заявою Голови Судової колегії в кримінальних справах Верховного Суду СРСР т. Аношкіна:

«Особенно важно соблюсти три условия: знать, уважать и неуклонно выполнять законы?»

(«Известия», 2 грудня 1965).

Зважаючи на вищевикладене, я категорично не погоджуюся з вироком судової колегії Львівського обласного суду під головуванням судді Назарука К. ІІ. від 23 березня 1966 року і прошу мою справу переглянути.

Я вважаю також, що суд несправедливо і безпідставно відніс за мій рахунок судові витрати на першу і другу філологічні експертизи, оскільки висновки їх одні одних спростовують та спростовуються третьою філологічною експертизою. Я не домагався проведення цих експертиз, навпаки, я був проти проведення другої експертизи. В чім моя вина, що філологічні експертизи повинні були одна одну заперечувати і підправляти? Тут не моя вина, а вина того, хто таких експертів підбирав.

29 березня 1966

Касаційна колегія Верховного Суду УРСР постановила: зняти ст. 64 КК УРСР, а залишити ст. 62; 3 роки тюремного ув'язнення замінити таборами суворого режиму; докази всіх

трьох філологічних комісій не були визнані підставними; витрати на філологічні комісії зняти, а залишити витрати на судову експертизу в сумі 444 крб. 20 коп.

ДО ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УРСР

від засудженого на 6 років позбавлення волі
за ст. 62 КК УРСР

МАСЮТКА Михайла Савовича

ЗАЯВА

Згідно з положенням процесуального кодексу УРСР, підсудного повинні судити там, де він вчинив злочин.

Я постійно проживав і працював у м. Феодосії Кримської обл. з 1957 р. Там у мене під час трусу було вилучено т. зв. «антирадянську літературу», за якою велось обвинувачення, там мене було заарештовано і розпочато слідство слідчими органами КДБ по Кримській області. Але згодом за вимогою прокуратури Львівської області мене було відправлено до Львівського КДБ, де продовжувалося слідство, на тій підставі, що один свідок, житель м. Львова Горинь Б., давав на мене покази про те, що ми з ним обмінювалися т. зв. «антирадянськими матеріалами». Але Горинь Б. такі покази давав не тільки на мене, а на багатьох громадян м. Києва, Луцька, Тернополя, Івано-Франківська. Проте нікого з громадян цих міст, арештованих за показами Гориня Богдана, до м. Львова не везли, а вели слідство на місці і на місці судили їх.

Мій «злочин» полягав у зберіганні т. зв. «антирадянської» літератури та в написанні ідейно невідповідних комуністичній ідеології оповідань. Покази Гориня Б. сумнівні і суперечливі, і не вони становлять центр ваги обвинувачення. Вказані оповідання я писав у Феодосії, вказану літературу збе-

рігав у Феодосії, на якій же підставі судив мене Львівський обласний суд?

Судова колегія Львівського обласного суду, щоб якось виправдати цей процес, написала у вироді, що я проживав у м. Львові до серпня 1965 року, тоді коли я у м. Львові з 1956 року не тільки постійно, але й тимчасово не був прописаний. Я тільки зрідка іноді бував у цьому місті, періодично беручи роботу по художньому оформленню книжок у Львівському видавництві.

Таке повідомлення про мене у вироді судова колегія Львівського обласного суду під головуванням Назарука написала всупереч тому, що вона мала перед собою мій паспорт з постійною пропискою у м. Феодосії з 1957 р., свідоцтво про звільнення від військового обов'язку, видане Феодосійським військкоматом, довідку з Феодосійського міськсоцзабезу, де я одержував пенсію з 1962 року, довідку з Феодосійської лялькової фабрики, де я працював художником по день арешту.

Добре знаючи, що я не житель м. Львова, судова колегія, виходячи з того, що їй ніхто не докорятиме за її поводження з жителем іншої області, винесла вирок максимально суворий. Тоді як за подібні вчинки громадян м. Львова вона засуджувала до 8 місяців, 1 року, мене вона засудила до 6 років позбавлення волі. Вона залишила без відповіді мою заяву про те, що слідчі органи долучили до справи рукописи моїх творів, які становлять 380 сторінок п'ятого тому справи — які за визнанням самих слідчих органів в ідейному відношенні відповідають вимогам нашої сучасності і ніякого відношення до справи обвинувачення не мають.

Пишучи свою скаргу до Касаційної комісії Верховного Суду УРСР, я не звернув уваги на вищевикладені обставини, бо не знав, що за положенням процесуального кодексу УРСР суд над підсудним повинен відбуватися там, де він заподіює свій злочин.

Тому прошу Пленум Верховного Суду розглянути цю мою заяву і надати мені можливість захищатися перед судом своєї області, а не перед судом, який віднісся до мене, як до чужинця.

ІІІ СПРАВА МИХАЙЛА ОЗЕРНОГО

1.

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КП УКРАЇНИ
тов. ШЕЛЕСТОВІ Петру Юхимовичу

Протягом місяця я не наважувався звертатися до Вас із цим листом, думав, сумніви мої розвіє ХХІІІ з'їзд КП України. Оскільки сподівання виявилися марними — відсилаю.

Як і кожен громадянин, я був стурбований раптовими арештами, проведеними влітку-восени минулого року серед української інтелігенції. Не маючи офіційної інформації про характер арештів, всі ці місяці я, як і кожен з нас, жив суперечливими плітками, що їх так охоче поширювали обивателі та провокатори. Та ось 4—7 лютого я побував в Івано-Франківську на процесі одного з цих заарештованих — вчителя Озерного М. Д. І децю втямив. Щоб Вам краще зрозуміти хід моїх думок, до листа додаю власні замітки, зроблені в залі суду, за допомогою яких Ви, при бажанні, помітите білі нитки, що ними наспіх прострочена справа так званого націоналіста Озерного.

Зверніть увагу. Вчителя української мови і літератури судять не на педагогічній раді. Судять не на вчительській конференції. Навіть не на товариському суді. Вчителя української мови й літератури судить кримінальний суд. До того ж — закритий. Формально він називається відкритим. Але скажіть, будь ласка, що то за відкритий суд, коли в залі сидять люди з спеціальними, віддрукованими на машинці за-

прошеннями, — неначе ото любителі на театральній прем'єрі, а мені, кореспонденту центральної республіканської газети, товариш у цивільному, якому я пред'явив при вході редакційну посвідку, зауважив: «Щось Вашого прізвища немає в списку запрошених»? Мені, не відаю, з яких міркувань, все ж дозволили бути присутнім на суді. Щоправда, це було понад місяць тому, до зали, де судили днями київського студента-медика Ярослава Геврича, не допустили не тільки кореспондентів, а навіть рідних.

Так от, вчителя української мови й літератури судять за те, що він прищеплював дітям «український буржуазний націоналізм», домагаючись, щоб вони не вживали русизмів, диктуючи їм «націоналістичні» афоризми: «В здоровому тілі — здоровий дух», «Твоїми ворогами є вороги твого народу», підбираючи їм для декламації твори Шевченка, які друкуються в кожному «Кобзареві»! Його засуджують на шість років ув'язнення й ізолюють із життя як небезпечного злочинця. «Неправильному» учителю протиставляють «правильного», якому можна довірити «правильно» виховувати молодь. Цей правильний вчитель, побачивши на портреті Т. Г. Шевченка рушники, відчув, що «тут щось є», і звернувся з своїми пильними думками не до педради, не до дирекції, не до райвно. Він звернувся з таємним доносом до органів КГБ, і ті, вислідивши неправильного вчителя, підготували справу, яку Ви читатимете нижче.

На процесі фігурувала так звана «заборонена література». Що за термін — зрозуміти тяжко. Хіба можна в другій половині ХХ сторіччя допитливим людям, які сягають найпотаємніших закопелків природи, окреслити якісь межі знань? Важко уявити собі зараз по-справжньому освічену людину, яка мала б можливість щось прочитати і не прочитала б. Сміховинний вигляд мають ті люди, які в читанні якоїсь статті чи книги вбачають підрив сил найбільшої країни світу. Боже ж ти мій — якої ж то сили має бути та супербомба!? Відома річ, так звана «заборонена література» може нести в собі неправдиву інформацію. За розповсюдження дезінформації, звичайно, варто було б карати. Та з тими колосальни-

ми засобами пропаганди, які є в нас — преса, радіо, кіно, телевізія — можна не тільки спростувати неправдиву інформацію, але й затаврувати і морально знищити дезінформаторів. Наклеп завжди можна спростувати. Треба просто вірити в здоровий людський глузд, який завжди відрізняє правду від брехні.

Я дозволяю собі такі узагальнення, бо я не думаю, що Івано-Франківський процес — випадкове, локальне явище. Перед тим, як дати дозвіл на цей суд, хтось же мусив проаналізувати представлені матеріали. Як на мій погляд, при цьому було допущено помилку, в тенети якої урядовці потрапляють найчастіше — зроблено передчасне узагальнення. В чесній, щирій тривозі української інтелігенції за долю рідного народу і його культури чиясь нездорова, плескувата уява уздріла мало не державну змову. Центральний Комітет Комуністичної партії України, замість того, щоб тверезо проаналізувати ситуацію і уважно вивчити, чому на Україні допущено відступ від ленінської національної політики, передав цю справу на розгляд мало компетентної в національних питаннях організації — КДБ.

Уже раз прийнято таке мудре державне рішення, що саме на судових процесах слід розв'язувати наболіле національне питання, то хоч будемо проводити їх відкрито, чесно, хай слухають їх неупереджені люди і роблять висновки. Зрештою, це не добросердне побажання, це нормальна реакція людини, громадянство якої обплывують. Так, мені здається, має думати кожен — в наш час цінується не стільки героїзм, скільки елементарна порядність.

Слово «націоналізм» останнім часом густо зарядило на шпальтах друкованих органів. Чийсь дужі легені вперто роздмухують зітлілі головешки, і в повітрі знову нудно запахло чадом. Якось так здавна повелося на нашій землі, що звинувачення в націоналізмі ніколи не вимагало особливих доказів: людину, немов кроля, били молотком в лоб і кидали в мішок. У людей високих почувань такі дії викликають лише огидження і подив. Невже ж і нашому поколінню, на-

родженому після Жовтня, судилося стати кролячим м'ясом?
Невже ж немає в нас сили, яка б зупинила пошесть?

Хотілося б почути авторитетну відповідь на ці болючі запитання...

10. III. 1966

ПАВЛО СКОЧОК літпрацівник
газети «Радянська Україна»

ЗАПИС СУДУ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ
НАД ВЧИТЕЛЕМ ОЗЕРНИМ
(Без першого дня суду)

ОПИТ СВИДКІВ

МАТВІЄНКО Антоніна Михайлівна, викладач Київського держуніверситету:

— З Михайлом Дмитровичем Озерним я познайомилася в кінці липня 1964 р. Говорили на теми, що стосуються філології. Він виявив обізнаність, яку має не кожен кандидат. Я дала йому прочитати листа канадських діячів культури до діячів культури України. В жовтні 1964 року він прислав мені листа, де була вкладена стаття для преси про правильне вживання окремих українських слів. Влітку 1965 року він несподівано прийшов до мене і повернув мені промову Ейзенхауера на відкритті пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Даючи йому ці документи, я не думала, що їх так тлумачитимуть на суді. Ці матеріали для мене не були інформаційними, про них ми читаємо в радянських газетах та журналах. Як науковий співробітник, я мала доступ до подібних матеріалів, а тому не дивно, що вони були в мене.

ПРОКУРОР: Ви мали доступ до спецфондів?

МАТВІЄНКО: Так. Цікавилася поезією.

ПРОКУРОР: Вам відомо, що зберігання й розпосюдження спецфондівських матеріалів — кримінал? Де ви їх взяли?

МАТВІЄНКО: У Михайла Степановича Чубича. Він дав їх мені з собою на декілька годин, і я встигла переписати.

ПРОПУРОР: Які матеріали дали Озерному?

МАТВІЄНКО: Здається, лист канадців.

ПРОКУРОР: Не здається. Ви ж ерудована людина, як називається цей документ?

МАТВІЄНКО: «Лист діячів культури Канади до українців». Його я дала Озерному в 1964 році, а промову Ейзенхауера — минулого літа.

ПРОКУРОР: Який лист був переписаний вами?

МАТВІЄНКО: Ейзейхауера.

ПРОКУРОР: Без помилок. На місці коми, крапки. Вас же навчили в радянській школі. Це ваш почерк?

МАТВІЄНКО: Ніби мій.

ПРОКУРОР: А де оригінал?

МАТВІЄНКО: Віддала Чубичу.

— Навіщо переписали?

— Без мети.

— З якою метою передавали іншим?

— Озерний виявив зацікавленість.

— Чому ви на першому допиті не признались, що знаєте Озерного?

— Була приголомшена раптовим арештом. Нам такі арешти в Києві здаються дивними.

— Чому ви розписуєтесь за весь Київ? Я теж часто буваю в Києві, маю відношення до таких от, як ви. І бачу, що життя в Києві нормальне, як і скрізь. Яку мову ви викладали?

— Вчилась.

— А зараз?

— Польську.

— Чому ж це ви ратуєте за українську мову, а викладаєте то німецьку, то турецьку? Хто такий Чубич?

— Викладач університету. Він помер, зовсім випадково.

— То він що, був антирадянською людиною? Віддасте звіт, що це антирадянська література.

— Віддаю.

— А ви ж кажете, що вона вільно ходить по руках?

— Я йшла з школи і випадково зустріла Чубича, він мені дав прочитати.

АДВОКАТ: А чому ж ви переписали цю статтю?

— Я не маю доброї пам'яті, а тому хотіла ознайомитись і використати цитати для статті для «Літературної України».

ПРОКУРОР: Вам попадались оригінали з-за кордону?

— Ні.

— А він же завірений? Звідки ви знали, що це оригінал?

— Мені здавалось, що він відповідає духу американського життя.

— Ейзенхауер прислав протест, що такої доповіді він не виголошував. Як ви могли захистити дисертацію, маючи погану пам'ять?

СУДДЯ: Так ви добре знали Озерного?

— Зустрічалися з ним двічі. За цей час я переконалась в його порядності.

— Це за час катання на човні і в ресторані?

— Це справи не стосується.

— То про що ж у вас розмови були?

— Про красу Карпат і туристські подорожі.

— Ви ж знали, що Озерний з Івано-Франківської області, тут радянська влада не 47 років?

— Я не знала, що тут діється.

— Що тут було ОУНівське підпілля, чули?

— Знаю, що були бандерівці.

ОЗЕРНИЙ: Хто був з вами тоді на пляжі?

— Франчук, викладачка університету.

СУДДЯ: Ви хочете сказати, що були втрех?

ОЗЕРНИЙ: Так.

*

НЕМИРОВИЧ Іван Олексійович, старший редактор видавництва «Радянський письменник»: — Озерного знаю років 30 три. Познайомився в Тернополі, де я виступав з віршами. Озерний був у мене на квартирі разів чотири. На початку минулого літа він зайшов до мене у видавництво і сказав, що є лист і відозва папи римського до українців. Я сказав,

що відозва мене не цікавить, більше мене цікавить постанова уряду про викладання української мови.

СУДДЯ: Коли це було?

— В 1965 році. Я саме одержав квартиру, і мені було не до папи римського.

ПРОКУРОР: Який документ, Озерний, ви пропонували?

ОЗЕРНИЙ: Це було сказано між іншим, а не для того, щоб вести мову про документ. Я думав, що, може, в Києві цей документ надруковано.

ПРОКУРОР: Ви що, хотіли вплинути на Немировича?

ОЗЕРНИЙ: Я не можу твердити, що я впливав на Немировича. Навпаки, я відчував вплив його творів на себе.

ПРОКУРОР (до Немировича): Ви сказали, що Озерний добре розуміється на літературі?

— Так.

ПРОКУРОР: Ви читали його «Заповіді націоналіста»?

— Від вас чую вперше.

ПРОКУРОР: Я вам дам прочитати документа, і ви потім скажете свою думку про нього. Якою мовою ви розмовляли?

НЕМИРОВИЧ: Українською.

ПРОКУРОР: А Озерний сказав, що в Києві не чують української мови.

НЕМИРОВИЧ (прочитавши документ): Це не твір, а жалюгідні потуги.

ПРОКУРОР: Сідайте, Немирович, поруч з кандидатом наук і прочитайте уважніше.

*

Свідок ІВАНИШИН, житель с. Дуба Рожнятинського р-ну Івано-Франківської обл., вчитель фізкультури.

ПРОКУРОР (до Немировича): Ну, й яка ваша думка?

НЕМИРОВИЧ: Про літературну чи політичну сторону?

ПРОКУРОР: Загалом.

НЕМИРОВИЧ: Бездарна писанина.

ПРОКУРОР: А кандидат наук якої думки?

МАТВІЄНКО: Прогестую. У мене є прізвище.

ІВАНИШИН: У мене вилучені такі статті: «З приводу процесу над Погружальським», «Відповідь матері Симоненка», «Виступ Дзюби на вечорі Симоненка», «Українська освіта в шовіністичному зашморзі». Ми читали з Озерним лист Караванського. Перегортаючи журнал «Ранок», якого я взяв у Озерного, я побачив у ньому послання папи римського і лист Івана Кріпака.

ПРОКУРОР: Звідки ви одержали ці документи?

ІВАНИШИН: Я був у Львові і там зустрів свого друга Косіва, аспіранта, зав. кабінетом франкознавства. В нього я й забрав ці документи.

ПРОКУРОР: Ви зустрічались з Косівим?

ІВАНИШИН: Так, з осені 1963 року, минулого року в вересні — на очній ставці.

— Як вам було запропоновано цю літературу?

— Спочатку мене цікавила українська література, оскільки я навчався в російській школі. Косів приходив до сестри, яка в нас навчалась, отоді я з ним і зустрічався. Ще в 1960 році я зацікавився віршами Драча, Вінграновського, Костенко, недрукованими.

— І чого ж це зійшлися з Косівим?

— В газеті я прочитав про спалення бібліотеки в Києві. Поїхав до нього, він дав мені прочитати статтю «З приводу процесу над Погружальським».

— Коли вас заарештовано?

— 28 серпня 1965 року.

— Вас випустили?

— Так, мені пішли назустріч.

— Стривайте, хто там пішов! Ви ж розкаялись.

— На зборах в селі Дубах я сказав, що я молодий, розкаюся. Мені повірили, що буду чесно трудитися.

— Значить, ви визнали, що вели антирадянську пропаганду? Де ви працюєте?

— Ніде.

— Що, думаєте не попадати в націоналістичний зашморг?

— У мене є фах.

— Негайно подзвоніть мені після процесу, де влаштуєтесь.

- Я хворий. Хочу відпочити. *
- Радянське суспільство за час вашого арешту пішло далі, так що треба наздоганяти. А ви читали Леніна.
- Читав.
- До арешту чи після?
- І в тюрмі (сміх в залі).
- Так у вашій школі є русифікація?
- Ні.
- А де ви її бачили?
- Я, крім Львова, ніде не бував.

ПРОКУРОР (до Озерного): А чому ви з собою носили свої речі?

ОЗЕРНИЙ: «Omnia mea mecum porto», — любив казати Сковорода. Я наслідував його приклад. Оцей костюм, що на мені, і те, що в портфелі, — ото і все моє багатство.

- Ви знайомі з висловом, що все залишається людям?
- Так. Дискусії і все інше, — зникає...
- Стривайте. А чому ж ви не залишили статей денебудь?

— Не встиг. Мене заарештували в дорозі. Там були не тільки ці документи, а й легальні, зокрема, Маяковський, «Літературна Україна». (До Іванишина): Ви сказали, що ви хворий?

ІВАНИШИН: так. Шлунком.

СУДДЯ (до Матвієнка): Ви знали про сім'ю Озерного?

МАТВІЄНКО: Ні.

*

Свідок ЧИКАЛО Зиновій Карпович, скрипаль Тернопільського музичного училища:

— В 1957 році я закінчив музичне училище. З тих пір або з 1958 року знаю Озерного. Працював я в Тернопільському палаці піонерів, там були одні жінки, і ми, зрозуміло, зблизились з Озерним. Він справив на мене гарне враження. Він вів з успіхом драматичний гурток. В цей час я став учитись друкувати на машинці. І от якось Озерний дає мені передруківувати якусь бумагу. Я пішов у канцелярію, взяв копірку,

папір і став друкувати якийсь вірш Павличка. Потім Озерний дав мені друкувати промову папи. Написано густо, релігійні слова, і я не все зрозумів. Озерний каже, що то дурниці, прочитай уважніше, — зрозумієш. Пізніше він дав мені передрукувати «Процес над Погружальським». Один екземпляр він дав мені, а решту забрав.

СУДДЯ: Так ви взяли, чи вас примусили?

— Взяв.

— Що вам відомо про погляди Озерного?

— Чогось особливого я не помічав. Дещо...

— Що «дещо»?

— Вибачаюсь, за час нашого знайомства він постійно скаржився, що йому не дають роботи. Якось він сказав, що у всіх яслах Тернополя дітей вчать російською мовою.

— А не казав, що англійською чи німецькою?

— Не пригадую. За порадою Озерного я став купувати рідкісні книги.

— Ви член партії?

— З 1963 року.

— Що у вас знайшли при обшуку?

— «З приводу процесу над Погружальським», вірш Павличка, назви не пригадую, «Молитва», точної назви не пригадую.

— «Молитва українця-революціонера».

— Якби я глибше прочитав...

— А які документи у вас вилучили?

— Промову папи.

— Хто її друкував?

— Я.

ОЗЕРНИЙ: Я його попросив.

СУДДЯ: Він сам сказав «дав» чи ви попросили?

ЧИКАЛО: Важко пригадати.

ПРОКУРОР: А навіщо ви друкували три копії?

ЧИКАЛО: Озерний сказав, що мені корисно було б мати.

ОЗЕРНИЙ: Якщо так треба, то хай буде. Я сказав: «Це вам не завадить».

ПРОКУРОР: Прошу точно.

ОЗЕРНИЙ: Вам би не завадило познайомитись.

ПРОКУРОР: Розмноження статей — це ж пропаганда.

ОЗЕРНИЙ: Яка там пропаганда, свідок навіть не пам'ятає заголовка.

ПРОКУРОР: Так це контра?

ЧИКАЛО: Що це контра, я зрозумів на суді (сміх в залі).

СУДДЯ: Свідок, пригадайте, що казав Озерний про літературу.

ЧИКАЛО: Конкретизуйте своє запитання.

— Так що ж за розмова у вас була?

— Він казав, що тяжко попасти у вуз, як при Сталіні. Казав, що зажим міцнішає.

— На політичні теми ви говорили?

ОЗЕРНИЙ: Ні.

— Якщо ви не розмовляли на політичні теми, то як ви йому довірилися?

ОЗЕРНИЙ: Я з ним працював, був знайомий.

— Так розмовляли на політичні теми?

ОЗЕРНИЙ: Спеціально, підкреслюю, не розмовляв.

*

Свідок ЛИТВИН Микола Степанович, бандурист Тернопільської філармонії:

— У мене в гостях був журналіст Данилейко, я його вчив грати на бандурі. Так ми познайомилися з Озерним.

— Розкажіть конкретно про вечір у Ігоря Герети.

— На цьому вечорі, здається, була розмова про вільну республіку.

Говорилось, що мова занепадає, культура. Ці думки Озерного ми підтримали, говорили, що якось треба людей просвіщати. Озерний запропонував послухати нам якусь пісню. Я її не знав, попросив дати слова. Через декілька днів мені ці слова дали. З матеріалів Озерного не читав нічого, Антирадянського у Озерного я нічого не бачив.

ПРОКУРОР: Звідки ж вам відомо про ці статті?

— Уточніть про пісню, яку виконав Озерний на вечорі.

— Озерний сказав, що чув цю пісню до війни.

— А хто вам дав статті?

— Озерний. Писано було від руки. Я, прочитавши, повернув їх. Антирадянського в них я нічого не побачив.

— На попередньому слідстві ви говорили, що знайомились з «Молитвою націоналіста».

— Ні, я читав цитати.

ОЗЕРНИЙ: З «Правилами» хто вас познайомив?

— Озерний. Заповіді були на окремому листку.

ПРОКУРОР (до Озерного): що мається на увазі?

ОЗЕРНИЙ: Двадцять правил, що я їх написав. Одного разу свідок прийшов до мене і побачив написане на столі. «Що це»? — запитав він. Я сказав, що нічого.

ЛИТВИН: Я говорю про слова пісні. Коли я побачив на столі 25 правил...

ОЗЕРНИЙ: Їх було 20. А два куплети пісні я написав йому вже після вечора.

СУДДЯ (до Озерного): На попередньому слідстві ви ж казали, що у вас документи на столі не лежали.

ОЗЕРНИЙ: Зараз мова йде конкретно про свідка Литвина.

*

Свідок ГЕРЕТА Петро Теодорович, священик, живе в Тернополі:

— Озерний був у нас дома разів зо три. Знайомий я з ним через сина Ігоря.

ПРОКУРОР: Озерний вам читав якусь повість?

— До слідства я не знав, що мені читав Озерний. На слідстві мені слідчий читав лист папи римського.

— А ви пригадуєте, що вам Озерний читав лист папи?

— Так, Озерний у червні місяці читав мені лист папи. Сказав так: «Прочитаю вам щось».

— А яка промова папи?

— Не реальна, смішна, безпідставна. Моліться — і народ переможе.

— Де працюєте?

— Священик.

— А де ваш син?

— У тюрмі в Тернополі.
— Якого він року народження?
— Тридцять восьмого. Освіта вища.
— Син одружений?
— Ні.
— Ну добре. Скоро його там оженять. Ви Литвина знаєте?
— Так.
— Вечір проходив у вас?
— Так.
— Гімн українських буржуазних націоналістів знаєте?
— Ні. Знаю довоєнний народний гімн «Ще не вмерла Україна».

ПРОКУРОР (до Озерного): Значить, ви читали послання папи свідку?

ОЗЕРНИЙ: Так. Підкреслюю це.

— Навіщо?

— Я приходив не до батька Ігоря Герети, а до священика. Хотів послухати людину, яка знається на релігії.

— Для чого це ви збираєте думки?

— Я їх не збираю.

*

Свідок МЕЛЬНИЧЕНКО Григорій, учитель Ріпківської школи:

— В 1961 р. проводилась підготовка до святкування 100-річчя Шевченка. Цю ініціативу взяв на себе Озерний. Запропонував повісити рушники. Я відчув, що тут щось є. В лекції, яку підготував Озерний, були підібрані цитати Шевченка, де показувався гніт москалів. Після доповіді школярі виступили з концертом. Свій виступ учні почали російською пісню про Леніна. Озерний вискочив демонстративно: «Ех, Шевченківські дні починають російською пісню», — і вийшов з залу. Потім школярі поїхали з концертом на інші села. В селі Лишівка читали «Розриту могилу». Люди викликали учнів тричі на біс. Після цього я звернувся до органів. Дітей

перевірили. Вони були пропитані духом націоналізму. Діти замкнулись, мабуть, у них була клятва. Став я з дітьми говорити. А син якось каже мені: «Чому це Україна більша Данії і Голандії, а самостійності не має?» Одного разу діти дивились футбол по телевізору. Хтось із них вигукнув: «От москалі програють!» Діти говорили, що в Америці діти (?) мають автомашини. На останньому дзвоніку в 1964—1965 році учні були построманені в лінійку. Озерний став демонстративно за спинами дітей і не йде до вчителів. Він щитав нас усіх дурнями. На лінійці учні не казали, що вони вдячні партії і уряду, а так: «Спасибі вчителям, що навчили нас любити рідну землю». Мені, як батьку, обідно, що ми стільки сил віддали державі, а діти ростуть каліками. (Плаче).

ПРОКУРОР: А за правила вам нічого не відомо?

— Ні, не бачив. Чув, що навчав Озерний дітей присязі.

— От ви сказали про футбол.

— Так, це було в моїй хаті. Це мене й примусило звернутися 5 квітня 1965 року в КГБ.

ПРОКУРОР: В листопаді.

МЕЛЬНИЧЕНКО: Син мені якось сказав, що якби Озерний почув, як ти говориш по-українському, то засміяв би. Ще казав Озерний, що москалі забрали дерево, ось заберуть нафту і Україну переорють екскаватором.

ПРОКУРОР: В промові Ейзенхауера сказано, що в Росії існує гніт, як при кріпосному праві.

ОЗЕРНИЙ: Де я сказав свідку про нафту?

МЕЛЬНИЧЕНКО: Мені, на вулиці.

ОЗЕРНИЙ: Де?

МЕЛЬНИЧЕНКО мовчить.

ОЗЕРНИЙ: Хто був тоді на телевізорі?

МЕЛЬНИЧЕНКО: Ігор Михайлів з вашого класу.

ОЗЕРНИЙ: І сказав про москалів?

МЕЛЬНИЧЕНКО: Ви дітей навчали ненавидіти росіян.

СУДДЯ (до Озерного): Які у вас ще будуть запитання до свідка?

к. ОЗЕРНИЙ: Та годі ставити запитання! (махнув рукою).

*

МЕЛЬНИЧЕНКО Громислав, син попереднього свідка, студент Львівського політехнічного інституту:

— Озерного як класного керівника знаю добре. Він нас добре навчав української мови. Добре організовував наше дозвілля. Наш клас часто організовував вечори під назвою «Ватра».

ПРОКУРОР: Які стосунки у вас з батьком?

— Нормальні. Інколи, правда, сперечались. Одного разу я запитав батька, чи можлива самостійна Україна?

— Звідки у вас виникли такі дурацькі думки? Україна що, залежить від якихось капіталістичних країн? Ви якогось листа підсудному писали?

— Ні.

— Вас допитували на попередньому слідстві?

— Так.

— Якого ви року?

— 1947-го.

— А кримінальна відповідальність несеться з кількох років?

— З вісімнадцяти.

— А якісь покази ви давали на попередньому слідстві?

Прошу розказати.

— З батьком я вів деякі розмови.

СУДДЯ: Давайте конкретно. Коли ви виступали з концертом, то вірш «Розрита могила» читали?

— Так.

— Скільки разів?

— Один.

— А було роз'яснення, про які часи писав Шевченко?

— Таких роз'яснень не було.

— А хто такий «червоні українці»?

— Зустрічав ці слова я у віршах Рильського. Вони й засіли в пам'яті.

— А розмови про самостійну Україну велись?

— Ні, про літературу говорили.

— На слідстві ви сказали такі слова «Якби Україна була самостійною, то й людям жилося би краще. Я не кажу, що це мої переконання, цьому мене Озерний навчив». Говорили таке?

— Говорив.

— А розмови про пригнічення українців у класі були?

— Були. Про те, що батьки посилають своїх дітей до російських шкіл.

— А націоналістичні розмови з вами Озерний вів?

— В Озерного було чути неприхильне ставлення до росіян.

— Ось ви тут прокурору сказали, що звертались до батька з запитанням про самостійну Україну. А чому до Озерного не звернулись?

— Не звертався.

СУДДЯ: Як до вас підійшов Озерний, хитро?

МЕЛЬНИЧЕНКО: Ми бачили, що це розумна, грамотна людина.

ОЗЕРНИЙ (до свідка): Ваш батько сказав тут на суді, що ви, Ігор Михайлів і ще дехто вели розмову про москалів. Було таке?

— Було.

— Хто сказав?

— Не знаю.

— Де ви вчитесь?

— У Львівському політехнічному.

ОЗЕРНИЙ: Добре.

МЕЛЬНИЧЕНКО: Дякую.

*

Свідок ЛЮТАК Зиновій, учень Озерного:

— Озерний прийшов до нас, коли я був у 9-ому класі. На виховних годинах він розповідав нам про Шевченка, Франка, давав нам записувати крилаті висловлювання.

ПРОКУРОР: Як ви розумієте крилаті слова? Пам'ятаєте їх?

— Ні.

— Про яких західно-українських письменників говорив вам Озерний?

— Про Федьковича.

— А які письменники боролись проти бандерівців?

— Не пам'ятаю.

— Згадайте хоч одне прізвище.

— Про Галана говорили.

— А про моральні принципи з програми партії чули?

— Чув.

— Де?

— Газети писали.

— А вам ці принципи диктували?

— Ні.

— А як ви розумієте крилатий вираз «Будь гідним виконавцем проводирів своєї нації і борись та працой для майбутнього». Звідки це?

— Не знаю.

— А за те, що боролись Франко, Коцюбинський, Шевченко, хіба воно не здійснилось? Хіба Україна не має того, за що вони боролись?

— Має.

— За яке ж майбутнє треба боротись?

— Мається на увазі самостійна Україна.

— Так оці слова, що вам зачитав Озерний, і є крилаті вислови? Які твори Галана ви читали?

— За програмою.

— «Плюю на папу» читали?

— Так.

СУДДЯ: Уточнюю. Галан плював на папу, а Озерний розповсюджував промову папи.

ОЗЕРНИЙ: «Плюю на папу» я читав на уроці.

ПРОКУРОР (до Озерного): Хто вам подобається з українських радянських письменників?

ОЗЕРНИЙ: Рильський, Малишко, Гаврилюк, Галан, Тудор.

СУДДЯ (до свідка): Чи казав вам Озерний, що якби Україна була самостійною, то й людям краще жилося б?

ЛЮТАК: Не чув.

— У вас на квартирі Озерний був?

— Був. Тоді я писав листа до газети «Друг читача», що продажі немає книги «Література і коло літератури».

ОЗЕРНИЙ: «В літературі й коло літератури».

ЛЮТАК: Озерний в мене цього листа забрав.

СУДДЯ: Куди адресувався ваш лист?

— В газету «Друг читача».

— А відповідь на нього є?

— Не було.

СУДДЯ (до Озерного): Куди ви поділи листа?

ОЗЕРНИЙ: Вкинув у поштову скриньку.

СУДДЯ (до свідка): Ви Озерному листа писали?

ЛЮТАК: Писав.

— Про який пам'ятник йде в ньому мова?

— Про героїв, які загинули у війну.

— Чому саме Озерному ви писали листа?

— Бо він мене просив. Я написав, що відкриття проходило каззонно.

— А Озерний, коли повернувся, не казав вам, що так писати не можна, що це святі пам'ятники?

— Не казав.

ПРОКУРОР: А звідки у вашому листі взялися слова, що при відкритті пам'ятника всі співали славу КІРС і царям?

ЛЮТАК: Я мав на увазі президію.

— Яку?

— Радянського Союзу.

ПРОКУРОР (підвищеним тоном): Що ви знаєте про КІРС? Хто вам тлумачив ці думки? На слідстві ж ви казали, що чули ці слова від Озерного? Ви що, ці слова обмірковували на виховних годинах?

— Ні.

— А звідки ж у вас така рішучість?

*

А. МАТВІЄНКО заявляє, що згідно з статтю 234 Кримінально-процесуального кодексу УРСР вона оголошує протест

проти терористичних методів ведення допитів капітаном Рудим.

ПРОКУРОР: Поскільки на нас покладено нагляд за законністю, я приймаю вашу заяву.

*

Свідок **ГАВРИЛИШИНА Люба**, учениця Озерного:

— Михайла Дмитровича знаю з десятого класу, він був у нас класним керівником. Він учив нас говорити правильною українською мовою. Прищепив нам любов до української літератури. Влаштував багато екскурсій. В 11 класі Михайло Дмитрович порадив мені вступити в консерваторію.

СУДДЯ: А про що ви на виховному часі говорили?

— Про літературу.

— Які крилаті слова вам були продиктовані?

— В 11 класі Михайло Дмитрович дав нам записати крилаті слова.

— А який вступ був до того?

— Михайло Дмитрович зайшов до класу і продиктував нам крилаті вислови, якими ми повинні керуватися в житті. Зошит з цими правилами у мене вилучили.

— А яке правило ви найкраще запам'ятали?

— «В здоровому тілі — здорова душа».

— А Озерний казав, звідки ці слова?

— Він сказав, що це вислови геніальних людей.

— Ви не відчули, що на виховних годинах йде мова про бандерівців?

— Здається, не говорили.

— А де ваш батько?

— Він був комуністом, працював оператором на нафтопромислах. Якось його взяли бандерівці і хотіли вбити. Йому вдалося втекти. Простудився і вмер.

— Слідством доведено, що в книзі «Катехізіс українця-націоналіста» є це правило. Прочитайте його.

— «Будь гідним виконавцем заповітів провідирів своєї нації і борись та працюй для майбутнього».

СУДДЯ (до Озерного): Звідки ці правила?

ОЗЕРНИЙ: Я відповідав. Деякі з них взяті з 44 правил українських націоналістів.

— І це ви видали дітям за думки геніальних людей? (До Гаврилишин): Прочитайте з свого зошита 14 і 15 правила.

ГАВРИЛИШИН: «Твоїми ворогами є вороги твоєї нації».

ПРОКУРОР: А як вас навчав Озерний ставитись до російської культури?

— На уроках української літератури Михайло Дмитрович навчав нас розмовляти чистою українською мовою, сміявся з слів-паразитів «да», «конешно».

— А як Озерний ставився до тих, що неправильно вживали українські слова?

— Сміявся. Я теж сміялась.

СУДДЯ: А куди ви думаете поступати?

ГАВРИЛИШИН: На російський факультет педагогічного інституту.

— І це не буде зрадою?

— Я люблю російську мову.

— А примус розмовляти якоюсь мовою і є насильством — націоналізмом чи шовінізмом. Озерний допомагав вам готуватись до вузу?

— В 11 класі він одного разу запитав мене, куди я думаю поступати? — «В інститут», — відповіла я. Він порадив мені поступити в музичний заклад. Я сказала, що хочу, але не маю спеціальної освіти. Він сказав, що це пусте. І ось одного разу він повіз мене до Львова, щоб послухати музикантів. Там на Підвальної вулиці мене зустріла Роксоляна Петрівна.

СУДДЯ (до Озерного): Це та сама Горілчак, що дала вам промову?

ОЗЕРНИЙ: Так. При консерваторії була студія, де готували здібних дітей без спеціальної освіти. Оскільки свідок неодноразово перемагала на оглядах художньої самодіяльності, то я й порадив їй поїхати до Львова.

СУДДЯ (до свідка): Озерний викладав у вас російську літературу?

ГАВРИЛИШИН: Одного разу заступав відсутнього вчителя, коли ми проходили саме Маяковського.

— Озерний виправляв вас, коли ви неправильно вживали російські слова?

— Не пам'ятаю.

— Вираз «червоні українці» ви чули?

— Ні.

— Як давали концерт у Вільхівці, то які вірші читались?

— «Рідна мова» та інші.

— А вечори «Голубий вогник» ви проводили? Як ви їх називали?

— «Ватра».

— А хто запропонував назву «Ватра»?

— Михайло Дмитрович.

СУДДЯ: Я не знаю такого слова. (До Озерного): Ви замінили назву?

ОЗЕРНИЙ: Свідок так не казала. Протягом двох вечорів був «Голубий вогник». Я одного разу запропонував змінити на «Ватра».

— Що це за слово?

— Те, що й вогник, тільки більше.

— В дванадцятитомному словнику я такого не зустрів.

— Слово «Ватра» існує в українській мові 600 літ. Його вживали Коцюбинський, Франко. Про 12-томний словник української мови я не чув. Може, перепрошую, за мою відсутність уклали? Втім, питання це суто філологічне.

*

КОСІВ Ярослава, учениця Озерного, коректор районної газети:

— У нас багато діалектизмів, а тому Михайло Дмитрович вчив нас розмовляти гарною українською мовою. Літературою я мало цікавилась, читала Олесья, Галана, Симоненка, Косматенка, Шевченка. Ми часто співали гарних українських пісень. Озерний казав, що вони відмирають. Назву «Голубий вогник» ми замінили на «Ватра». Думаю, від цього нічого не змінилось.

— А якесь інше слово до «ватри» добавлялось?

— Ні. Озерний часто казав, що в Івано-Франківську, Львові та інших містах рідко чути українську мову. Михайло Дмитрович вчив нас боротися за українську мову не так, як бандерівці. Нам, його учням, сумно, що наш учитель знаходиться на лаві підсудних.

— Які правила вам Озерний давав?

— Одного разу він дав нам записати правила, щоб ми їх запам'ятали. Записну книжку з ними у мене забрали.

СУДДЯ (показуючи записну книжку): Ваша?

— Так.

— Читаю звідси 16 правило: «Твоїми ворогами є вороги твоєї нації».

ПРОКУРОР: А вороги в'єтнамського народу — не наші вороги?

— Звичайно.

ПРОКУРОР: Це ж наш інтернаціональний обов'язок — допомагати іншим народам.

ОЗЕРНИЙ (до свідка): Ви вчитель?

— Так.

— Екзамени склали?

— З 15 лютого складаю.

СУДДЯ (до Косів): А про питання сучасного життя, про наші плани говорилося на виховних годинах?

КОСІВ: Щотижня кожен учень проводив політінформацію.

*

Свідок БИЧКІВ Юрій Адамович, завуч школи:

— Озерний рідко з'являвся на семінари, на збори. В шевченківські дні він прочитав доповідь спочатку для вчителів, а потім для жителів села. Ми йому дали вказівки доповнити в лекції про дружбу з російським народом. Він не доповнив. В бесіді якимось сказав, що українська мова за межами України не читається. Учні мені часто ображались, що Озерний сміється з них, коли вони погано говорять українською мовою. Ми послухали Озерного. Він попросив піти до нього на урок. Пішли. Цього не побачили.

ПРОКУРОР: Можете назвати учнів, які скаржилися?

— Цапів, Остап Олексій...

— У вас методична рада є?

— Є.

— Українську мову і літературу хто викладав?

— Озерний. Зрідка заступав мою дружину, коли та їздила на сесії.

— Ви чули, що в класі пахне націоналізмом.

— Російські пісні не включались в програму, настирливі запитання.

— Так.

— Значить, такий запах дійсно був?

— Так. Озерний же був класним керівником.

— Були запитання з цього класу, чому українська мова не читається в інших республіках?

— Були.

— В зв'язку з арештами, яка реакція була в школі?

— Ми розробили заходи — кожен клас зв'язується з відповідним класом союзної республіки.

— Висновки робите?

— Так.

АДВОКАТ: Хто давав вказівку доповнити доповідь дружбою з російським народом?

— Директор школи.

— Після другого виступу Озерного, які міри прийняв колектив? Чи слухали на педраді?

— Ні. Доповідь уже було прочитано.

— А після цього ви доручали йому читати лекції?

— Так.

— Які учні скаржились вам на Озерного?

— Не пам'ятаю.

— Розмову з Озерним ви вели офіційно?

— Ні.

СУДДЯ: Про стан виховної роботи ви вели мову на партійних зборах?

— Ні.

ОЗЕРНИЙ: З багатьма показами я не згідний. Доповідь про Шевченка мною була написана. Вона була вилучена і

знаходилась в КДБ, її повернули як таку, в якій нічого антирадянського і націоналістичного немає. Цю доповідь на 40 сторінок я прошу представити суду. Я не згідний з свідком, що я не з'являвся на семінари агітаторів. За два роки це траплялось всього двічі, була поважна причина, про це я говорив. В характеристиці, яку я читав, написано, що я мало читав лекцій. За 2 роки я прочитав лекції працівникам нафтопромислу, ходив на десятихатки, працював не гірше будь-якого вчителя. Свідок Бичків говорив, що я складав програми вечорів. Заходів у школі було багато. Один вчитель не може вести виховну роботу. Цим самим ми принижуюмо інших вчителів, комсомольську та партійну організації. Неправда, що я один складав програми вечорів. Комсомольська організація, яку очолював Мельниченко Громислав, працювала добре, дай бог, щоб в інших школах так було.

СУДДЯ: Ви ж атеїст, а «дай боже» вживаєте.

ОЗЕРНИЙ: Перший секретар теж уживав ці слова. Неправда, що виконувались самі українські пісні, включались і російські, польську пісню «Чорний кот» співали. (Сміх у залі). Я горжусь своїм класом. Я був присутній на концерті для воїнів. Навряд чи нас донебудь приймали з такою радістю. Тут нудно цитують, що «Розрита могила» читалась тричі. (казав Мельниченко — батько, а син — один раз). Я на слідстві сказав один більше, ніж тут усі свідки. Як вчитель кажу, що процес ведеться нудно...

СУДДЯ (до свідка): Що ви скажете відносно заперечень Озерного?

— Озерний, звичайно, не відповідає за всю роботу, та як класний керівник він несе основну відповідальність. На партійних зборах не було необхідності заслуховувати Озерного. Я не сказав, що Озерний не ходив на семінари.

*

Свідок ЦАПВ Тарас Олексійович, викладач історії та географії:

— Озерного знаю як спеціаліста, викладача німецької мови. З перших днів роботи в колективі Озерний всіх ігнору-

вав. На політичні теми ми з ним не розмовляли. Він вживав старовинні українські слова. Не любив відвідувати урочисті збори. Виступав з лекціями. Педагогічний колектив прослухав лекцію Озерного про Шевченка, і ми дали зауваження дещо виправити. Озерний не виконав.

ПРОКУРОР: До вас звертались учні, чому в Росії не викладають українську мову?

— Учні питали, чому в українських вузах більшість предметів викладають російською мовою.

— Хто?

— Продан Петро, учень нашої школи.

— Як ви реагували?

— Я не міг відповісти учню з приводу цієї української мови.

— Хто був класний керівник?

— Озерний.

АДВОКАТ: Які ви міри в школі вживали до Озерного?

— Говорили про Озерного на партгрупі. Говорили, щоб не міняв програму.

*

Свідок **ХАЦЬКО** Параска, вчителька:

— Мені відомо мало, я читала в п'яти класах, де в дітей зовсім інші характери. Одного разу заходжу до одинадцятого класу. «Що за шум?» — питаю. «Ватра» — відповідають. Я з Східної України, не знала цього слова, і діти пояснили, що це лісовий вогник. Кажу, навіщо поміняли назву «Голубий вогник»? «Так Озерний схотів» — кажуть. Одного разу йду на урок. Дівчатка з десятого класу кажуть, що примушують дуже багато Шевченка вчити німецькою мовою. Помоему, не варто зловживати Шевченком. Шевченко — це була одинока нещасна людина, а тому писав сумні вірші.

СУДДЯ: Це з ініціативи Озерного робилось?

— Так. Діти розповідали, що Озерний висміював дітей, які погано розмовляють українською мовою. Одного разу зайшла в нас з Озерним мова, що росіяни до нас погано відносяться. Я не згодилась з ним.

ПРОКУРОР: Учні до вас звертались, чому в Росії не викладається українська мова?

— Ні.

ОЗЕРНИЙ: Я не пригадую, щоб я намагався довести свідку про вороже ставлення росіян до українців.

ХАЦЬКО: Це було в учительській після роботи.

*

Свідок МАЛЯРЧИН Мирон Дмитрович, лісничий:

— Влітку минулого року ми зустрілись з Іванишином і Озерним. Приїхали до мене пізно вночі. Зайшли в хату, повечеряли, випили по чарці і лягли спати. Вранці вони поїхали.

ПРОКУРОР. (до свідка Іванишина): Розкажіть, як це було.

ІВАНИШИН: 25 серпня 1965 року ми з Озерним пішли в село Козаківку. Стріли Малярчина, поїхали до форельних ставків, а потім приїхали додому. Озерний показав журнал «Ранок», де була вкладена стаття «З приводу процесу над Погружальським». Малярчин перегорвав цю статтю.

ПРОКУРОР (до Малярчина): Де ви родились?

— В селі Верхне Синевидне Сколівського району.

— Давно знаєте Озерного?

— Змалку. Знав його як Михайла з дитинства.

— Давали йому медок-горілочку? Ви часто їздите на мотоциклі п'яним?

— Там такі дороги, що можна.

— Читали ви цю статтю «З приводу процесу над Погружальським»?

— Ні.

ОЗЕРНИЙ: Коли ми приїхали до хати, то господар часто виходив. Світила газова лампа. Господар перегорвав статтю, але не читав. Я сказав, що є стаття з приводу підпалу бібліотеки. Свідок сказав, що хтось, хто там підпалив. Я згадав, що є документ з приводу підпалу бібліотеки. Свідок не повірив. Ми повечеряли і пішли спати.

СУДДЯ: Ви сказали свідку, що прочитали. На допиті ви

говорили, що вийняли статтю з портфеля і дали свідку. То ви давали чи згадали? Які покази правдиві?

— Ці, що тут, на суді.

— Чому ж на слідстві ви не сказали?

— На допитах я був настільки втомлений, що інколи підписував і те, з чим незгідний був. На допиті я був 11 годин, потім 10 годин.

— Перерву давали?

— На обід.

— Ви були втомлені?

— Так. Я сказав слідчому, що Малярчину не давав документа. Стомився і підписав, як було написано. Я був викликаний на допит 46 раз. Цього разу я був на допиті 6 годин 46 хвилин. Мої покази тут правдиві. Я це казав і слідчому. Він мене так стомив, що я сказав, що пишiть, як хочете. Підписав.

— Так читав свідок документ?

— Ні, я сказав, що такий документ є.

*

Свідок ГЕРЕТА Ігор, до арешту старший науковий працівник Тернопільського музею:

— З Озерним я познайомився на новорічному вечорі. Весною цього року Озерний прийшов на квартиру, де були мої товариші. Ми говорили про літературу, мистецтво. Згодом говорили, що українці відмовляються від рідної мови. Озерний сказав, що перешкоджає нам русифікація. Ми в якійсь мірі були згідні. Озерний сказав, що українське питання вирішиться, як Україна вийде з Союзу. Це питання, сказав він, використовують капіталістичні держави і можуть розв'язати ядерну війну. Озерний дав мені статтю «Українська освіта в шовіністичному зашморзі». Озерний дав мені і промову папи Павла VI. В кінці липня Озерний обіцяв привезти з Києва і «Процес над Погружальським». Я був знайомий з цим документом і не взяв.

ПРОКУРОР: Хто перший відкрив свої націоналістичні погляди?

— Розмова спочатку не носила націоналістичного характеру.

— Ось ви сказали про вихід України з Союзу.

— Озерний сказав, що, використовуючи питання України, закордон може розв'язати війну.

— Хто був на вечорі?

— Чубатий і інші.

— З приводу чого вечір?

ГЕРЕТА: Просто, прийшли дівчата.

ПРОКУРОР: Якими антирадянськими документами ви обмінялись?

— «Українська освіта в шовіністичному зашморзі», «Промова папи римського», з «Процесом...» я був знайомий і не взяв.

— Мова про гімн ішла?

— Так. Сказали, що «Ще не вмерла...» — художньо слабкий. Озерний запропонував інший.

— Як виникло питання про гімн?

— Не знаю.

— Хто сказав, що «Ще не вмерла...» — слабкий?

— Я і Озерний.

— Хто запропонував кращий?

— Озерний запропонував щось інше.

— Розкажіть гімн. (Свідок читає «Ще не вмерла...»). Хто сказав, що цей гімн слабкий?

— Озерний процитував нам якісь рядки, я їх не чув раніше.

— Звідки ви запам'ятали «Ще не вмерла...»? А документи оці взяли? Втім, про це ви розкажете на своєму процесі. Як ви відноситеся до того, що скоїли?

— Визнаю.

— Що це злочинні антирадянські дії?

— Так.

СУДДЯ (до Озерного): Розкажіть суду про формування ваших націоналістичних поглядів.

ОЗЕРНИЙ: Я був на цьому вечорі. З тих осіб, що там були, я мало кого знаю. Всієї розмови я не пригадую. Певно, що в ході розмови я й говорив про русифікацію, про чистоту мови казав. Але за людей, яких слід готувати до боротьби за самостійну Україну, я не говорив. Казав, що як вчителі ми повинні прищеплювати людям любов до рідного слова.

— А чому виникла мова про гімн? Це що, зв'язано з відривом України від Союзу?

— Ні. За столом про це ми не говорили. Була закуска, дівчата.

ПРОКУРОР: Ви сказали присутнім, що прочитано вами — гімн?

— Ні.

СУДДЯ (до свідка): Озерний не казав, де почув ці слова?

— Ні.

ПРОКУРОР (до свідка): Свідок тут добре прочитав «Ще не вмерла Україна...» А «Марш українських націоналістів» читали?

— Можливо.

ПРОКУРОР (до Озерного): Про русифікацію ви стверджуєте?

— Спеціальної конференції по русифікації у нас не було. В цій розмові я, можливо, й казав про русифікацію.

— А про відрив України?

— Не пам'ятаю.

— Так була все-таки розмова?

— Не пам'ятаю. Якщо свідок пам'ятає, то може й була.

— На совість свідка покладається?

— В той час я не знав, що прокурор Івано-Франківської області буде мене про це запитувати. Був би запам'ятав.

— Що я — не знали, а що запитають, — готувались.

СУДДЯ (до Озерного): Ви «Молитву націоналіста» свідку дали?

— Так.

— І промову папи?

— Одночасно.

СУДДЯ (до Озерного): Можете задати свідку запитання.

ОЗЕРНИЙ: Ваша справа закінчена? Скоро я до вас у гості приїду.

СУДДЯ: Смійтесь, Озерний. Хто сміється останнім — невідомо.

*

Свідок ЧУБАТИЙ Мефодій, вчитель музичної школи:

— До арешту жив у селі Великі Гаї Тереховлянського р-ну Тернопільської області. З Озерним я познайомився в 1965 році в будинку Герети. Там було ще дві дівчини. Ми говорили про українську культуру. Я сказав Озерному, що є багато обивателів, які дбають тільки про власні інтереси. Говорили про незалежність України.

СУДДЯ: Хто казав?

— Я і Озерний.

— Значить, якщо Україна не буде незалежною, то виникне ядерна війна? Ще що?

— Про русифікацію говорили. Ми говорили, що в середній школі зменшена кількість годин літератури.

— Це правда?

— Як вчитель, Озерний знав про це і підтвердив. Ще ми говорили про самостійну соціалістичну Україну.

— Ще що?

— Декламував Франка «Слави ми не бажаєм».

— А що Озерний?

— Сказав, що це гімн. Я знав, що гімн «Ще не вмерла Україна».

— Не сказав Озерний, де взяв ці слова?

— Здається, не говорив. Я перевіряв мелодію, то вона нагадує якусь радянську пісню. У нас спеціально розмови не було.

— Ви сказали, що «Ще не вмерла...» — загальновідомий гімн?

— Націоналістичний.

— Хто проголосив «Ще не вмерла»?

— Не розумію.

— На вечорі хто декламував?

— Всі знали.

— Ви знаєте «Ще не вмерла»?

— Так.

— Прочитайте.

— Зараз не пам'ятаю.

— А Озерний?

— Він сказав, що цей гімн старий і запропонував новий.

СУДДЯ (до підсудного): Підтверджуєте це?

ОЗЕРНИЙ: Не повністю.

— Що?

— Вечір такий дійсно був. Говорили про літературу. Хтось з присутніх нагадав про старий націоналістичний гімн. Хтось сказав, що цей гімн старий. Я сказав, що як був ще хлопцем, то чув пісню, і прочитав два куплети.

СУДДЯ (до свідка): Які були висловлювання Озерного про Генеральну Асамблею?

ЧУБАТИЙ: Озерний сказав, що якби він мав змогу виступити на Генеральній Асамблеї ООН, то сказав би таке: «Панове, дайте нам незалежну самостійну Україну, і ми здивуємо світ».

СУДДЯ (до Озерного): Поясніть це?

ОЗЕРНИЙ: Не пригадую, що саме такі слова сказав.

ПРОКУРОР: Ви це в душі виношували?

ОЗЕРНИЙ: Не пам'ятаю зараз. Там говорилося, що хто хотів.

— А ви могли б, Озерний, такі слова сказати?

— Думаю, що міг би. Не так дослівно, а щось подібне міг би сказати.

ПРОКУРОР (до свідка): Як ви оцінюєте скоєне вами?

— Помілявся. Перебуваючи під слідством, я зрозумів, що це злочин.

— Скільки раз вас допитував слідчий?

— Здається, двічі.

— До вас слідчий примус приміняв?

— Я бачив, що мені нікуди діватись, і признався.

— Так ви покази давали свідомо? ~~МТВІЄНКА~~

— Так.

ПРОКУРОР звертається по черзі до всіх свідків із запитанням, чи застосовували до них слідчі органи який-небудь примус. Свідки по черзі відповідають «Ні».

ПРОКУРОР (до Матвієнка): Ви вели під дверима розмову з учнями Озерного?

МАТВІЄНКО: Підходила до Косів і запитувала, який Озерний був учитель. «Добрий», — відповідає. «А людина?» — «Не знаю», — сказала.

ПРОКУРОР: Який терористичний метод допустив до вас Рудий?

МАТВІЄНКО: Це був моральний терор. Не могу ж я тут вживати нецензурних слів.

— Чим він вам погрожував?

— Казав, що він позбавить мене абсолютно всього, що я маю.

— Ще що?

— Цього досить.

— Ви казали про жіночу гордість?

— Так, її ображали.

— На першому допиті ви сказали...

— На першому допиті ми обсмоктували мої листи.

— Чому ж ви не давали правдивих показів?

— Мене залякували.

— А київські працівники з вами поводитись нормально?

— Ввічливо.

— Чому ж ви не давали показань в Києві?

— Я розділяла переляк громадськості міста Києва.

— Скільки раз вас допитував Рудий?

— Чотири дні. З дев'ятої ранку до сьомої вечора.

— Чому ж ви всього не сказали? До речі, вас допитували тричі. Як ви оцінюєте скоєне вами? Ви цю антирадянську літературу передавали Озерному?

— Визнаю свою помилку. Каюсь. Це не злочин.

— А були б ви суддею, що б ви сказали?

— Я зробила помилку.

— Звідки ви знаєте про статтю ~~191~~ з процесуального кодексу?

— Читала.

— Ваша остання посада?

— В. о. доцента на кафедрі слов'янської філології Київського державного університету.

СУДДЯ (до Озерного): Що ви скажете з приводу звинувачень свідків?

ОЗЕРНИЙ: Доповідь про Шевченка я робив. Свідки тут наголошували на «ватрі». Хотів би я запитати, хто з учителів був на цьому вечорі?

ЦАПІВ: Я. Мені вечір сподобався, але це була заслуга учнів.

ОЗЕРНИЙ: Категорично заперечую свідчення Мельниченка Григорія. Тут він твердив, що «Розрита могила» читалась тричі, а син — один раз. Потім, Мельниченко Григорій говорив тут про москалів...

МЕЛЬНИЧЕНКО Григорій: Острійо було направлене проти росіян.

СУДДЯ (до Озерного): Чи роз'яснювали ви учням, що Шевченко говорив у своїй «Розритій могилі» про царизм?

— Свою доповідь я написав. Подивіться. Категорично заперечую, що в 11-ому класі була якась клятва. Про цей вечір я не знав. Як стало про нього відомо, то зібрали батьківські збори. Вчора Мельниченко сказав суду, що в нас була клятва. Це плід хворої фантазії Мельниченка. Власне, Мельниченко і не дав пояснення. Його покази нещирі, неправдиві, вважаю, що це вигадки, наклеп. Дехто з свідків казав, що Озерний діяв хитро. Хотів би заявити, що якби я був хитрий, то не сидів би тут. Свої думки я висловлюю відверто.

ПРОКУРОР (до Озерного): Коли була написана стаття «Відкриття Києва»?

— У 1964 році.

— Коли вами складено пасквіль «Привезли маргарин»?

— Це було при Хрущові. Переписано мою рукою, але це не мій вірш.

— Про який стихійний рух 1961 року йде мова у ваших показах?

— Можливо, є такий показ.

— Що ж це за стихійний рух?

— Я мав на увазі, що в 1961 році відзначали Шевченківські свята. В газетах, журналах появилось більше творів, почалось пошвавлення серед науковців. А в 1964 році святкували Шевченкове 150-річчя. Я це мав на увазі.

ПРОКУРОР: Яка ж тут стихія? Це ж проводила партія і уряд?

ОЗЕРНИЙ: Я так собі й уявляв. Під стихійним рухом я також розумію.

— Ви знаєте, що заарештовані Іванишин, Заливаха у Львові?

— Учора від свідків дізнався.

— Так ви вважаєте, що це стихійний рух? Що ж таке стихія?

— Стихійне, значить протилежне організованому і запланованому.

— Так ваші дії і ваших співучасників — стихійні?

— Так.

СУДДЯ: Крім журналу «Жіноча доля», у вас вилучено лондонський бюлетень за 1935—1936 роки. Це у вас вилучили «Історію України» Аркаса та «Українську богему»?

ОЗЕРНИЙ: Так.

ПРОКУРОР: Коли справу вже було закінчено, підсудний звернувся до мене з листом. Оскільки я буду в державному звинуваченні посилатись на цей документ, прошу прилучити його до справи.

СУДДЯ: Даю згоду.

ПРОКУРОР (до Озерного): Ваша остаточна думка відносно скоєного?

ОЗЕРНИЙ: В ході слідства я став на шлях признання содіяного мною. Хочу заявити тут, що в майбутньому я цього не творитиму. 30 листопада 1965 року в приміщенні Івано-Франківського КДБ я мав зустріч з Головою Комітету держбезпеки Нікітченком. Після розмови другого дня мені стало відомо, що Нікітченко на нараді в КДБ взяв до уваги моє зізнання. Я засуджую содіяне.

— Це були злочинні, націоналістичні вчинки?

— Звичайно.

— І ви розкаюєтесь?

— Так.

ПРОКУРОР: Прошу долучити до справи і записки, знайдені на прогулочному дворіку тюрми. В одній з них сказано: «Брате мій, я знав, що ти тут, чув твою пісню. Я „зізнався”. Не журись. Не такий страшний чорт, як його малюють. Горжусь вами. У мене є „Протуберанці серця”». До кого були звернені слова «горжусь вами»?

— До Іванишина. На одній з прогулок Іванишин кинув мені записку, де було написано, що він себе погано почуває. Я хотів його підтримати і написав.

— А чому «розкався» в лапках?

— Це було написано мною в кінці грудня, коли я познайомився з обвинуваченням.

— Ви зустрічались із заступником обласного прокурора. Чому ж ви їх йому не сказали?

— Про цю записку я вже забув.

ІВАНИШИН: Я дійсно почував себе погано і написав записку.

ПРОКУРОР: Звідки у вас ця конспірація?

— Мені було скучно. Я почував себе погано, мамі недавно зробили операцію.

ПРОКУРОР (до Озерного): Чому ж у двох примірниках?

ОЗЕРНИЙ: Залишав на прогулочному дворіку без конверта. Хотів переказати. Звичайна арештанська пошта.

— Чому ж «розкався»?

— Я не штовхав його на те, щоб він тримався. Просто підтримав.

ПРОКУРОР: Прошу підшити ці записки до справи.

ОЗЕРНИЙ: Вважаю їх несуттєвими.

ПРОКУРОР: Чи були по відношенню до вас недозволені методи, порушення соціалістичної законності?

ОЗЕРНИЙ: Ні. Але були випадки, як, наприклад, з Малярчином, слідчий виснажував мене своїми безконечними запитаннями, я підписував написане.

— А які ще порушення?

- Слідчий не завжди записував так, як я хотів.
- Ще один приклад назвіть.
- Я пам'ятаю зараз один.
- Чому ви, приїхавши з Києва, не сказали своєму учневі, що так писати не можна?
- Я цього листа забув.
- А кінцівку листа пам'ятаєте?
- Забув.

АДВОКАТ: Скільки ви працювали в Ріпківській школі?

ОЗЕРНИЙ: Два роки.

— А перед тим?

— Також два.

АДВОКАТ: Прошу приєднати до справи довідку про стан родини Озерного, похвального листа, яким нагороджено Озерного в армії, характеристику, видану Озерному дирекцією Доругівської школи, в якій він працював до 1962 року, ряд документів, що Озерний хорував, і про поганий стан дружини, десять заяв про влаштування Озерного на роботу в м. Тернополі.

ПРОКУРОР: Не заперечую. Прошу дати документи для ознайомлення. Кожна довідка повинна бути зареєстрована. На деяких з них немає номерів. Прошу підсудного познайомити, хто накладав резолюції на документах.

ОЗЕРНИЙ: Тернопільське райвно і облвно.

ДЕРЖАВНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРОКУРОРА ПАРАСКЕВИЧА

Підсудний обвинувачується в скоєнні державного злочину. Розділ — особливо важливі державні злочини. Підсудний — молода людина із спеціальною вищою освітою.

Націоналістичні ОУНівські банди давно розбиті, і їхні могили давно заросли бур'яном. Вважаю за потрібне на даному процесі зупинитись на діяльності українських буржуазних

націоналістів. Лозунг «Самостійна Україна» — облудні слова. Шевченко гнівно таврував тих, що «за шмат гнилої ковбаси» і матір продадуть. Бандера і Мельник знали про напад Гітлера. Вони допомагали йому, діставали ласі шматки з гітлерівської кухні. Після розгрому фашизму націоналісти втекли під опіку англо-американських імперіалістів. Націоналісти продалися за шмат гнилої ковбаси та ще й консервованої. Письменник Мельничук в статті «Слуги жовтого диявола» писав: «Гидке це слово — бандерівці». Ось ще один письменник, з яким мені особисто доводилось працювати — Козланок: «За часів окупації ми побачили, що таке ОУНівці...»

У вересні 1939 року трудящі Західної України визволились. Завдяки ленінській дружбі народів, які перетворення стались в Прикарпатті. 84 млн крб. виділено Івано-Франківській області бюджету на рік, 60 млн — на спорудження комбінату. Все це — плоди рук всіх націй, зокрема нашого старшого брата. Галан писав про старшого брата в Нюрнберзі:

«Вітчизняна війна поклала особливий тягар на плечі російських людей. І яка честь їти зараз з великим російським народом до комунізму. Подивіться на братські могили, в них — люди всіх націй».

За виступи Галана проти папи його відrekli від церкви (цитата з памфлету «Плюю на папу»). І ось в жовтні 1949 року заблистів топор, і він був убитий.

І ось сьогодні з-за кордону надсилають літературу, яку ви бачите тут на суді. Скажу про книгу, яка в процесі не фігурує. В писанні Лебідя — головного редактора бюлетеня,¹⁾ який видається за кордоном Українською Головною Визвольною Радою, ганьблять ім'я Мельничука. А Галана навіть не спростовують. Можливо, підсудний скаже, що це не має відношення до нього. Та я веду до того, що зброя сучасних націоналістів — перо, бумага. За кордоном працює 30

¹⁾ Мова йдеться про «Інформаційний Бюлетень» Генерального секретаріату закордонних справ УГВР.

радіостанцій, які щоденно передають антирадянщину. Я змушений говорити про це, бо Озерний зашморгував себе десятьма заповідями і 44-ма правилами і прожив з ними до дня арешту — до 25 серпня 1965 року.

Прощу згадати, з якою любов'ю і ласкою згадували свідки про вчителя. А що ж сів підсудний серед учнів? Приводжу лист учня Лютака: «Традиційний вечір проходив для деякого з сумом. Всі дякували царям і КПРС». Це наклеп — таке поєднання: імперії з СРСР. Тут учні казали, як хитро підходив Озерний до людських душ. Продиктував учням «геніальні» думки «геніальних» людей. Не дивно, що Мельниченко Григорій вчора з сльозами доказував, як покалічив підсудний дітей. Тепер зрозуміло, чому підсудний так старався тут нападати на Мельниченка. Питання сина: «Чому Бельгія має самостійність, а ми — ні?» — не могло не примусити Мельниченка звернутись в КДБ. Тут виступали деякі науковці й письменники, так Мельниченко по культурі і політичному розвитку стоїть вище них.

В статті «Українська освіта в шовіністичному зашморзі» гудиться ім'я Леніна. Підсудний цей документ розповсюджує, доказує про русифікацію. А де ж вона. В 1937 році у нас в області було 108 шкіл, зараз — 808, руських з них тільки 8. Було тільки 1 600 вчителів, зараз — 12 441, з них українців — 11 229. В медінституті з 1 607 студентів — 1 368 українців, у педагогічному з 1 200 — українців 1 122. Хто підраховував, скільки українців вчиться в вузах Росії? З таких от областей і складається наш Союз. Ленін в статті «Критичні замітки по національному питанню» писав, що з українським буржуазним націоналізмом треба боротися. Подивіться 130-у статтю Конституції. Ми ж будемо судити Озерного ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки, а пропаганда проти неї карається законом.

Я просив додати до діла написаний мені лист Озерного. В ньому є такі слова: «Скільки в моєму житті неслави і подвигу — судити тяжко. Хай нас розсудять люди. Я далекий від українського буржуазного націоналізму. Я далекий і від псевдопатріотів. Моє кредо — на людській кривді щастя не збудуеш». Це кредо хочу прокоментувати.

Підсудний 1929 року народження. Які подвиги скоїв Озерний? А от які — злочини — суд і слідство бачить. Спробую визначити, скільки зла заподіяв Озерний. Ви пишете, що далекі від фальшивого українського буржуазного націоналізму і псевдопатріотів. І ось я підхожу до вашого кредо «Відкриття Києва». Ви розкаюетесь тільки тоді, коли вас притисли до стіни. Ви не могли утриматись, щоб не розповіджувати виступ папи. В статті «Відкриття Києва» ви закликаєте перерізати тих, що зовете їх «червоними українцями». Ось ваше кредо.

«Привезли маргарин» — це наклеп на нашу дійсність. Підсудний сказав, що почуте йому сподобалось. Ходити по українській землі, їсти український хліб — і такий наклеп на нашу дійсність. Коли не вистачало продовольчих продуктів, то була не політика радянської влади, це помилки. Підслухувати і колекціонувати пасквілі не годиться.

Не могу не зупинитись на вечорі 22 серпня 1965 року, який відбувся на квартирі Герети. Якщо закордон не прийде на допомогу Україні, то виникне ядерна війна — ось про що говорено на вечорі. Тут удосконалювався гімн, словами обвинуваченого сказано, що цей гімн застарів.

На суді доведено, що підсудний скоїв особливо небезпечний державний злочин, передбачений 62 статтею Кримінального кодексу УРСР. Щодо статті 64 — її слід виключити з обвинувачення. Якоїсь організації в наш сучасний вік не може бути. Це окремі явища, як от Озерний, Герета. Вважаю, що своїм розкаянням Озерний один рік скинув і вимагаю шість років.

Про дії Матвієнко прошу повідомити в Київський університет. Про можливість перебувати її на роботі, а вчену раду — зняти кандидатське звання.

Підсудний прожив з 1961 року в зашморзі 44 правил, 10 заповідей і 12 прикмет. Хотів би почути про це в останньому слові підсудного. Хочу, щоб покарання зняло з нього цей зашморг, щоб жив він по принципах програми Комуністичної партії.

ГРОМАДСЬКИЙ ОБВИНУВАЧ, ДИРЕКТОР ШКОЛИ

За 25 років зійшло сонце свободи над Карпатами, розірвало окови — ось ці слова треба було нести Озерному до людських душ. Замість цього, він ніс націоналістичні. Дивно мені, що люди, які мають справу з педагогікою, займалися цим.

Це правда, що російських уроків у школах більше, ніж українських? Її немає. З нашого села 10 чоловік мають вищу освіту, 20 — середню, зараз навчається 27. Половина наших випускників вчать. Це не ваша, Озерний, заслуга — колективу вчителів. І ось цим учням продиктували ви націоналістичні правила без відома вчителів і батьків.

У вік космосу і кібернетики згоріла бібліотека. Це, кажуть, дивно. А що відбувається такий процес, кібе не дивно? В характеристиці, яку видано було Озерному раніше, написано було, що він відданий справі комунізму. Суд допоміг нам розкрити його справжнє обличчя. Ми пропонували Озерному більше годин, а він брав тільки ставку, посилаючись на зайнятість. Тепер я зрозумів, навіщо він це робив. Він спеціально поступив у вуз, щоб їздити на сесію і возити націоналістичну літературу.

Хочу виразити — велике обурення нашого колективу, нашого села проти дій Озерного. Виношу пропозицію покарати його згідно радянських законів. Пропоную позбавити його звання радянського вчителя.

АДВОКАТ

В сучасний момент на території західних областей України значно виросла свідомість людей. Наше село, якщо порівняти з панською Польщею — це семимильний крок вперед. Дивно, що такі явища, як прояви націоналізму, ще є. Хай би хоч після війни! Це поодинокі темні плями на нашому білому тілі. Сьогоднішня справа показала, що опошлено найдорожчі принципи. Тут говорилось про якесь приниження української мови, про русифікаторство. За Польщі, я пам'ятаю, висіли навіть вивіски — «День без українця». В цей день нас могли бить, як псів. Старші люди пам'ятають, що

це була подія, коли українець одержував роботу. Зараз ми всі забезпечені роботою, і говорити про якесь русифікаторство — безглуздя і одурманення молоді. Я не буду зупинятись, що склад злочину доведений. Я згодний. Я з боку захисту представляю обставини і мотиви злочину. Треба вивести таку міру покарання, щоб виправити злочинця.

Я вважаю, що таких нездорових ворожих думок мій підзахисний раніше не виявляв. В армії йому видано було похвального листа, який дають кращим. Значить, в армії мій підзахисний вів себе як слід. Вважаю, що в нього ці ворожі думки появились під впливом інших осіб. Мотив, що йому в Тернополі не вдавалось влаштуватись на роботу — несерйозний. Якби Озерний звернувся до суддів — вони допомогли б йому влаштуватись на роботу. Документи, які попали до нього, треба було здати, куди слід.

Дружина Озерного — комуніст. Якби вона знала про діяльність чоловіка, то була б залишила його або перевиховала. Якби підсудний був з сім'єю, то цього б, певно, не трапилось. Тут виступав громадський обвинувач. Мені здається, що Озерним слід було б зацікавитись школі і партійній організації, а цього не зроблено. Чому не викликали Озерного на збори і не сказали про недоліки доповіді про Шевченка? Якби такі міри було прийнято, то цього б, думаю, не трапилось. Суд має винести окрему ухвалу і довести її до відома об'явлено.

Тут ми слухали покази Матвієнко. Вона каже, що хотіла вивчити промову Ейзенхауера на відкритті пам'ятника у Вашингтоні і написати статтю для «Літературної України». А чому ж вона віддала її Озерному на цілий рік? З судового розбору видно, що не Озерний давав статті Матвієнко, а вона йому. Або візьмем Герету — старшого наукового співробітника Тернопільського музею. Він повинен пропагувати минуле. А як же він це робить, коли він син священика. Прошу звернуть увагу на найсерйозніше. Мій підзахисний на допитах казав правду. Щодо показів Матвієнко, Озерний зізнався. Тут він поступив чесно. Вважаю, що треба взяти це до уваги. В 1959—61 роках давались Озерному характеристики

ки, які говорять про те, що Озерний був дуже позитивним. Думаю, що і в майбутньому він вестиме себе так. На його утриманні двоє дітей. Стан здоров'я Озерного і його дружини поганий, отже судить його треба м'якше. Шість літ, по-моєму, забагато.

ОСТАННЄ СЛОВО ПІДСУДНОГО

Я скоїв антидержавний, антинародний злочин, за який несу відповідальність тепер. Мені дуже соромно перед судом і присутніми за свої антинародні дії. Я щиро каюсь. Прошу суд повірити моїм словам, що такого більше ніколи і ніде не повториться. Це було вперше і востаннє в моєму житті.

Я прожив 37 років, 18 з них вчився, 3,5 роки віддав армії. 13 років працював на педагогічній роботі, чотири роки був пастухом. Дитинство моє пройшло в тяжких умовах: ріс без батька, зазнав і голоду, і холоду, різних поневірянь, було нелегко і вчитись. Вчився я у Львові, із стипендії. В 1948 році з третього курсу я перейшов працювати. В 1949 році був призваний до армії, де служив до 1952 року. В армії я не мав жодного покарання. За відмінну службу мені присвоїли звання сержанта. Не сачкував, як-то кажуть. Там я був на хорошому рахунку.

В 1954 році я одружився. Дружина моя — лікар, має 16 років стажу, виликувала багатьох дітей. Старший син учиться читать. Менший син пішов тільки цієї осені до першого класу. Я не бачив ще, як він пише, жодного його зошита, хоч я вчитель. Старшого я хоч почерк бачив (плаче) (Дружина кидає з зали репліку: «Михайле, не плач»). Тому я прошу суд. Я заслужив велику кару перед радянським правосуддям, але мое горе помножується на страшне горе дружини і малих дітей. Діти нічого не винні. Коли я працював, то я, власне, сам себе покарав ще до суду. Я жив у Івано-Франківській області, а сім'я в Тернополі. Я був наче в добровільному за-

сланні. Коли я працював, то міг вислати сім'ї хоч 40—50 крб. Ось уже півроку я нічим не допомагав своїй сім'ї. А зарплата дружини не дуже велика, щоб нагодувати і послати до школи дітей. Сама вона хвора, а тому на неї впало подвійне горе. Я знаю, що я зробив дуже тяжкий злочин. Проклинаю той день, коли я взяв у руки ці дурацькі наклепницькі націоналістичні папери. Коли б я жив з сім'єю, то мені б ніколи було їх читать.

Я звертаюсь до суддів моїх з проханням повірити моїм словам. Десятому закажу, а якщо десь почую, то зразу повідомлю державні органи. Готовий понести будь-яке покарання. Але я прошу суддів подумати над тим, що при вирішенні моєї долі вирішується і доля моїх невинних дітей. Вони навіть не знають, що я заарештований. Мати сказала, що я скоро повернусь. Хай вони краще діти не знають, що я в такому становищі. Звертаюсь до суддів, щоб вони врахували велике горе, яке випало на долю моєї дружини, дуже чесною людини. Я не хотів би плямувати дітей, яким жити за комунізму. Соромно, що їм доведеться колись написати в анкеті, що батька засуджено за антирадянський злочин. Прошу суд замінити покарання на заслання на будь-який строк чи край Радянського Союзу. Чесною працею я відкуплю свою провину.

Діти мої, напевне, житимуть при комунізмі. Прошу суд допомогти мені зберегти сім'ю. Якщо суд піде мені назустріч, то я відроблю провину чесною працею і зможу принести користь. В житті я не був паразитом. Прошу суд ввійти в трагедію моєї сім'ї, допомогти мені стати на чесний шлях. Свого слова дотримаю, і те, що було в 1964—65 роках, не повториться. Я вірю в велику справедливість радянського суду. Вірю, що радянське правосуддя допоможе мені зберегти сім'ю. Це найбільша моя мрія. У мене все.

ІV. СПРАВИ ЯРОСЛАВА ГЕВРИЧА, ІВАНА ГЕЛЯ, ЯРОСЛАВИ МЕНКУШ

I

ВИРОК

(Записано конспективно)

Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки... суд у складі: суддя Мацько, засідателі Ярко і Завгородний, прокурор Кумашенко, адвокат... у відкритому судовому засіданні розглянув справу по обвинуваченню Геврича Ярослава (біографічні дані...) в антирадянській агітації й пропаганді за ст. 62, ч. I Кримінального кодексу УРСР.¹⁾

Суд встановив:

Підсудний Геврич під час навчання в Київському медичному інституті ім. Богомольця став на шлях злочинної діяльності. Одержуючи від різних осіб антирадянську літературу, в тому числі видану за кордоном, він з метою підризу Радянської влади зберігав, розмножував і розповсюджував її.

Так, одержавши від громадянина Пронюка дві фотоплівки, він на квартирі у гр. Моргуна на фотозбільшувачі останнього віддрукував їх. Фотоплівки залишив Моргуну, і той віддрукував ці матеріали для себе... Потім Геврич забрав плівки у Моргуна і, повертаючи їх Пронюку, передав віддрукований комплект та одержав 2 інших плівки.

¹⁾ Суд над Гевричем відбувся в Києві в березні 1966 року.

Від гр. Горської²⁾ Геврич одержав фотокопію книжки «Україна і українська політика Москви», в якій містяться наклепи на наш лад, на дружбу братніх українського і російського народів.³⁾

В кінці липня і на початку серпня, виїхавши на відпочинок в Івано-Франківську область, Геврич забрав з собою одну фотокопію книжки, дві фотоплівки та копію статті (?). Про зміст цих матеріалів він розповідав гр. Сандурській. Підсудний Геврич одержав також у брата фотокопію книжки «Вивід прав України».⁴⁾

28 серпня 1965 року під час обшуку у Геврича було вилучено дві фотоплівки та фотокопії двох книжок, решту — фотокопії неупорядкованого антирадянського матеріалу знайдено під час обшуку в сараї батьків.

Підсудний Геврич повністю визнав себе винним, що дійсно зберігав і розмножував антирадянську літературу. Це підтверджується також показанням свідків:

Моргуна — що на квартирі і на фотозбільшувачі останнього заготовлялися Гевричем фотокопії книжок;

Сандурської — що Геврич читав їй антирадянські матеріали;

2) Мистець Алла Горська відома м. ін. з того, що вона, разом з Л. Семикіною, виконала в 1964 році запроєктований О. Заливахою вітраж для центрального вестибюлю Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Початково вітраж здобув апробату місцевих керівників партії, але згодом його знищили як «ідейно-порочний твір». Київське бюро Спілки художників України позбавило А. Горську членства в Спілці, а Л. Семикіну позбавлено прав членства на один рік. Спілка художників Радянського Союзу відмінила це рішення київського бюро і доручила поновити Л. Семикіну в членах спілки, а А. Горську перевести в кандидати.

3) Мирослав Прокоп, «Україна і українська політика Москви», вид-во «Сучасна Україна», 1956.

4) Під такою назвою — «Вивід прав України» — була видана 1964 року у Видавництві «Пролог» збірка матеріалів до історії української політичної думки в упорядкуванні і з статтею Богдана Кравцева.

Сандурського — що Геврич пропонував йому дати для читання матеріали Геврича (брата) — що він передавав підсудному фотокопію книжки «Вивід прав України».

Злочин Геврича підтверджується також речовими доказами: вилученими у нього фоторепродукціями двох книжок, двома фотоплівками та неукмплектованою фотокопією антирадянського матеріалу. Експертизою встановлено, що дії Геврича мали характер дій ворожого змісту з метою підриву нашого державного і суспільного ладу, дружби братніх народів, що карається за статтею 64 ч. I КК УРСР.

Не заслуговують на увагу покази свідків Пронюка та Горської, що вони не передавали Гевричу антирадянських матеріалів, оскільки вони спростовуються показаннями підсудного Геврича та речовими доказами.

Суд врахував, що Геврич розкався у вчиненому, але він здійснив тяжкий державний злочин, тому за ст. 62 ст. I КК УРСР згідно із статтею 323 і 324 КПК УРСР суд приговорив Геврича Я. В. до позбавлення волі на п'ять років у виправно-трудовій колонії суворого режиму. Суд постановив утримати з Геврича судові витрати в розмірі 180 крб.

ВИРОК

Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки
1966 року березня 24-25 дня Судова колегія в кримінальних
справах Львівського обласного суду, в складі:

Головуючого — Романця
народних засідателів — Шевчук П. С., Мальчицького Я. Ю.
при секретарі — Юрко
з участю прокурора Старікова
та адвокатів Сергієнка і Малік

розглянула у закритому судовому засіданні в місті Львові
справу про обвинувачення ГЕЛЬ Івана Андрійовича, 18 лип-

ня 1937 року народження, уроженця села Клицько Городоцького району Львівської області, проживаючого до арешту в місті Львові, походження із селян, українця, безпартійного, громадянина СРСР, з незакінченою вищою освітою, неодруженого, несудженого, до арешту працював слюсарем Львівського електровакуумного заводу, по ст. 64 та 62 Ч. I КК УРСР.

МЕНКУШ Ярослави Михайлівни, 16 лютого 1923 року народження, уроженка міста Пустомити Львівської області, проживаючої у місті Львові, українки, громадянки СРСР, позапартійної, з середньою спеціальною освітою, до арешту працювала конструктором-модельєром Львівського проектно-конструкторського інституту легкої промисловості по ст. 62 ч. I КК УРСР.

Вислухавши підсудних, покази свідків, судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду постановила:

Підсудний Гель Іван, проживаючи і працюючи в місті Львові — слюсарем електровакуумного заводу, вступив в злочинний зв'язок з обвинуваченим по іншій справі Горинем Михайлом і в змові з ним, протягом 1964—1965 років, з метою підризу Радянської влади, займався організаційною діяльністю, направленою на проведення антирадянської агітації шляхом розмноження і розповсюдження антирадянських націоналістичних документів з наклепницькими вигадками, порочащими Радянський державний і суспільний лад.

З цією метою підсудний домовився з Горинем Михайлом про необхідність придбання друкарської машинки і весною 1964 року вони на спільні кошти придбали портативну друкарську машинку системи «Москва» Н 138595, а літом 1965 року притягнув для проведення злочинної діяльності підсудну Менкош Ярославу для друкування на ній антирадянських документів. З цією метою разом з друкарською машинкою передав підсудний Менкош статті антирадянського змісту: «Сучасний імперіалізм» і «Зауваження» на цей документ, отримані від Гориня Михайла.

Протягом 1964—1965 років підсудний Гель одержав від Гориня Михайла антирадянські націоналістичного змісту книжки: «Вивід прав України», «Україна і українська політика Москви», «Дві українські енциклопедії», видані українськими націоналістичними центрами за кордоном, а також антирадянські націоналістичні документи «Стан і завдання українського визвольного руху», який перефотографував в трьох примірниках, «Відповідь матері Василя Симоненка — Щербань Г. Ф.», «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство». Останній документ, літом 1965 року, передав Менкуш Ярославі, а фотокопію книги «Дві українські енциклопедії»¹⁾ тоді ж передав для ознайомлення Наконечному Євгену.

Крім того, підсудний Гель зберігав антирадянський націоналістичний документ «Стан і завдання українського визвольного руху» у виді фотокопії, а також машинописний антирадянський документ «Відповідь матері Василя Симоненка — Щербань Г. Ф.», які вилучені в час обшуку.

Допитаний в судовому засіданні Гель Іван винним себе визнав повністю.

Крім визнання своєї вини, вина його у вчиненому злочині доведена:

— показами підсудної Менкуш Ярослави, яка пояснила, що в 1965 році встановила злочинний зв'язок з підсудним Гель і по його дорученні розмножувала антирадянські націоналістичні документи, одержавши з цією метою друкарську машинку і три антирадянські документи: «Сучасний імперіалізм», «Зауваження» та «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство»;

— показами свідка Гориня Михайла, який показав, що в 1964—1965 роках разом з підсудним розмножував і розповсюджував антирадянські націоналістичні документи;

— показами свідка Зваричевської Мирослави, яка під-

¹⁾ Книжку «Дві українські енциклопедії» опублікувало видавництво «Пролог» у 1961 році. Її авторами є Володимир Кубішович і Василь Маркусь.

твердила, що знайомила підсудного з антирадянським документом «З приводу процесу над Погружальським»;

— показами свідка Наконечного Євгена, який показав, що брав у Гель Івана фотокопію книжки «Дві українські енциклопедії»;

— висновком криміналістичної експертизи, згідно якої слід папілярного візерунку на першому листі фотокопії антирадянського документу «Стан і завдання українського визвольного руху» залишений великим пальцем лівої руки підсудного Гель Івана (а. с. 128-130, т. 3);

— речовими доказами, вилученими при обшуку на квартирі: фотокопією антирадянського документу «Стан і завдання українського визвольного руху» та машинописного тексту «Відповідь матері Василя Симоненка — Щербань Г. Ф.».

При таких обставинах суд вважає, що злочин підсудного Гель Івана доведений, а кваліфікація його по статті 6 та 62 ч. I КК УРСР є вірною.

Підсудна Менкуш Ярослава літом 1965 року вступила в злочинну змову з підсудним Гель Іваном і разом з ним з метою підризу Радянської влади до дня арешту займалася проведенням антирадянської агітації шляхом розмноження і розповсюдження націоналістичних документів, які містять наклепницькі вигадки, що порочать радянський і суспільний лад.

В серпні 1965 року в своїй квартирі в місті Львові отримала від підсудного Гель друкарську машинку «Москва» Н 138595, а також антирадянські документи «Сучасний імперіалізм» та «Зауваження» з метою їх розмноження, які надрукувала лише частково в зв'язку з арештом. Тоді ж отримала від підсудного Гель документи антирадянського змісту «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», з якого передрукувала одну сторінку і передала для ознайомлення Яремко Яніні.

З цим же документом в її квартирі ознайомився Боднар Роман.

До дня арешту зберігала в себе на квартирі названі антирадянські документи, а також друкарську машинку.

Допитана в судовому засіданні підсудна Менкуш в пред'явленому обвинуваченні визнала себе повністю.

Крім того, вина її у вчиненому злочині підтверджена:

— показами підсудного Гель, який підтвердив, що притягнув Менкуш до розмноження антирадянських документів, забезпечивши її для цієї мети друкарською машинкою, папером, копіркою та вручив їй антирадянський документ «Сучасний імперіалізм» та «Зауваження», «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство»;

— показами свідка Боднар Романа, який читав цей документ в квартирі Менкуш;

— висновками криміналістичної експертизи, згідно яких вилучені в квартирі Менкуш 4 сторінки машинописного тексту «Сучасний імперіалізм», «Зауваження» і одна сторінка машинописного тексту «12 запитань для тих, хто вивчає суспільствознавство», надруковані на друкарській машинці Н 138595 марки «Москва», вилучені у Менкуш.

Крім того, вилучено у підсудної 1023 листи паперу і 250 листів копірки.

При таких обставинах колегія вважає, що злочин вчинений Менкуш доведений і по ч. I ст. 62 КК УРСР кваліфіковано вірно.

При обранні міри покарання колегія враховує як тяжкість вчиненого злочину, так і чистосердечне визнання підсудними своєї вини та розкаяння, що з'являється пом'якшуючою обставиною.

На підставі викладеного і керуючись ст. ст. 323, 324 КПК УРСР, Судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду — приговорила:

ГЕЛЬ Івана Андрійовича на підставі ст. ст. 64 і 62 ч. I КК УРСР та санкції ст. 62 ч. I КК УРСР до трьох років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму, без заслання.

МЕНКУШ Ярославу Михайлівну на підставі ст. 62 ч. I КК УРСР до 2 (двох) років — і шість місяців позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму, без заслання.

Строк відбуття покарання засудженому Гель І. А. рахувати з 24 серпня 1965 року, а засудженій Менкуш Я. М. з 25 серпня 1965 року.

Міру запобіжного заходу до вступлення вироку в законну силу відносно обох засуджених залишити попередню — тримання під вартою.

На підставі ст. 93 КПК УРСР стягнути з засуджених по 55 крб. 95 коп. судових витрат в дохід держави.

Речові докази: друкарська машинка «Москва» Н 138595, папір та копіїрку конфіскувати.

Вирок може бути оскаржений до Верховного Суду УРСР протягом 7 діб з дня вручення копії засудження.

Головуючий — Романець

народні засідателі — Шевчук, Мальчицький

З оригіналом згідно:

Заст. голови

Львівського облсуду

(В. Романець)

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

політв'язень Гель І. А.

З а я в а

Адміністрація табору для політичних в'язнів (Явас, п/с 385/11) відмовилась переслати мою відповідь до редакції «Известий», мотивуючи, по-перше тим, що в листі, адресованому редакції, вжите слово «політв'язень», тоді коли в Радянському Союзі нібито нема такої категорії в'язнів, а по-друге, тим, що листи, в змісті яких вживається слово «політв'язень», є державною таємницею і тому не можуть висилатися звичайною поштою (приватно). Логика замполіта (замісник по політичних справах) табору, як то кажуть, «залізна». Те, що нібито не існує в першому пункті, то стається державною таємницею в другому пункті. Мене особисто не

цікавить компетентність майора в юридичних питаннях (аж до того часу, поки він не надуживає законів і не перебільшує свою владу), але загальновідомо, що особи, засуджені по політичним мотивам, незалежно від форми їхньої політичної діяльності (легальна, нелегальна, індивідуальна чи групова); а також її зміст за міжнародним і державним правом кваліфікуються як політичні в'язні і відповідно до того користуються визначеними тієї категорії в'язнів правами (радянські юристи так кваліфікують засуджених за кордоном політичних діячів за аналогічні дії і вимагають надати їм таких прав). Якщо ж держава і її правовий інститут не признають політичним в'язням належного їм права і кваліфікують їх як «державних» або кримінальних «злочинців», то цілком зрозуміло, що робиться це, виходячи не з юридично-правових норм, а з політичних або ідеологічних міркувань для дискредитації в'язнів і дезінформації внутрішньої та міжнародної громадської думки. Вже на протязі багатьох років з політичними в'язнями (за винятком короткої перерви) знову поводяться і кваліфікують їх так, як поводитись і кваліфікували у відомий так званий незабутній культівський період. Виходячи з вищесказаного та протестуючи проти заіснуваного положення, вимагаю:

1. Ліквідації дії статті 62 КК УРСР і аналогічних статей у кодексах союзних республік, як антиконституційних та юридично неправильних, це значить звільнення і повної реабілітації всіх засуджених по цій статті.

2. У випадку, якщо вищеназвана стаття (пункт 1) не буде вилучена з кодексів, осіб, засуджених по ній та інших статтях, які входять у категорію політичних, кваліфікувати як *політичних в'язнів*.

3. Всіх в'язнів-українців перевести в політичні табори на території України. Адже номінально Україна називається державою з своєю конституцією, навіть має свого представника в ООН, а фактично Київська адміністративна влада не володіє навіть такими мінімальними юридичними правами (я не говорю про інші і більші), які необхідні для утримання політичних в'язнів на території України. Виснажуючись у та-

борах Мордовії, українці становлять 50% загальної кількості всіх в'язнів. А з боку адміністрації постійно відчувається і на практиці проявляється шовіністична нетерпимість та неприязнь, перевищення свого права, довільне у всіх відношеннях тлумачення і застосування правил та інструкцій; набути, а може, передана по наслідству патологічна необхідність кари; своєвольна зміна і посилення режимів, вже встановлених судом, коли вдруге скликаний районний суд міняє рішення обласного суду, виконує роль ширми на бажання таборової адміністрації і цілу низку інших порушень, ні в якій мірі не сумісних з нормами поводження з в'язнями.

4. Скасування примусової і непосильної праці в таборах для політв'язнів.

5. Скасування дій повторних судів у таборах з метою зміни і посилення режиму.

6. Скасування дискримінації і обмеження листування з рідними та близькими.

7. Дозволу займатися творчою і науковою працею з можливістю відсилати свої праці в творчі і наукові організації, а також приватним особам для рецензії і консультації.

8. Скасування обшуків і конфіскації рукописів та конспектів.

1968 рік проголошений Організацією Об'єднаних Націй роком прав людини. У зв'язку з тим вимагаю опублікувати цей документ в органі Верховної Ради СРСР — газеті «Известия» з метою публічно обговорити правомірності деяких діючих законів і скрутний стан політичних в'язнів у таборах.

I. Гель

V. СПРАВА МИХАЙЛА ГОРИНЯ

ЗАЯВА

Під час організаційної частини судового засідання я усно виголосив заяву, яка була перервана головою судового засідання на вимогу державного звинувача. Заява не ввійшла в матеріал судового засідання.

«У своїх показаннях на попередньому слідстві я заявляв неодноразово про те, що помилявся в оцінці громадського, політичного і культурного життя в нашій країні, перебільшуючи недоліки в порушенні конституційних норм. У зв'язку з тим хочу заявити таке: вже після слідства, я познайомився з окремими номерами журналу «Комуніст» (13, 15, 16 чи 18) за 1965 рік. В них було кілька статей, які торкалися мовного будівництва в СРСР, в тому числі стаття групи авторів (Дешерієв Ю., Камморі М., Мелік'ян М.), спеціально присвячена цьому питанню, під назвою «Развитие и взаимообогащение языков народов СССР» (№ 13). Автори підтримують лжетеорію двомовності національних меншостей СРСР, спокійно констатують той факт, що 10,2 млн чоловік неросійської національності рідною мовою вважають російську. Таким чином знову впливля на поверхню лжетеорія двомовності акад. Білодіда, а також проповіді якогось Кравціва¹⁾ про те, що

¹⁾ Іван Білодід, мовознавець, віцепрезидент Академії наук УРСР. Іван Кравцев (помер 1966) працівник відділу пропаганди і агітації ЦК КП України. Обидва відомі як захисники «теорій» зближення і злиття мов народів Радянського Союзу, зокрема української з російською.

перехід на російську мову спілкування слід вважати прогресивним явищем. Поруч з тим культивуються мішані школи з російською і національною мовами навчання, пропагується ще більш широке використання російської мови серед неросійського населення під видом зміцнення дружби народів. Все це говорить про те, що пропагуються ідеї згортання національного мовного будівництва, в тому числі і на Україні. Я вважаю, що подібні ідеї і заходи можуть принести лише шкоду українському народові, українській культурі. А те, що шкідливе одному народові, не може бути корисним для дружби народів, бо справжня дружба народжується на ґрунті взаємної поваги і рівноправності. Це сприятливі умови для росту великодержавного шовінізму. Всі ці факти переконують мене в тому, що в нас має місце викривлення національної політики, і моя критика саме цього питання була правильною. Прошу прийняти цю заяву як поправку до висвітлення моїх поглядів в протоколах допитів попереднього слідства.

Одночасно з цим висловлюю здивування, чому в обвинувальний висновок не попав жоден факт поширення статей на російській мові. У цьому я вбачаю нездорову тенденційність слідчого відділу Львівського КДБ, який, кваліфікуючи нашу діяльність як націоналістичну, в душі українського націоналізму, не вніс в обвинувальний висновок фактів, які могли б ставити під сумнів цю кваліфікацію.

13. IV. 1966

М. Горинь

ВЕРХОВНОМУ СУДУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

засудженого за ст. 62 та 64 КК УРСР

ГОРИНЯ МИХАЙЛА МИКОЛАЙОВИЧА, 1930 р.
народження, українця, одруженого.

КАСАЦІЙНА СКАРГА

26 серпня 1965 року я був заарештований слідчими органами Львівського КГБ. Мені пред'явлено обвинувачення по

ст. 62 ч. I КК УРСР, а в січні 1966 р. перепред'явлено обвинувачення по ст. 62 ч. I і 64 КК УРСР.

16 квітня 1966 року колегія Львівського обласного суду у складі головуючого Рудика С. І., народних засідателів Пащука А. Й., Печеного Б. С., при секретарі Юрко А. О., з участю прокурора Антоненка Б. І. та адвокатів розглянула на закритому судовому засіданні в м. Львові мою справу і засудила мене до 6 років позбавлення волі в таборах суворого режиму. У вирокі констатується, що я на основі спільності антирадянських націоналістичних поглядів разом з братом Горинем Богданом та іншими особами розгорнув організаційну діяльність, спрямовану на підрив радянської влади шляхом проведення антирадянської націоналістичної пропаганди, розмноження та розповсюдження антирадянської націоналістичної літератури та залучення до цієї ворожої антирадянської діяльності інших ідейно нестійких громадян.

Пояснюю, що я себе націоналістом ніколи не вважав, не проповідував націоналістичних ідей. Мені чужі ідеї націоналізму. Жоден з свідків обвинувачення, які проходили на судовому процесі, не заявив, що я проповідував націоналістичні ідеї. І тому констатація, що я мав націоналістичні погляди, не обгрунтована.

У судовій колегії не було матеріалів, які б давали можливість оцінити мої погляди як антирадянські. Я неодноразово говорив на попередньому слідстві і підкреслював на судовому процесі, що я критикував тільки окремі сторони життя нашого суспільства. Так, я вважав, що має місце викривлення національної політики в країні (стан мовного будівництва на Україні, позбавлення дітей українців, які живуть в Росії, можливості навчатись в школі на рідній мові, деякі питання розвитку культури), повільний і поверховий процес демократизації внутріполітичного життя післясталінського періоду, зволікання з рішенням матеріального та правового становища колгоспного селянства. Проте я не доходив до заперечення радянського суспільного ладу і вважав та й продовжую вважати, що всі ці питання можна вирішити в нашій країні, залучаючи до цієї справи широкі маси трудящих, глибше і послідовніше демократизуючи внутріполітичне життя. Ні

показання свідків, ні мої власні показання не дають підстав судити, що мої погляди антирадянські. Можливо, судова колегія прийшла до такого висновку на основі того, що я читав антирадянську літературу і давав її читати іншим. Але сам факт читання літератури антирадянського спрямування і ознайомлення з нею деяких своїх друзів не доказує, що я поділяв ідеї, викладені в цих документах, тим більше не доказує, що вони стали моїми переконаннями і я роблю заходи до їх реалізації. А суд мав можливість переконатися, що я критично ставився до цих документів і не розхвалював тих ідей, які в них проповідувалися, хоч знайомився з ними з певним інтересом як з чимсь для мене новим.

У вирокі наголошено на тому, що я знайомив своїх друзів з антирадянськими творами з метою підризу радянської влади. Про який підризу могла йти мова, коли закордонні видання читало не більше 2-3 людей. Так книга «Вивід прав України» була в мене майже рік, а читали її лише 2 людини, свідки Зваричевська (до речі, вона жила у мене на квартирі) і Садовська, фотокопію «Україна і українська політика Москви» — брат Богдан і Гель І. Хіба ж ці темпи поширення можна вважати пропагандою антирадянської літератури з метою підризу радянської влади.

Під час судового процесу кожному свідкові я задавав такі 4 питання: 1) Чи в моїх висловлюваннях мали місце заперечення радянського суспільного ладу? 2) Чи висловлював я міркування про необхідність боротьби проти радянської влади? 3) Чи проповідував націоналістичні погляди? 4) Чи доручав я поширювати антирадянську літературу? Жоден із свідків не дав позитивної відповіді на ці питання. Ці факти теж говорять в мою користь. У вирокі говориться, що я написав свої «зауваження» на статтю «Сучасний імперіалізм». Я давав такі показання, пізніше заперечив їх на судовому процесі, відповідно мотивуючи заперечення. В процесі судового засідання ніхто не торкнувся цього положення, не було проведено філологічної експертизи для визначення авторства «Зауважень». Тому мені незрозуміло, чим керувалась судова колегія, звинувативши мене в авторстві «Зауважень».

На підставі наведених міркувань я вважаю, що кваліфікація моєї діяльності, крім ст. 62 ч. I КК УРСР ще й по ст. 64 не є вірною, бо ніякої організаційної діяльності, спрямованої до підготовки або до вчинення особливо небезпечних державних злочинів чи створення організації, що має на меті вчинити такі злочини, я не проводив.

Дані зауваження я наводжу тільки як доповнення до матеріалів судового слідства, щоб Верховний суд УРСР мав можливість всебічно вивчити справу і відповідно об'єктивно вирішити її.

Я як осуджений не можу сприйняти вироку судової колегії Львівського обласного суду як акт правосуддя за вчинений мною злочин, бо весь судовий процес був закритим, що є грубим порушенням ст. 20 КПК УРСР. На моє запитання, чим керувалася судова колегія, вирішуючи питання проведення закритого судового процесу, головуючий Рудик С. І. відповів, що судова колегія керувалася ст. 20 КПК УРСР. Але ж у ст. 20 чітко зазначено, які саме справи підлягають закритому судовому розбору. Це злочини неповнолітніх, статеві злочини, розбір інтимних сторін життя учасників справи, а також розбір справ, які становлять державну таємницю. Всі перераховані випадки не мають нічого спільного з моєю справою. Виникає законне питання, як могла колегія обласного суду зігнорувати процесуальний закон? В ім'я чого порушувався закон інституцією, яка повинна стояти на сторожі закону, законності? І чи не є це відгуком тих важких часів, коли радянська законність часто ігнорувалася, а воля керівної особи заміняла закон? По-різному можна аналізувати вчинок колегії обласного суду Львівської області, але його ні в якому випадку не можна оправдати.

Керуючись ст. 20 і 370 КПК УРСР, рік видання 1961, я ставлю перед Верховним Судом УРСР питання про відміну вироку судової колегії Львівського обласного суду як такого, який винесений в умовах грубого порушення радянської законності і дискредитує судові органи в очах громадськості.

25 квітня 1966

Горинь М.

VI. ДО СПРАВИ СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО

Міністерство внутрішніх справ

Управління ИТ ЖХ

від. ч. 2

19 грудня 1960 р.

Довідка 062377

Серія ч. 54

Видана громадянину Караванському Святославу Йосиповичу, він же Мельник Іван Сергійович, 1920 року народження, по національності українець, народжений в місті Одесі.

Засудженому Воєнним Трибуналом Одеського Гарнізона 6-7 лютого 1945 року по ст. ст. 54 «б» ХХХ КК, до 25 років позбавлення волі, в минулому не судимий,

у тому, що він відбував покарання в місцях ув'язнення МВС від 1 серпня 1944 р. до 19 грудня 1960 року, звідки звільнений за постановою Дубравного ИТЛ (виправно-трудового табору) від 14. 12. 1960 р. відповідно до указу від 17. 9. 1955 року ст. 2, строк скорочено на половину, тобто до 12 літ і 6 місяців.

Начальник Управління (підрозділу)
колонії тюрми (підпис)

Начальник відділу (частини)
секретар тюрми (підпис)
(Переклад з російської мови)

ЗАСТУПНИКОВІ ГОЛОВИ ПРЕЗИДІЇ РАДИ СОЮЗУ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

депутатові СТЕЛЬМАХОВІ М. Л.
від СТРОКАТОЇ НІНИ АНТОНІВНИ
м. Одеса-53, Чорноморська дорога, 56-а, м. 47

Я, дружина журналіста С. Й. Караванського, звертаюся до Вас з проханням уважно ознайомитися з нижчеподаним і повідомити про мою заяву Генерального прокурора СРСР.

Мій чоловік, Караванський Святослав Йосипович, народжений 1920 р., українець, мешканець міста Одеси, 1944 року був засуджений за ст. 54-б (діючого тоді кримінального кодексу) на 25 років позбавлення волі. У 1960 році рішенням таборової адміністрації до засудженого Караванського застосовано амністію 1955 року.

В наслідок цього Караванського звільнено від дальшого відбування кари і в грудні 1960 року він повернувся до м. Одеси, де відразу почав активно працювати. Він закінчив курси механіків лічильних машин і працював за цим фахом.

1962 року вступив на заочний відділ факультету української філології Одеського університету. Вчився дуже успішно.

Караванський займався також літературною працею. Ряд його перекладів з творів Шекспіра, Байрона, Кіплінга були опубліковані в різних журналах і газетах, які виходять на Україні. Численні його публікації в рубриці «Мова про мову».

Підготував до видання 1000-сторінковий машинопис словника рим української мови — цю велику працю Караванський виконав цілком самостійно. Його працю позитивно оцінив Іститут суспільних наук (Львів).

На домовлення з видавництвом «Дніпро» Караванський закінчував переклад з англійської на українську мову роману «Джен Ейр».

Літературна і журналістична діяльність мого чоловіка була перервана раптовим арештом 13 листопада 1965 року, коли його затримали на вулиці співробітники КГБ і замкнули в КПЗ Одеської міської міліції. На 3-4 день після затриман-

ня йому пред'явлено постанову, підписану Генеральним прокурором т. Руденком, який по 5-ох роках після звільнення Караванського на підставі амністії дійшов висновку, що ця амністія була застосована неправильно, і тому Караванського належить ізолювати аж до відбуття повного реченця покарання, який йому присуджено 1944 року.

Таким чином, мій чоловік, Караванський С. Й., тепер знову ув'язнений, і його чекає ізоляція протягом 8 років і 7 місяців (реченець, що залишився до повних 25 років після того, як він відбув покарання протягом 17 років до кінця 1960 року).

Ні обласний прокурор Ясінський, ні його заступник Дубровін не могли мені в'яснити, з чим пов'язаний такий поворот справи в долі мого чоловіка.

І щойно стаття, що появилася 21 листопада ц. р. в обласній газеті «Чорноморська комуна» під наголовком «Триликій» (підписана невідомим мені І. Петренком), кинула світло на справи Караванського. У цій статті нічого не згадується про те, що Караванський під сучасну пору знову арештований, натомість у ній багато говориться про журналістичну і публіцистичну діяльність мого чоловіка. Ця діяльність характеризується як заколот на націоналістичному ґрунті; автор вважає, що факти і числа, що їх мій чоловік дійсно наводив у деяких заявах до партійних пресових органів, навмисне підібрані і вигадані.

У цій же статті Петренка говориться про те, що відступник Караванський своїм писанням сіє бандерівські ідеї серед радянських людей. Така саме характеристика мого чоловіка на сторінках обласної газети в'яснює мені, чому 1965 року виникла потреба вернутися до старої справи Караванського.

Стаття Петренка допомогла мені зрозуміти те, чого мені не могли чи не хотіли в'яснити в обласній прокуратурі.

І якщо мені лишилося не відоме, хто намовив Петренка скласти неправдоподібну характеристику журналістичної діяльності Караванського, то мені добре відоме, що писав мій чоловік у час перебування на волі.

Караванському, не як відступникові, бандерівцеві чи оунівцеві, а як синові українського народу, — була близька до серця доля рідного слова і мови. Занепокоєний тим, що зменшення числа шкіл з українською викладавою мовою, а також переважне застосування російської мови у великій більшості вузів на Україні — ні в якому разі не сприяють розвитку національної культури, Караванський написав 2 прохання в цій справі. Одне з них («Клопотання щодо міністра Даденкова») було адресоване Прокуророві УРСР. Друге («Про одну політичну помилку») він вислав до ЦК КПРС і органам преси.

У зв'язку з тим, що постала тенденція характеризувати ці заяви Караванського як бандерівсько-оунівські вихватки, я прикладаю до свого листа обидві заяви Караванського з метою, щоб Ви особисто, або разом з компетентними особами, могли виробити собі поняття про правдивий зміст публіцистичної діяльності мого чоловіка.

Звертаю Вашу увагу на те, що у зв'язку з листом під наголовком «Про одну політичну помилку» Караванського викликали до Одеського обкому партії (2. VIII. 65), де йому сказали, що до питань, порушених ним у його заяві-листі, висловлювалися й інші товариші з України, і тому при ЦК КПРС буде створена відповідна комісія.

При цій розмові в обкомі партії ніхто не говорив Караванському про наявність націоналістичних чи інших помилок в його заяві.

Співробітники КГБ, які переглядали домашній архів Караванського, читали ці його матеріали і не знайшли в них нічого протидержавного.

Більше того, ст. слідчий КГБ т. Рибак пояснив Караванському, що з уваги на те, що він не збирає тих листів у себе, а адресує їх партійним органам і органам преси, підписує своїм повним прізвищем, ці матеріали у співробітників КГБ не викликають ніякого зацікавлення.

Звертаючися до Вас, я не могла не пригадати того, що власне останніми місяцями на Україні здійснено заходи, ду-

же подібні змістом і формою до того, про що писав Караванський у доданих мною документах: випускникам українських шкіл дано можливість складати іспити до вузів і технікумів України українською мовою; на нараді ректорів (16. VIII. 65) розглянено питання про перехід більшості вузів України на українську мову навчання (це останнє здійснюється від 1. IX. 1965).

І ось рівночасно з такими важливими змінами в культурному житті України, говориться про Караванського як про відступника, носія бандерівських «ідей».

Видимо, власне таке пояснення журналістичної діяльності Караванського стало поштовхом, щоб поставити під сумнів правильність звільнення Караванського на підставі амнестії.

У висліді цього людина, яка раніше відбула таку міру покарання (майже 17 років), що є більш як достатня за будь-який злочин проти людства, знову ув'язнена за ту саму справу.

Вважаю, що все, що я тут навела, характеризує Караванського як здібну, талановиту людину, яка своєю діяльністю на волі не скомпромітувала ні себе, ні тих, які заризикували звільнити його на підставі амнестії в 1960 році.

Прошу Вас, члена уряду Союзу, допомогти застосувати у життя рішення, яке було б єдино людське: визнати, що покарання, відбуте раніш Караванським (17 років ПТТ) є настільки поважне, що немає потреби продовжувати його до 25 років, передбачених присудом.

При винесенні такого рішення треба взяти до уваги, що в час перебування на волі Караванський виявив себе трудолюбивим громадянином України, а не ворогом її, який у нових умовах життя вернувся до старого.

При остаточному рішенні питання про можливість лишити Караванського на волі треба також взяти до уваги його талановитість і здібність внести вклад у нашу культуру (я

маю на увазі видання його оригінальної і потрібної праці — словника рим української мови).

Строката Н. А.

Додатки:

1. Клопотання Прокуророві УРСР — автор Караванський С. Й.
2. Про одну політичну помилку — автор Караванський С. Й.

Я дуже хотіла б, щоб Ви, письменник і депутат, зрозуміли складність ситуації, в якій перебуває тепер не тільки Караванський, але і його родина, зуміли представити Генеральному прокуророві міркування, якими я керувалася в своєму проханні, щоб обмежити покарання Караванського тією тяжкою карою, яку він відбув у минулому.

(Переклад з російської)

VII. ЗВЕРНЕННЯ І КЛОПОТАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДСЬКОСТІ УКРАЇНИ

ПРОКУРОРОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

від гр. ГОРСЬКОЇ А. С., що мешкає за
адресою м. Київ, вул. Регіна 25 кв. 6

СКАРГА

Прошу вжити заходів до працівників КГБ при Раді Міністрів УРСР, які надуживають даними їм повноваженнями.

Як відомо, наприкінці серпня та на початку вересня 1965 року на Україні було заарештовано велику групу інтелігенції. Серед тих, хто зараз сидить у в'язниці, декілька моїх знайомих.

10 грудня мене викликали в комітет держбезпеки, де слідчий тов. Коваль зачитав мені показання заарештованого Геврича Ярослава, бущімото я давала йому читати якусь видану за кордоном українську книжку «Україна і націоналізм» (?). Оскільки нічого такого не було, я категорично заперечила правдивість такого показання. Після цього мені була влаштована очна ставка з Гевричем. Явно вимушено, борючись із собою, Геврич повторив це твердження, яке я знову заперечила. Нам була надана можливість задати одне одному питання. Бачачи, що вигляд у Геврича дуже поганий, я запитала про його стан здоров'я, але слідчий заборонив відповідати на це питання, залишив його «на потім». Після цього я запитала Ярослава Геврича, що примусило його дати брехливе про мене показання. Він відповів дослівно так: «За

105 днів навчать брехати». Двох тлумачень цієї фрази бути не може. Я. Геврич визнав, що на нього був зроблений якийсь натиск психологічного або й фізичного порядку, який примусив його дати неправдиві показання.

Незважаючи на мої наполягання, ця фраза не була внесена до протоколу очної ставки, а Геврича примусили повторити вигадане показання. На очній ставці були присутні слідчі т. т. Коваль, Шеко, Рибак. Під час допиту і після очної ставки слідчі коректно і чемно мене ображали і погрожували ув'язненням.

В понеділок 13 грудня мене знову викликали в КГБ, де слідчі т. т. Рибак і Шеко пред'явили мені ще більш необгрунтоване звинувачення: нібито заарештований Мартиненко Олександр стверджує, що виписку з якоїсь книжки, знайдену у нього, він зробив з книжки, яку взяв нібито на полиці в моїй майстерні, а потім поклав її назад.

Знаючи з попереднього досвіду, як об'єктивно ці слідчі проводять очні ставки, я навідріз відмовилась будь-що говорити, коли на очній ставці не буде представника прокурорського нагляду. Я знову вимагала, щоб до протоколу очної ставки було внесено фразу Геврича, яка свідчила про вимушеність його зізнань. У відповідь я почула, що нічого подібного Геврич не говорив (!!!).

Така поведінка слідчих КГБ свідчить про те, що вони ведуть дізнання не об'єктивно, а підганяють свідчення заарештованих і допитуваних під потрібні їм наперед задумані звинувачення. Тому необхідно встановити прокурорський нагляд за їх діями. Крім того, з цих допитів та допитів у Івано-Франківську, а також із розповідей інших товаришів, яких викликали на допити (а таких десятки), я склала враження, що єдина вина ув'язнених полягає в тому, що вони самі читали або дали комусь почитати українську книжку, видану за рубежем.

Але чи можна в нашій Радянській країні, країні, де основним законом — Конституцією громадянам гарантується свобода совісті, слова, друку, зборів, тощо, кидати людей за ґрати лише за читання книжечки, нехай навіть і чужої нам

ідеологічно? Я не припускаю думки про можливість існування у нас законів, на підставі яких це було б можливо, бо це означало б зазіхання на головні завоювання Жовтневої Революції. В. І. Ленін справедливо вважав, що правда не потребує захисту цензури; так, Леніном було дозволено до друку антирадянську книжку Шульгіна «20-й год» та інші ворожі нам писання. Нарешті непостійність позицій нашої цензури, коли твори, вчора ще не дозволені, сьогодні видаються, а також відсутність індексу заборонених книжок дезорієнтують читача і вже з однієї цієї причини не можуть бути підставою для покарання.

З огляду на вказане вище, прошу дати вказівку про втручання прокуратури в дії КГБ, з тим, щоб припинити незаконні способи ведення дізнання за допомогою необ'єктивних протоколів, погроз, а також про виправлення допущених фальсифікацій, а саме: внесення в протокол зазначеної вище фрази Я. Геврича.

Я особисто відтепер відмовляюсь давати будь-які показання працівникам КГБ без присутності представників прокурорського нагляду.

ХІІ. 1965

(А. Горська)

**ПРОКУРОРОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ тов. ГЛУХОВІ Ф. К.**

від гр. ГОРСЬКОЇ Алли Олександрівни, що мешкає в м. Києві по вул. Репіна, 25, кв. 6

СКАРГА

Як мені стало відомо, 9-11 березня в Києві відбувся закритий суд над студентом Київського медінституту Гевричем Я. В., якого обвинувачено в антирадянській пропаганді й агітації. Під час судового слідства я фігурувала як свідок.

Однак, на суд мене не викликали, обмежившись показаннями, даними мною на попередньому слідстві, що само собою вже є порушенням законності.

У вирокі Геврича написано: «Не заслуговують на увагу покази свідка Горської, що вона не передавала антирадянських матеріалів Гевричу, оскільки вони спростовуються показаннями підсудного Геврича та речовими доказами». Але хіба показання підсудного можуть бути єдиним доказом якоїсь дії? А якби Геврич показав, що я вбила президента Кеннеді?

Я вже зверталася до вас зі скаргою на дії слідчих КГБ Коваля, Рибака та Шеко, які фальшували протокол очної ставки з Гевричем, але відповіді від Вас не одержала.

Протестую проти тієї частини вироку суду над Гевричем, яка стосується мене, і вимагаю від Вас повторного судового слідства.

28 березня 1966 року

А. Горська

ДО ПРОКУРОРА УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ

тов. ГЛУХА Федора Кириловича

ДО ГОЛОВИ КОМІТЕТУ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УРСР

тов. НІКІТЧЕНКА Віталія Федотовича

КЛОПОТАННЯ

Стало відомо, що розпочалися судові процеси над заарештованою в серпні та вересні минулого року групою української інтелігенції. Повідомлень про це через пресу або ж інші офіційні канали немає, і громадськість мусить задовольнятися чутками, які справляють гнітюче враження. Так, на суді в Івано-Франківську ніби-то брутально поведився державний обвинувач, ображаючи гідність і підсудного Озерного, і свідків. Хоч суд вважався відкритим, до судової зали

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Ми, нижчепідписані, вважаємо своїм громадським обов'язком звернутися до ЦК КПУ та ЦК КПРС.

Минає вже два місяці з того часу, як у ряді міст України — Києві, Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку — були проведені арешти та численні обшуки з вилученням літератури, листування тощо. Серед заарештованих — відомі на Україні літературний критик Іван Світличний, художник Панас Заливаха, мистецтвознавець Богдан Горинь, а також викладачі Львівського державного університету М. Косів та М. Осадчий, наукові працівники М. Горинь та І. Русин, викладач Луцького педінституту Д. Іващенко, вчитель Озерний, декілька інженерів, робітників, студентів вузів...

Доходять звістки, ніби арешти й обшуки тривають. Ми не знаємо досі ніяких офіційних роз'яснень чи повідомлень з цього приводу, контакти з заарештованими не дозволені навіть їхнім сім'ям.

Створилася тривожна атмосфера, в якій ширяться найрізноманітніші, часом фантастичні й панічні, чутки і домисли.

Ми вважаємо, що слід розвіяти їх публічним роз'ясненням по суті справи з боку відповідних державних органів.

Ми стурбовані тим, що всі ці події відбуваються негативно на станові українського культурного життя, зокрема — на настроях творчої молоді.

Вважаємо також, що в наш час, коли відновлені ленінські принципи соціалістичної демократії, ми вправі сподіватися

буцім-то бажуючі не були впущені, а залу заповнили людьми, які проживали в готелі. В обвинувальному висновку йшлося про антирадянську пропаганду й агітацію, а не про націоналізм, але протягом усього процесу в Луцьку і особливо в Івано-Франківську підсудних ніби-то таврували як українських буржуазних націоналістів.

Крім засуджених уже на різні терміни позбавлення волі викладачів Луцького педінституту Іващенко і Мороза та вчителя з Івано-Франківська Озерного, під арештом майже півроку перебуває ще велика група української інтелігенції. Серед них є наші друзі й ближчі чи дальші знайомі. Природно, нас хвилює їхня доля, і ми хочемо знати, в чому їхня провина.

Пишучи про ув'язнених друзів і знайомих, ми маємо на увазі літературного критика І. Світличного, художника П. Заливаха, мистецтвознавця Б. Гориня, літературознавця М. Косіва, науковця-психолога М. Гориня. Дехто з нас знайомий також з О. Мартиненком, І. Русиним, Г. Садовською, М. Зваричевською, І. Гелем, Я. Гевричем, М. Осадчим та іншими заарештованими.

Просимо Прокурора УРСР та голову КГБ при Раді міністрів УРСР повідомити нас про суд над нашими друзями й знайомими і дозволити бути присутніми на судових процесах. Якщо для доступу на відкритий суд потрібні перепустки чи запрошення, просимо надіслати їх на вказані нижче адреси.

З. ФРАНКО, М. КОЦЮБИНСЬКА, Г. КОЧУР, І. ДРАЧ,
І. ДЗЮБА, Ф. ЖИЛКО, Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ
та інші (всього 78 підписів)¹⁾

¹⁾ Зіновія Тарасівна Франко, донька Тараса І. Франка і внучка І. Я. Франка, нар. 1925, мовознавець; Михайлина Хомівна Коцюбинська, небога М. М. Коцюбинського, нар. 1931, літературознавець; Григорій Порфирівич Кочур, нар. 1908, перекладач; Іван Федорович Драч, нар. 1936, член КПРС з 1959, поет; Іван Михайлович Дзюба, нар. 1931, літературний критик; Федот Трохимович Жилко, нар. 1908, мовознавець, член КПРС з 1947; Борис Дмитрович Антоненко-Давидович, нар. 1899, письменник.

буцим-то бажаючі не були впущені, а залу заповнили людьми, які проживали в готелі. В обвинувальному висновку йшлося про антирадянську пропаганду й агітацію, а не про націоналізм, але протягом усього процесу в Луцьку і особливо в Івано-Франківську підсудних ніби-то таврували як українських *буржуазних* націоналістів.

Крім засуджених уже на різні терміни позбавлення волі викладачів Луцького педінституту Іваценка і Мороза та вчителя з Івано-Франківська Озерного, під арештом майже півроку перебуває ще велика група української інтелігенції. Серед них є наші друзі й ближчі чи дальші знайомі. Природно, нас хвилює їхня доля, і ми хочемо знати, в чому їхня провина.

Пишучи про ув'язнених друзів і знайомих, ми маємо на увазі літературного критика І. Світличного, художника П. Заливаху, мистецтвознавця Б. Гориня, літературознавця М. Косіва, науковця-психолога М. Гориня. Дехто з нас знайомий також з О. Мартиненком, І. Русиним, Г. Садовською, М. Зваричевською, І. Гелем, Я. Гевричем, М. Осадчим та іншими заарештованими.

Просимо Прокурора УРСР та голову КГБ при Раді міністрів УРСР повідомити нас про суд над нашими друзями й знайомими і дозволити бути присутніми на судових процесах. Якщо для доступу на відкритий суд потрібні перепустки чи запрошення, просимо надіслати їх на вказані нижче адреси.

З. ФРАНКО, М. КОЦЮБИНСЬКА, Г. КОЧУР, І. ДРАЧ,
І. ДЗЮБА, Ф. ЖИЛКО, Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ
та інші (всього 78 підписів) ¹⁾

¹⁾ Зіновія Тарасівна Франко, донька Тараса І. Франка і внучка І. Я. Франка, нар. 1925, мовознавець; Михайлина Хомівна Коцюбинська, небога М. М. Коцюбинського, нар. 1931, літературознавець; Григорій Порфирівич Кочур, нар. 1908, перекладач; Іван Федорович Драч, нар. 1936, член КПРС з 1959, поет; Іван Михайлович Дзюба, нар. 1931, літературний критик; Федот Трохимович Жилко, нар. 1908, мовознавець, член КПРС з 1947; Борис Дмитрович Антоненко-Давидович, нар. 1899, письменник.

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Ми, нижчепідписані, вважаємо своїм громадським обов'язком звернутися до ЦК КПУ та ЦК КПРС.

Минає вже два місяці з того часу, як у ряді міст України — Києві, Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку — були проведені арешти та численні обшуки з вилученням літератури, листування тощо. Серед заарештованих — відомі на Україні літературний критик Іван Світличний, художник Панас Заливаха, мистецтвознавець Богдан Горинь, а також викладачі Львівського державного університету М. Косів та М. Осадчий, наукові працівники М. Горинь та І. Русин, викладач Луцького педінституту Д. Іващенко, вчитель Озерний, декілька інженерів, робітників, студентів вузів...

Доходять звістки, ніби арешти й обшуки тривають. Ми не знаємо досі ніяких офіційних роз'яснень чи повідомлень з цього приводу, контакти з заарештованими не дозволені навіть їхнім сім'ям.

Створилася тривожна атмосфера, в якій ширяться найрізноманітніші, часом фантастичні й панічні, чутки і домисли.

Ми вважаємо, що слід розвіяти їх публічним роз'ясненням по суті справи з боку відповідних державних органів.

Ми стурбовані тим, що всі ці події відібуваються негативно на станові українського культурного життя, зокрема — на настроях творчої молоді.

Вважаємо також, що в наш час, коли відновлені ленінські принципи соціалістичної демократії, ми вправі сподіватися

буцим-то бажаючи не були впущені, а залу заповнили людьми, які проживали в готелі. В обвинувальному висновку йшлося про антирадянську пропаганду й агітацію, а не про націоналізм, але протягом усього процесу в Луцьку і особливо в Івано-Франківську підсудних ніби-то таврували як українських буржуазних націоналістів.

Крім засуджених уже на різні терміни позбавлення волі викладачів Луцького педінституту Іващенко і Мороза та вчителя з Івано-Франківська Озерного, під арештом майже півроку перебуває ще велика група української інтелігенції. Серед них є наші друзі й ближчі чи дальші знайомі. Природно, нас хвилює їхня доля, і ми хочемо знати, в чому їхня провина.

Пишучи про ув'язнених друзів і знайомих, ми маємо на увазі літературного критика І. Світличного, художника П. Заливаха, мистецтвознавця Б. Гориня, літературознавця М. Косіва, науковця-психолога М. Гориня. Дехто з нас знайомий також з О. Мартиненком, І. Русином, Г. Садовською, М. Зваричевською, І. Гелем, Я. Гевричем, М. Осадчим та іншими заарештованими.

Просимо Прокурора УРСР та голову КГБ при Раді міністрів УРСР повідомити нас про суд над нашими друзями й знайомими і дозволити бути присутніми на судових процесах. Якщо для доступу на відкритий суд потрібні перепустки чи запрошення, просимо надіслати їх на вказані нижче адреси.

З. ФРАНКО, М. КОЦЮБИНСЬКА, Г. КОЧУР, І. ДРАЧ,
І. ДЗЮБА, Ф. ЖИЛКО, Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ
та інші (всього 78 підписів) ¹⁾

¹⁾ Зіновія Тарасівна Франко, донька Тараса І. Франка і внучка І. Я. Франка, нар. 1925, мовознавець; Михайлина Хомівна Коцюбинська, небога М. М. Коцюбинського, нар. 1931, літературознавець; Григорій Порфирівич Кочур, нар. 1908, перекладач; Іван Федорович Драч, нар. 1936, член КПРС з 1959, поет; Іван Михайлович Дзюба, нар. 1931, літературний критик; Федот Трохимович Жилко, нар. 1908, мовознавець, член КПРС з 1947; Борис Дмитрович Антоненко-Давидович, нар. 1899, письменник.

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

ДО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Ми, нижчепідписані, вважаємо своїм громадським обов'язком звернутися до ЦК КПУ та ЦК КПРС.

Минає вже два місяці з того часу, як у ряді міст України — Києві, Львові, Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку — були проведені арешти та численні обшуки з вилученням літератури, листування тощо. Серед заарештованих — відомі на Україні літературний критик Іван Світличний, художник Панас Заливаха, мистецтвознавець Богдан Горинь, а також викладачі Львівського державного університету М. Косів та М. Осадчий, наукові працівники М. Горинь та І. Русин, викладач Луцького педінституту Д. Іващенко, вчитель Озерний, декілька інженерів, робітників, студентів вузів...

Доходять звістки, ніби арешти й обшуки тривають. Ми не знаємо досі ніяких офіційних роз'яснень чи повідомлень з цього приводу, контакти з заарештованими не дозволені навіть їхнім сім'ям.

Створилася тривожна атмосфера, в якій ширяться найрізноманітніші, часом фантастичні й панічні, чутки і домисли.

Ми вважаємо, що слід розвіяти їх публічним роз'ясненням по суті справи з боку відповідних державних органів.

Ми стурбовані тим, що всі ці події відібуваються негативно на станові українського культурного життя, зокрема — на настроях творчої молоді.

Вважаємо також, що в наш час, коли відновлені ленінські принципи соціалістичної демократії, ми вправі сподіватися

відкритого публічного розгляду цієї справи — як гарантії справедливості.

С. Параджанов
В. Кирейко
П. Майборода
Л. Серпілін

Л. Костенко
І. Драч
О. Антонов¹⁾

ДО ВЕРХОВНОГО СУДУ УРСР від членів Спілки художників України

КЛОПОТАННЯ

Як нам стало відомо, в Івано-Франківському засуджено до 5 років ув'язнення художника Панаса Заливаха. Ми не знаємо, яке саме політичне звинувачення висувалось проти нього на закритому суді, але знаємо, що Панас Заливаха — талановитий художник, картини якого служать і служитимуть естетичному вихованню суспільства в душі наших високих ідеалів.

Всі ми впевнені, що художній талант — це рідкість. Він належить народові, і його треба плекати. За долю таланту відповідальне все суспільство, а мистецька громадськість — особливо, і втрати його історія нам ніколи не забуває. Збереження таланту в розквіті творчих сил — це наша спільна

1) Сергій Параджанов, нар. 1924, кінорежисер, автор фільму «Тіні забутих предків»; Віталій Кирейко, нар. 1926, композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР з 1966, член КПРС з 1958; Платон Майборода, нар. 1918, композитор, засл. діяч мистецтв УРСР з 1958; Леонид Серпілін, нар. 1912, письменник, член КПРС з 1943; Ліна Костенко, нар. 1930, поетка; Іван Драч, нар. 1936, поет, член КПРС з 1959; Олег Антонов, нар. 1906, авіоконструктор, чл.-кор. АН УРСР, Герой соціалістичної праці (1966), член КПРС з 1945, депутат Верховної ради СРСР 5-7 скликань, лавреат держ. премії 1952 і Лелінської премії 1962.

турбота, наша спільна відповідальність. Панас Заливаха з його ерудицією, з його художницькою скромністю і з величезною працездатністю зараз може творити картини неперехідної вартості і значимості для радянського суспільства.

Звертаємось до Верховного Суду з проханням переглянути його справу згідно з гуманним духом радянських законів так, щоб зберегти його як художника, як творчу силу справді в інтересах радянського суспільства, радянського мистецтва.

20. IV. 66

С. Кириченко
О. Данченко
Ю. Якутович
Л. Семикіна
Г. Зубченко

Г. Севрук
В. Кушнір
А. Горська
В. Зарецький
А. Німенко¹⁾

Зав. юридичною консультацією
Шевченківського району м. Києва

тов. ОЛЬШВАНГЕР Соломії Яківні

Прокуророві Української Радянської
Соціалістичної Республіки

тов. ГЛУХОВІ Федору Кириловичу

В грудні минулого року я найняла на випадок суду над моїм братом Ів. Світличним адвоката юридичної консультації Шевченківського району тов. Павлюка В. Ф.²⁾

1) Степан Кириченко, нар. 1911, художник, засл. діяч мистецтв з 1963; Олександр Данченко, нар. 1926, графік; Юрій Якутович, нар. 1930, графік; Людмила Семикіна, художник; Галина Зубченко, нар. 1929, художник; Галина Севрук, художник; Веніамін Кушнір, нар. 1927, живописець; Алла Горська, художник; Віктор Зарецький, нар. 1925, художник; Андрій Німенко, нар. 1925, скульптор, мистецтвознавець.

2) Літературний критик Іван Світличний був арештований у вересні 1965 року і пробув у в'язниці вісім місяців під фальшивим обвинуваченням, наче б то він передав за кордон щоденник Василя Симоненка.

Не знаю його ні як людини, ні як юриста, але на прикладі останніх аналогічних процесів, особливо Геврича Я. В. 9-11. з ц. р., не важко уявити, до чого зводиться роль адвоката, поставленого в рамки помічника прокурора.

Відмовляюсь у зв'язку з цим від подібних послуг і розриваю угоду з тов. Павлюком В. Ф., якого, зрештою, не хочу ставити в фальшиве становище.

Н. Світлична

МОСКВА, КРЕМЛЬ,
ПРЕЗИДІЇ ХХІІІ З'ЇЗДУ КПРС

(Фототелеграма)

Зараз на адресу з'їзду приходять багато телеграм і листів з поздоровленнями, з вдячностями... А я звертаюсь до Вас, комуністів Країни Рад, з горем, яке постигло нашу родину на початку вересня минулого року: за ґрати внутрішньої в'язниці Київського КДБ був кинутий мій брат — літературний критик Іван Світличний. З нетерпінням і неспокоєм чекала, що з'їзд вияснить все, що відбувається на Україні. Але надії завмирають...

Мій брат був і залишиться для мене ідеалом людини, захоплений ідеєю всього прекрасного і справедливого. Ніяка поширювана брехня, ніякі тайні обвинувачення і судилища не зможуть переконати мене в тому.

В часі допиту, коли я пробувала дещо сказати про невинність мого брата, слідчий Донецького КДБ відповів: «Мало вас перестріляли в той час!» Кого «вас»? В який це час? За що? Чи в таку справедливість я самовіддано вірила ціле своє життя (в школі, в комсомолі, в університеті)? З чийого бла-

гословення діється ця сваволя? Чому відмовчуєтесь, ви, комуністи?

Стурбовано надіюсь, що знайдеться якийсь чесний комуніст, який не буде «вправлять мне мозги», а прямо, по-людськи відповідь на мої питання.

1. IV. 66

Н. Світлична
Київ, 86, вул. Верболюзна, 16.
(Переклад з російської мови)

VIII. ПРИКЛАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ПЕРЕКОНАННЯ

1. Іван Світличний — на початку 1964 року звільнений з інституту філософії АН УРСР за виступ на вечорі пам'яті Симоненка 20. XII. 1963 року в Київському медінституті; 12. VII. 1965 року звільнений з посади зав. редакцією мови й слівників видавництва «Наукова думка» за вказівкою академіка Білодіда, якого покритикував у статті «Гармонія і алгебра» («Дніпро», ч. 3, 1965 рік); після восьмимісячного ув'язнення — безробітний.

2. Михайло Косів — під час попереднього слідства звільнений з посади зав. Кабінетом франкознавства Львівського університету; після п'ятимісячного ув'язнення півроку безробітний, зараз вчителює у Львівській області.

3. Іван Дзюба — звільнений з роботи у видавництві «Молодь» у вересні 1965 року після виступу 4. IX. 1965 року в кінотеатрі «Україна» з протестом проти політичних арештів; тепер — літредактор «Українського біохімічного журналу».

4. Євген Сверстюк — звільнений з роботи в інституті психології 4. VI. 1965 року за «еретичний» виступ перед учителями Волинської області. Тепер — секретар «Українського ботанічного журналу».

5. Матвій Шестопал — на початку 1965 року дістав партійне стягнення і звільнений від викладання в університеті за «націоналізм».

6. Михайлина Коцюбинська — кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник АН УРСР, виключена

в квітні 1966 року міськкомом КПУ з партії за «ідейні збочення» та протест проти арештів.

7. Вячеслав Чорновіл — за сигналом з КГБ знятий з посади зав. ідеологічним відділом газети ЦК ЛКСМУ «Молода гвардія» в квітні 1965 року; звільнений з роботи в тій ж газеті 12. XI. 1965 року за виступ у кінотеатрі «Україна»; за те ж не зарахований в аспірантуру Київського педагогічного інституту; 5. V. 1966 року «скорочений» з редакції газети «Друг читача» за відмову давати свідчення на закритому суді у Львові, тепер — безробітний.

8. Василь Стус — виключений у вересні 1965 року з другого курсу аспірантури інституту літератури АН УРСР — за виступ у кінотеатрі «Україна», з пляну видавництва «Радянський письменник» викинуто його збірку поезій. У червні 1966 року звільнений з посади ст. наукового співробітника Державного історичного архіву; у вересні 1966 року звільнений з роботи на будівництві Київського метро як такий, що працює не за фахом.

9. Група журналістів — працівників газет, журналів, радіо Києва (Полковенко, Тоїчкин, Лігостов, Творинський та інші) — на весні 1965 року звільнені з роботи, одержали партійні й комсомольські стягнення — за заяву протесту проти звільнення М. Шестопаала.

10. Група студентів факультету журналістики КДУ (Вадим Мицик, Богдан Уніат, Юрій Пархоменко та інші) — на весні 1965 року були виключені з університету, дехто з партії — за протест проти звільнення М. Шестопаала.

11. Алла Горська і Людмила Семикіна — у травні 1964 року були виключені з Спілки художників УРСР за створення не схваленого партійним начальством вітражу в університеті (нині поновлені).

12. Юрій Бадзьо — звільнений на весні 1965 року з посади молодшого наукового співробітника Інституту літератури АН УРСР за участь в організації шевченківського вечора на заводі верстатів-автоматів; за те ж та за присутність в кінотеатрі «Україна» 4. IX. 1965 року виключений міськкомом КПУ з партії у квітні 1966 року.

13. Микола Холодний — виключений у грудні 1965 року з п'ятого курсу університету за неслухняність (виступи і вірші нестандартного змісту), півмісяця перебував у тюрмі за фальшивим звинуваченням у «посягательстві на життя працівників міліції», виселений з Києва, після тимчасової роботи сторожем радгоспного саду — *безробітний*.

14. Володимир Міщенко — звільнений з роботи в редакції альманаху «Донбас», на вимогу Донецької прокуратури і КГБ за читання недозволених книжок знято з виробництва збірку його поезій.

15. Ріта Довгань — одержала партійне стягнення і змушена була у грудні 1965 року звільнитися з редакції газети «Друг читача» — за організацію вечора поезії в Інституті зв'язку.

16. Тетяна Цимбал — артистка Укрконцерту, нині пенсіонерка. Позбавлена права виступів зі сцени... за виступи зі сцени.

17. Антоніна Матвієнко — в лютому 1966 року звільнена з посади в. о. доцента Київського університету, позбавлена права викладання в Київському університеті за рішенням Івано-Франківського обласного суду (була свідком у справі Озерного), не допущена до викладання на підготовчих курсах у Київському педінституті (вересень 1966), тепер — *безробітна*.

18. Ярослав Дашкевич — звільнений у квітні 1966 року з посади бібліографа Інституту суспільних наук (Львів) за читання закордонних видань та за вміщення в міжнародному орієнталістичному журналі статті про половецьку мову, зараз — *безробітний*.

19. Іван Бойчак — знятий з посади зав. відділу критики журналу «Дніпро» за вміщення ряду статей, зокрема І. Світличного та І. Дзюби.

20. Павло Скочок — звільнений у квітні 1966 року з редакції газети «Радянська Україна» за критику лінії газети в ряді питань та за заяву до ЦК КПУ з приводу суду в Івано-Франківську, тепер — *безробітний*.

21. Роман Кудлик — звільнений на початку 1966 року з редакції журналу «Жовтень» (Львів) за запит на письменницьких зборах з приводу арештів.

22. Стефан Козак — виключений з аспірантури КДУ і висланий на батьківщину (в Польщу) за підозрою в передачі зарубіжних видань.

23. Володимир Данилейко — «скорочений» на весні 1966 року з газети «Літературна Україна» за самостійність мислення...

24. Лідія Мельник — «скорочена» на весні 1966 року з «Літературної України».

25. Лідія Орел — «скорочена» влітку 1965 року з кіностудії КДУ за присутність на розігнаній дискусії з питань національної культури (квітень 1965 року) та за співання українських пісень біля пам'ятника Шевченкові 22 травня.

26. Ольга Борбот — виключена в березні 1966 року з IV курсу вечірнього відділу філологічного факультету за те, що на семінарі з політекономії поставила «еретичне» питання викладачеві Кузнецову, який відразу доніс, куди слід; виселена з Києва.

27. Григорій Дем'янчук — на початку 1966 року одержав партійне стягнення і звільнений з роботи зав. відділу культури газети «Червоний прапор» (Рівне) за читання виступу І. Дзюби на вечорі пам'яті В. Симоненка, зараз працює у відділі реклами облспоживспілки.

28. Олександра Громова — «скорочена» в січні 1966 року з Інституту вдосконалення вчителів за знайомство з засудженими.

29. Генадій Грицай — літературознавець (Москва), звільнений з роботи, а потім виключений з партії за знайомство з Данієлем, Синявським, також Світличним та іншими українськими «крамольними», тепер — безробітний.

30. Омелян Михальчук — виключений влітку 1965 року з V курсу Київського медінституту за відмову давати військову присягу російською мовою.

31. Вадим Мицик — у травні 1966 року за вказівкою парткому звільнений з роботи у Жашківській районній газеті

Черкаської області. Раніше звільнений з університету за виступ на захист Шестопала та читання віршів В. Симоненка.

32. Людмила Шереметьєва — звільнена з редакції газети «Друг читача» тільки за знайомство з «крамольними».

33. Василь Михайлюк — звільнений з посади голови сільради восени 1965 року за встановлення погруддя Шевченка в селі Шешорах Косівського району Івано-Франківської області.

34. Ольга Концевич — змушена була звільнитися на весні 1966 року з роботи в житомирській друкарні. Вина — розголошення таємниці «іменинного» альбомчика (див. розділ 2) та знайомство з «крамольними» киянами, зараз — безробітна.

35. Любомир Грабовець — виключений з Львівської консерваторії восени 1965 року; керований ним міжвузівський хор влітку 1965 року виступав на Гуцульщині, зокрема на відкритті погруддя Шевченка в селі Шешорах.

36. Людмила Тищенко — звільнена в 1965 році з посади лаборантки словникового відділу Інституту мовознавства АН УРСР за відмову співробітничати з КГБ, увільнена від викладання на підготовчих курсах Київського педінституту (жовтень 1966 року).

37. Микола Петренко — одержав сувору догану за те, що в одній з передач Львівської телестудії згадав ім'я Р. Кудлика, перед тим покараного за запит з приводу арештів, з пляну видавництва «Каменяр» викинута його збірка поезій.

38. Мирослава Зваричевська — звільнена з роботи у Львівському обласному архіві під час попереднього слідства, після виходу з тюрми — безробітна.

39. Світлана Попель — «не пройшла по конкурсу», звільнена в червні 1966 року з посади молодшого наукового співробітника Інституту літератури АН УРСР за знайомство з І. Світличним.

40. Ігор Сандурський — звільнений у червні 1966 року з посади викладача суспільних наук у Львівському сільсько-господарському інституті. Зараз — безробітний.

41. Ірина Стахів — звільнена з роботи влітку 1966 року з Львівського етнографічного музею за зв'язки з засудженими, зараз — *безробітна*.

42. Ольга Горинь — звільнена з роботи у Львівському будинку вчителя за те, що вона дружина засудженого М. Гориня.

43. Олександр Сергієнко — студент Київського медінституту, заарештований на ювілейному вечорі Івана Франка, відсидів півмісяця у в'язниці; безпідставно звинувачений в «посягательстві на життя працівників міліції».

44. Валерій Набок — заарештований 28 травня 1966 року на ювілейному вечорі І. Франка, відсидів півмісяця в Лук'янівській в'язниці за безпідставним звинуваченням у «посягательстві на життя працівників міліції». Під час ув'язнення виключений з партії (без його присутності на партбюрі).

45. Віктор Ковальчук — робітник Київського річкового порту, делегат останнього з'їзду ЛКСМУ, заарештований 28 травня 1966 року за читання віршів на святкуванні ювілею І. Франка, відсидів півмісяця в Лук'янівській в'язниці за безпідставним звинуваченням в «посягательстві на життя працівників міліції».

46. Іван Остафійчук — після закінчення в 1966 році Львівського інституту декоративно-прикладного мистецтва як здібний художник був залишений викладачем у цьому ж інституті. Після читання листа ЦК КПУ, де називалося його прізвище, призначення відібрали і скерували в Донбас.

47. Вадим Черкас — художник, брат засудженого М. Масютка. За сигналом з КГБ звільнений з викладацької роботи у Львівському інституті декоративно-прикладного мистецтва.

48. Осип Петраш — літературознавець, звільнений від викладання в Дрогобицькому педагогічному інституті за знайомство з М. Горинем, зараз — *безробітний*.

49. Олександр Курінний — поет, звільнений з посади бухгалтера колгоспу в с. Макарівці Попільнянського району Житомирської області за нічим не обґрунтованим звинуваченням у націоналізмі. Зараз — *безробітний*.

50. Іван Ющук — «не пройшов по конкурсу» у червні 1966 року і звільнений з посади молодшого наукового співробітника Інституту літератури АН УРСР за зв'язки з засудженими, зараз — *безробітний*.

51. Михайло Гуць — «не пройшов по конкурсу» в червні 1966 року і звільнений з посади молодшого наукового співробітника Інституту мистецтвознавства, фолкльору і етнографії АН УРСР за зв'язки з засудженими, зараз — *безробітний*.

52. Євген Пронюк — переведений з посади молодшого наукового співробітника Інституту філософії АН УРСР у бібліотекарі — за зв'язки з засудженими.

53. Лідія Сверстюк — «не пройшла по конкурсу» і увільнена від викладання в Київському педінституті у липні 1966 року за переконання її чоловіка.

54. Леонид Череватенко — виключений з V курсу філологічного факультету КДУ за переконання, зараз — *безробітний*.

55. Борис Тимошенко — виключений з IV курсу філологічного факультету КДУ за знайомство з І. Світличним, зараз — *безробітний*.

56. Пеньковський — звільнений з посади наукового співробітника сектора держави і права АН УРСР за зв'язки з засудженими.

57. Павло Чемерис — звільнений з роботи у Львівському поліграфічному інституті за зв'язки з засудженими.

58. Михайло Іванишин — після звільнення з івано-франківського ізолятора КГБ довгий час безробітний, восени 1966 року звільнений з роботи вчителя в одній з шкіл Яворівського району Львівської області за вказівкою згори, зараз — *безробітний*.

Список складений за станом на 1 листопада 1966 року і далеко не повний.

ІХ. ДОДАТКИ

Першому Секретареві ЦК КПУ тов. Шелесту П. Ю.
Шановний Петре Юхимовичу!

Звертаюся до Вас не як рядовий журналіст до Першого секретаря ЦК КПУ. Звертаюся до Вас як радянський громадянин до радянського громадянина, як українець — до українця. Звертаюся до Вас у питанні, яке болить кожному, хто не скотився в багно міщанської уніфікованої бездушності.

Арешти та закриті судові процеси, що прокотилися по Україні за минулих дев'ять місяців, не були масовими і можуть здаватися недалекоглядним людям надто дрібним епізодом у житті республіки, щоб на нього серйозно вважати. Але беззаконня та сваволя, допущені сьогодні як експеримент, завтра можуть стати страшною всеохоплюючою пошестю.

Органи КГБ і прокуратура, очевидно, інформують Вас про свої дії. Але ця інформація одностороння. Це видно із закритого листа ЦК КПУ, який тепер читається в творчих організаціях. Там вискубуються окремі фрази з показань Івана Світличного, які взяті поза контекстом, мусять свідчити про глибоке розкаяння Світличного, мають дискредитувати творчу молодь, яка прагне справедливого, ленінського розв'язання найбільших питань (зокрема національного). У листі ЦК КПУ йдеться про каяття заарештованих. Але чому там не говориться, як вели себе на суді (а не в «ізоляторах» КГБ) Михайло Горинь, Валентин Мороз, Михайло Масютко, Панас Заливаха? Зрештою, чи каяття, здобуте шляхом погроз, шантажу і довготривалого тюремного ув'язнення, шляхом анти-

народних і позазаконних закритих судів, відбиває справжні настрої засуджених? Адже «визнавав» колись у подібних умовах Остап Вишня, що він ніби готував замах на Постишева; «визнавав» Бухарін, що був учасником антирадянського підпілля; «визнавали» тисячі й тисячі замордованих, а нині реабілітованих людей.

Дізнавшись про зміст закритого листа ЦК КПУ, я вирішив надіслати Вам свої замітки про грубі порушення норм соціалістичної законності, які я два тижні тому послав Голові КГБ при раді міністрів УРСР тов. Нікітченкові та прокуророві УРСР тов. Глухову. Якщо, не зважаючи на темне слідство і таємні суди, стало відомо стільки фактів грубого порушення букви й духу радянських законів, можна собі уявити, скільки їх було насправді...

Я не міг не взятися за перо, коли на собі відчув, як розуміють законність лейтенанти та капітани КГБ і деякі судді з прокурорами. Коли я робив нотатки, то мав на оці тільки одну мету: застерегти від повторення (під іншими вивісками) терору 30-их років, який обезкровив український народ і звів до фікції українську радянську державність.

Очевидно звертаюся до Вас і з особистим проханням. 19 квітня Львівський обласний суд ухвалив притягнути мене до відповідальності за 62 статтею КК УРСР (антирадянська пропаганда й агітація), хоч жадних доказів такої «пропаганди й агітації» суд не мав і не міг мати. Мені таким чином помстилися за відмову давати свідчення на незаконному закритому суді. 17 травня Верховний суд УРСР скасував ухвалу Львівського обласного суду як необґрунтовану, і я не опинився за ґратами. Але, знаючи, які широкі можливості дає органам КГБ і судові горезвісна 62 стаття, чи можу я і моя сім'я бути гарантовані, що зі мною не зведуть таким коротким способом рахунок за те, що я посмів написати про славолю і беззаконня? Тому прошу Вас і у Вашій особі ЦК КПУ взяти мене під захист від можливих репресій.

22 червня 1966

З повагою Вячеслав Чорновіл

Дуже прошу того працівника апарату ЦК КПУ, який перший читатиме цей лист, передати його безпосередньо тов. Ше-

лесту і не давати до рук тому секретареві ЦК КПУ, якого частина громадськості визнає ініціатором і натхненником репресій щодо української інтелігенції.

ОСТАННЄ СЛОВО В. М. ЧОРНОВОЛА

Громадяни Судді!

Мушу визнати, що як був я невинним оптимістом, так ним, мабуть, і помру. З початку я слав у високі інстанції заяви, наївно сподівачись на якісь позитивні результати. І навіть зовсім несподіваний результат — тюрма — мене не до кінця розхолодив. Залишки рожевого оптимізму в мене лишилися ще сьогодні вранці, на початку судового засідання. Дуже вже очевидно здавалася мені моя безневинність. Але поступово в ході судового засідання мій рожевий оптимізм почав переростати в чорний песимізм. Я побачив явну упередженість і зрозумів, що зупинити операцію і довести, що я не верблюд, мені не вдасться. Мое клопотання про виклик свідків та долучення документів відхилили без умотивованих пояснень; мої докази, висловлені на початку судового засідання, залишили без обговорення; суті справи намагалися не торкатися, орудуючи нешироким арсеналом ярличних визначень. Поступово нагніталася важка атмосфера, що увінчалася обвинувальним словом прокурора Садовського, від якого я навіть дізнався про таке, чого досі не знав ні від слідчого, ні із звинувального висновку.

Виявляється, я ще й націоналіст. Ось тільки б уточнити — буржуазний чи, може, соціалістичний? Я в своїх заявах не торкався національного питання. Такий висновок робить-

Останнє слово М. В. Чорновола було виголошене в кінцевій фазі судового процесу у Львові 15 листопада 1967.

ся лише на основі того, що я писав про порушення законності, допущені на Україні. А якби я жив у Тамборі і написав щонебудь подібне — яким би я націоналістом був, тамбовським? Львівські прокурори не можуть без того, щоб до «справи» такого типу, як моя, не прив'язати націоналізму. Вони у Львові, мабуть, у кожному другому буржуазного націоналіста бачать.

Прокурор цитує часто цитовані слова Леніна про «єдину взаємодію пролетарів великоруських та українських». Але не можна обходитися весь час однією цитатою, треба брати ленінську національну теорію в цілому. Мушу нагадати державному звинувачувачу, що В. І. Ленін вже в радянські часи, коли існував СРСР, наполегливо підкреслював, що місцевий націоналізм сам по собі не виникає, що він завжди буває реакцією на великодержавний шовінізм, що найкращий засіб боротьби з націоналізмом — викорінювати його першопричину — шовінізм. Ці ленінські настанови відбивалися у рішеннях партійних з'їздів аж до початку тридцятих років, коли Сталін остаточно затрвадив свою національну політику.

Ще одне відкриття зробив прокурор: виявляється, я співаю з чужого голосу. Джерелом моїх думок він робить якогось американця Евенштейна. Може державний звинувач підкаже мені, де б я міг почитати цитованого ним Евенштейна? Але у нас судять за 62 статтею Кримінального кодексу лише за читання таких книжок, незалежно від того, поділяю я їх зміст, чи ні. Ніяк не може увявити собі державний звинувач, що можна без допомоги евенштейнів чи кого-небудь іншого сформулювати свої власні думки, власні переконання. Я, бачте, винен ще й в тому, що мій супроводжуючий лист до П. Ю. Шелеста передала радіостанція «Свобода» і надрукував журнал «Сучасність». І цей факт смакується, хоч до сьогоднішнього звинувачення він не має ні найменшого відношення. Державний звинувач висловлює навіть припущення, що може я особисто передав ці матеріали, а перекручені дані про мою особу, подані там, — то всього лише хитрий прийом. На чому побудоване це припущення? Виключно на бажанні нагнітати обстановку в суді.

Прокурор тут згадував виступ П. Ю. Шелеста на XXIII з'їзді КППС, в якому перший секретар ЦК КПУ називав імена здібної творчої молоді. Від цієї молоді державний звинувач мене відмежовує. А чи відомо шановному прокуророві, що твори названих Шелестом осіб, друковані і недруковані, незалежно від бажання авторів, також з'являються в тих журналах і передаються тими радіостанціями. Але ж їх не судять за це і навіть називають як кращих з трибуни партійного з'їзду.

В довгому і «пристрасному» слові прокурора мало чогось суттєвого, що потребувало б відповіді. Бо ж не назвеш аргументами, наприклад, вислови, що не роблять честі юристові: «підняв несамовитий галас», «розпускає по світі божому пасквілі», «зубоскальство», «як п'яний хуліган» і т. п. Я не хочу ображати особу шановного прокурора, як він ображає мене. Але все ж мушу висловити жаль, що свого часу в одному з наших юридичних вузів, трохи навчаючись науці Демосфена, зовсім не звертали увагу на формальну логіку.

Державний звинувач робить ту ж логічну помилку, що й у звинувачувальному висновку: часткове підносить в ранг загального або й взагалі робить узагальнюючі висновки з нічого, з своїх суб'єктивних уявлень. Прокурор кілька разів підкреслює, що своїми «наклепницькими заявами я хотів вплинути і впливав на деякі нестійкі групи населення». Але ж слідство не встановило жодного факту розповсюдження мною заяви «Лихо з розуму», окрім посилки її в офіційні республіканські органи. Отже, за прокурорською логікою, «нестійкі групи населення» — це перший секретар ЦК КПУ П. Ю. Шелест, голова КДБ при Раді Міністрів УРСР Нікітченко та інші керівники республіканського рангу. Будувати ж звинувачення на суб'єктивних припущеннях прокурора про мої наміри — юридично жалюгідний прийом.

Так само спекулятивним прийомом є перенесення центру ваги на Караванського. Я писав про двадцятьох засуджених, а не про одного Караванського. Але засуджені в основному молодь, а на минулому Караванського можна зіграти, сівши

на свого улюбленого коника — націоналізм. Але ж я ніде не писав, що виправдовую минуле Караванського, я лише твердив і тверджу, що повторне ув'язнення здібного перекладача і мовознавця Караванського через 5 років після амністії — юридично не обґрунтоване, а 25-тирічний строк ув'язнення — дійсно канібальський.

Промова прокурора могла б бути на половину коротшою, якби він не адресував мені претенсії до твору Валентина Мороза «Репортаж із заповідника імені Берія». Я ніде не писав і не заявляв, як я ставлюсь до Морозової заяви. Я зробив те, що зробила б на моему місці кожна порядна людина — на прохання Мороза переслав його заяву адресатам — депутатам Верховної Ради УРСР. Морально виправдовує мене і та обставина, що, як мені відомо, адміністрація мордовських таборів не пропускає заяв і скарг в'язнів на табірний режим, і тому в'язні мусять вдаватися до позацензурних способів передачі скарг в керівні інстанції. Підчас слідства в своїй справі я дізнався, що політв'язень Валентин Мороз за написання «Репортажу із заповідника імені Берія» повторно притягнутий до кримінальної відповідальності. Тому прокурор Садовський має можливість запропонувати свої послуги, виступити на суді Мороза і адресувати йому те, що адресував тут мені.

Однак з деякими пунктами звинувачувальної промови я цілком погоджуюся. З тим, наприклад, що автобуси з маркою «Львів» можна зустріти в багатьох країнах, що на Львівщині добувають чимало нафти й газу, що в Казахстані треба розвивати господарство. Погоджуюся з тим, що дружба народів — велика справа, і то не лише народів СРСР. Якщо тільки це, звісно, дружба рівноправних народів і якщо вона духовно збагачує всі народи. Погоджуюсь ще з багатьма відомими істинами. Не розумію тільки, яке це все має відношення до висунутого проти мене звинувачення? Мабуть, державного звинувача і тут підвела недовчена ним свого часу формальна логіка.

Не буду більше гаяти часу з прокурором, щоб полемізувати з якимись тезами, що не підкріплюються аргументами. А

на лайку лайкою я відповідати не вмію. Не буду також ще раз повторювати докази своєї невинності. Надто багато я про це сьогодні говорив, до того ж я приєднуюся до тільки що сказаного адвокатом Ветвінським.

Давайте краще, громадяни судді, на хвилинку відірвемося від дуже серйозних досліджень, котрий із двох взятих мною епіграфів більш наклепницький і дописав чи не дописав я кому, передруковуючи табірні вірші Осадчого. Давайте також не будемо гадати, як ось прокурор, що я хотів зробити чи що я міг зробити. Облишмо цю софістику і гляньмо на те, що відбувається в цьому залі, збоку.

Я вважаю, що суд наді мною — далеко не рядовий суд, а навіть якоюсь мірою етапний. Бо тут судять не тільки мене як особу, тут судять думку. Тому й рішення, яке ви приймете, торкатиметься не лише Чорновола, як такого, а й певних принципів нашого громадського життя. Мене, здається, чи не першого на Україні судять за ст. 187-І. Я писав з тюрми в президію Верховної Ради Української РСР, що, як показав мій арешт, прийнята нею на 50-му році Радянської влади стаття Кримінального кодексу не є дальшим розвитком соціалістичної демократії. Навпаки, вона дає в руки слідчим і судовим органам неправомірно широкі права, дозволяє їм втручатися у сфери ідеології, що лежать поза їхньою компетенцією. Примушує їх ставати, як ми це сьогодні побачили, філософами і літературними критиками, економістами і соціологами — і виносити остаточний присуд в усіх цих питаннях, які є часом дискусійними навіть для фахівців. Стаття 187-І, як показує суд наді мною, відкриває можливість прямого наступу на право людини мати свою думку, свої переконання.

Справді, вдумаймося, що ж означає в сьогоднішній інтерпретації наклеп на радянський лад чи на радянську дійсність? Що таке наклеп взагалі — зрозуміло. Коли я кажу, що майор Гальський з Львівського КДБ є новоявленим унтер-пришибесим, бо займається рукоприкладством, а слідчі з того ж управління КДБ Сергадєєв та Клименко не зупиняються пе-

ред погрозою та матерщиною, щоб добути дізнання, — і при перевірці ці факти не підтвердяться, то це буде наклеп, а якщо я це все видумав, то завідомий наклеп. Але наклеп не на радянську дійсність, а на особу майора і двох його колег. На це є своя стаття в Кримінальному кодексі. Якщо я на основі цих видуманих фактів зроблю висновок, що матерщина і мордобій — це взагалі стиль роботи львівського управління КДБ — це буде завідомий наклеп на установу, але ж ніяк на радянський лад. Так що ж вважати наклепом на радянський державний і суспільний лад?

Як би я, наприклад, в науковій статті чи виступі з трибуни почав стверджувати, що централізм в умовах соціалізму — не найкращий принцип внутріполітичного і господарського життя, що в рамках соціалізму і радянської системи більший ефект дасть децентралізація, найширше виробниче і територіальне самоврядування, і коли б я обґрунтував би цю тезу економічними викладами, посилався б на досвід інших країн, наприклад, Югославії, — то, навіть, відхиливши мою тезу, чи можна мене судити за неї, як за наклеп на радянську дійсність? Що це — наклеп чи мої переконання? Коли б я, уважно простудіювавши твори Леніна, почав твердити, що теоретично ми дотримуємося правильних ленінських настанов в національному питанні, а на практиці допускаємо відступи від них, і цю тезу обґрунтував би ленінськими положеннями та аналізом конкретних даних з питань сучасного культурного будівництва, економіки і т. п. — то що це з мого боку: світоглядна точка, мої переконання чи наклеп на радянську дійсність?

Коли я, нарешті, стоячи обома ногами на платформі XXIII з'їзду КПРС, почав би твердити слідом за Пальміро Тольятті, що демократизація радянського життя, започаткована XX з'їздом КПРС, йде надто повільно, що в частини громадян ще не цілком вижита психологія культівських часів, що у нас трапляються прикрі екскурси в минуле, коли я слідом за поетом Євтушенком «обращаюсь к правительству нашему с просьбой: удвоить, утроить у этой стены караул, чтобы Сталин не встал, и со Сталиным прошлое» (цей вірш свого часу друкувався в «Правде») — то що це буде з мого боку: моє

конституційне право звертатися з своїми міркуваннями до вибраних мною керівників, чи «розповсюдженням наклепницьких вигадок»?

І коли навіть у всіх трьох випадках я помилився (бо, шановний прокуроре, помилятися може навіть Верховний Суд — не помиляються тільки боги, а їх, як відомо, немає) і моїм аргументам можна приставити інший ряд аргументів, які виявляться вагомішими, то чи значить це, що мене треба віддати під суд, щоб і я, і всі інші в майбутньому взагалі не наважувалися думати?

А я ж не робив у своїх заявах таких широких узагальнень, як викладені вище. Мої висновки значно вужчі і мають конкретного адресата. І все ж мене судять саме за дві-три узагальнюючі фрази, не знайшовши потрібним розглянути одного з десятка фактів, на основі яких я зробив ці висновки. Відразу після арешту я дні і ночі наскрізь продумував зміст своїх заяв, згадуючи усі факти і думав: де я міг допустити наклеп? Звичайно, незавідомий, але де я дався ошукати себе? І на одному з перших допитів я казав слідчому приблизно так: «Знаєте, отут у мене не правильне прізвисьце стоїть, а в цьому факті я не певен, бо одержав його з третіх рук». Але слідчий Крикливець відмахнувся: «А мене ці факти зовсім не цікавлять, навіть якщо вони всі правдиві, а ось що саме ви думали, даючи таку назву своїй заяві?..» То як же ж мені не зробити висновок, що мене судять за переконання, що комусь потрібно препарувати мій мозок, вштовхнувши у заготовлену стандартну форму?

Я кажу, що суд наді мною — не рядовий суд і може мати гучний резонанс ще й тому, що не пригадую випадку за останні роки, щоб людину так відверто судили за переконання. Цього не було навіть на тих судах, про які я писав у своїх заявах. Коли в червні 1966 я запитав у капітана Клименка із Львівського КДБ: «Скажіть, будь ласка, за що все-таки дали кандидату наук Осадчому два роки таборів суворого режиму? Невже за те, що прочитав оті дві статті?», то капітан мені відповів: «Еге, як би ти знав, що у нього в щоденнику було понаписувано». Але у виroku щоденник все-таки не згадував-

ся, а згадувалися дві крамольні статті. Мене ж навіть формально судять за *переконання*, тільки сором'язливо це слово замінюють словом «наклеп». Я певен, що й прокурор і судді в глибині душі розуміють, наскільки сміхотворне звинувачення в розповсюдженні наклепів оригінальним шляхом надсилки їх в ЦК партії та в КДБ. Але все ж ви мене судите...

Нарешті, останнє. Коли влітку 1966 року я пояснював судді Ленінського району Львова, чому я вважав закритий суд в справі братів Горинів незаконним, він прямо запитав: «Чорновіл, а хто ви такий, щоб вирішувати, законно щось робиться чи не законно? Адже для цього є відповідні органи». Сьогодні цей самий аргумент висувували прямо і недвозначно і суддя Назарук, і прокурор Садовський. Я радянський громадянин. Виявляється, цього мало. Якби прорахунки слідчих і судових органів, які помітив я, захотів помітити такий самий радянський громадянин, як я, але що займає пост прокурора республіки, то помилки були б виправлені, а винні, можливо, покарані. Мене ж самого карають...

Коли перемогла революція і почалося будівництво держави нового типу, В. І. Ленін постійно вимагав, щоб якомога більше громадян брали участь в керівництві державою і суспільством, в цьому він бачив єдину гарантію успішного розвитку соціалізму.

Його відомий вислів про те, що куховарка повинна вміти керувати державою, не слід, звичайно, розуміти вульгарно, і що куховарку обов'язково треба садити в крісло прем'єр-міністра чи що вміння керувати державою — це вміння піднімати руку на запитання «Хто за?» Ці слова слід розуміти так, що при соціалізмі кожний рядовий громадянин повинен вміти мислити по-державному, повинен вміти в кожному найскладнішому випадку сформулювати свою точку зору, а не чекати, поки йому запрограмують чергову програму. Доказом цього можуть бути інші слова В. І. Леніна, сказані ним вже в перші місяці Радянської влади: «Граждане должны участвовать поголовно в суде и в управлении страны, и для нас важно привлечение к управлению государством поголовно всех трудящихся. Это — гигантски трудная задача. Но социализм не мо-

жет ввести меншинство — партия. Его могут вести десятки миллионов, когда они научатся это делать сами».

Я спробував діяти згідно цих лєнінських настанов — і про результат такої спроби ви мене зараз повідомите.

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПУ
П. Ю. ШЕЛЕСТОВІ

Копії: голові Комітету в справах державної безпеки,
депутатові В. Ф. Нікітченкові;
голові Спільки письменників України, депутатів
О. Т. Гончареві;
голові Спільки художників України, депутатів
В. І. Касіянові;
голові президії Верховної ради УРСР, депутато-
ві Д. С. Коротченкові;
секретареві президії Верховної ради УРСР, де-
путатові А. Н. Зленкові;
депутатові С. В. Стефанікові;
депутатові М. С. Кіх.

Шановний Петре Юхимовичу!

Звертаємось до Вас у справі, яка нас глибоко хвилює і не-
покоїть.

15-го листопаду 1967 року ми були присутні на судовому процесі в справі В. М. Чорновола у Львові. На відміну від політичних процесів, проведених у 1965—1966 роках, ця справа слухалася у відкритому судовому засіданні. Підсудному була надана можливість висловити свою точку зору на суть розглянутої справи, спростувати висунені проти нього звинувачення; суд не заважав підсудному виголосити останнє слово і не обмежував його при цьому в часі. Власне, усе це гарантується радянськими законами, і, здавалося б, не доводиться висловлювати особливого задоволення з приводу того, що має

бути саме собою зрозумілим. Але ж відомо, що під час політичних процесів 1965—1966 років ці елементарні процесуальні норми неодноразово порушувалися. Отже, відновлення законності хоча б у таких межах, якщо воно стане загальною нормою, слід розцінювати як серйозний поступ нашої судової практики.

Тим прикрішими були інші порушення процесуальних норм і як наслідок — разюча невідповідність вироку до ваги матеріалів, які фігурували на процесі, і до ступеня обґрунтованості та доказовості звинувачення. Ось на це ми і хочемо звернути увагу, оскільки тенденція, яка тут виявилася, виходить далеко за межі одного конкретного випадку або ж, принаймні, може послужити поганим прецедентом.

Порушення процесуальних норм почалося з самого початку судового засідання. Підсудний В. М. Чорновіл попросив дати відвід прокуророві Садовському та голові суду Назарукові на тій підставі, що вони у даному разі не є особисто незацікавленими людьми. У матеріалах, написання яких йому інкриміновано і які саме і є предметом судового розгляду, В. М. Чорновіл різко критикував названих осіб за ті грубі порушення соціалістичної законності та процесуальних норм, яких вони припускалися на попередніх політичних процесах. Отже, вони прямо причетні до даної справи і могли б виступати на її розгляді, скажімо, як потерпілі, але ніяк не в ролі прокурора та судді. За радянськими кримінально-процесуальними нормами в таких випадках учасники судового процесу зобов'язані заявити самовідвід, але ні прокурор, ні суддя цього не зробили, а законне і вмотивоване прохання підсудного, цілком підтримане адвокатом (з посиланням на відповідну статтю процесуального кодексу), не взяли до уваги. Воно було відхилено без усякої юридичної аргументації. Певно, це і стало однією з причин того, що весь хід судового засідання не був скерований на об'єктивний розгляд матеріалів справи, а багатьма моментами скидався на зведення потерпілими рахунків з людиною, яка зважилася їх критикувати.

В обвинувальному висновку В. М. Чорноволові інкримінувалося «виготовлення і розповсюдження» свідомо наклепницьких вигадок про дії державних органів. Фактично ж іш-

лося про те, що він оформив і розіслав чотирьом адресатам — першому секретареві ЦК КПУ П. Ю. Шелесту, голові Комітету в справах державної безпеки депутатові В. Ф. Нікітченку, голові Спілки письменників України депутатові О. Т. Гончару та голові Спілки художників України депутатові В. І. Касіяну — матеріали про політичних в'язнів, засуджених у 1965—1966 роках, під назвою «Лихо з розуму», а також переслав на прохання автора статтю-заяву В. Я. Мороза також чотирьом адресатам — депутатам Д. С. Коротченку, А. Н. Зленку, С. В. Стефанику та М. С. Кіх. Ніяких інших адресатів на суді названо не було, не було наведено жодного факту про те, що Чорновіл передавав ці матеріали ще комусь, ні один свідок цього не підтвердив (до речі, на суді фігурувало лише двоє свідків, і показання обох не мали ніякого відношення до суті звинувачення, тобто не підтверджували ні того, що Чорновіл розповсюджував свій матеріал, ні того, що він вдавався до «свідомо наклепницьких вигадок», тобто вигадував неіснуючі речі, видаючи їх за дійсні факти). І все ж В. М. Чорновола обвинувачували саме в «розповсюдженні» згаданих матеріалів.

Легко бачити, що всі адресати — люди офіційні й поважні, і тому — незалежно від змісту написаного — вважати, що таким чином В. М. Чорновіл «виготовляв і поширював наклепницькі вигадки, що порочать радянський державний і суспільний лад», було б великим перебільшенням, якщо не сказати — неприпустимим гріхом проти істини. Хіба радянські громадяни не мають права звертатися до своїх депутатів і державних діячів з будь-якими справами, проханнями й пропозиціями? А ніяких інших фактів про розповсюдження В. М. Чорноволом своїх матеріалів на суді не було наведено. Не кажемо вже про те, що ні прокурор, ні суд зовсім не цікавилися перевіркою фактів і не пробували встановити, що з написаного В. М. Чорноволом є документальним, а що — вигаданим. Жоден матеріал справи В. М. Чорновола не був розглянутий, перевірений, стверджений або спростований з погляду його фактичності й істинності. Жодне з прохань підсудного — викликати свідків та долучити до справи додаткові матеріали, що ствердили б документальність зібраних ним

матеріалів, — не було задовільнене. Тим часом саме за «наклепницькі вигадки» суд виніс В. М. Чорноволові найбільше, передбачене статтею, за якою його судили, покарання — 3 роки ув'язнення у виправно-трудовах таборах. І це — незважаючи на те, що в ході судового засідання всі висунуті проти В. М. Чорновола звинувачення і всі «докази» прокурора і слідства були спростовані підсудним та його адвокатом, незважаючи на те, що суд не знайшов жодного конкретного свідчення про те, що В. М. Чорновіл займався «розповсюдженням» вказаних матеріалів, і, отже, все звинувачення лишилося голосливим.

Можливо, що суд був справді переконаний у вині В. М. Чорновола. Але ж суб'єктивний настрій учасників суду не може мати об'єктивної юридичної ваги і не повинен впливати на судові рішення. Вину підсудного суд зобов'язаний довести неспростованими фактами, свідченнями та іншими юридичними доказами.

Ми, присутні на судовому засіданні в справі В. М. Чорновола, побачили, що суд цього свого обов'язку не виконав. Він проводився некваліфіковано і необ'єктивно. Його вирок перебуває в разючій невідповідності до матеріалів слідства й звинувачення і скидається на особисту помсту, розправу наділених владою осіб над людиною, що по-інакшому думає і насмілюється критикувати дії окремих представників радянських установ, тобто здійснює своє конституційне право.

Ось чому ми звертаємося до Вас з проханням особисто втрутитися в справу В. М. Чорновола і не допустити ще одного грубого порушення соціалістичної законності, не допустити ще одного зловісного прецеденту. До цього нашого листа додаємо заяву В. М. Чорновола від 30. X. 1967 р. та текст його останнього слова.

Іван Дзюба, Іван Світличний,
Надія Світлична, Ліна Костенко

ЛИСТ В. ЧОРНОВОЛА З ВІННИЦЬКОГО КОНЦТАБОРУ

Дорогі мої люди! Не дивуйтеся, що я ще в повному «здравії» і можу звертатися до вас. За день до 1 Травня, коли я мав почати голодівку, мене викликано до начальника табору, який наобіцяв мені золоті гори.

Тому, що я не дуже вірю в ці обіцянки (це міг бути лише не дуже етичний прийом, щоб забезпечити спокій в таборі на 1 Травня), то я тільки відсунув строк свого «ультиматуму» на 15 днів. Побачу, як за цей час будуть реалізовані ці щедрі обіцянки, і перевірю підполковницьку етику.

Від свого наміру відступати не буду, поки не доб'юся задоволення бодай основних своїх вимог. І хоч голодівка — це не лише фізичні муки від образи гідності людської — я не мав чого іншого протиставити ввічливо-холодному варварству, що навіть силкується рядитися в тогу інтелігентності.

Головна причина мого кроку — звичайно, не безпідставне позбавлення побачення, не заборона одержувати листи, не грубе ставлення (воно трапляється хіба зрідка, в основному до мене ставляться формально-ввічливо), — хоч і всі ці дрібні укуси досить болючі в становищі в'язня. Головна причина — це нічим не обгрунтоване вилучення всіх документів суду й слідства: не лише зошита з систематизованим викладом всіх матеріалів моєї справи, в якому приплюскнута перелякана уява побачила аж «публіцистичний твір», а й поодиноких копій цілком офіційних судових документів (ухвали Верховного суду, моєї касації, зауважень до протоколу і т. п.).

Я повторював і повторюю: формально мене не було за що судити, до мене штучно приладнована навіть далека від конституційності свіжоспечена стаття кодексу. Факти, наведені в моїх працях, не були наклепницькими ні завідомо, ні незавідомо, а ніякого «розповсюдження» слідство не встановило. І тільки боячися правди, боячись розкриття фальшувань і підтасовок, люди, поставлені на сторожі законності, вдалися до такого беззаконного свавільного акту, як вилучення у мене матеріалів слідства і суду.

І в тюрмі, і тут, у таборі, до мене через різні канали доходять чутки, що, безсилі перед логікою фактів і аргументів,

деякі ниці люди вдаються до прийому, який підлим вважали розумні люди вже дві-три тисячі років тому: замість критики поглядів опонента вдаються до паплюження його особи. Спочатку нібито виношувалася ідея виступити в пресі (здається, в тому ж таки «Перці»...) з фейлетоном про «аморальність» Чорновола. Але, очевидно, навіть із вказівного пальця лівої ноги не вдалося висмоктати чогось хоч трохи правдоподібного щодо тієї «аморальності», а може повчальним став конфуз із пасквілем на критика Івана Дзюбу.

Потім з не дуже низької офіційної трибуни було заявлено: «Ми нічого не чули про таких письменників, як Осадчий і Чорновіл». Не буду говорити про Осадчого, про нього краще скаже його ж поезія, кращим зразкам якої може хіба позаздрити не один оспілкований графоман. А де і коли називав себе письменником Чорновіл? Це що — теж новомодний прийом офіційної критики: нав'язувати якісь неіснуючі ознаки, а потім самому ж спростовувати їх? Середньотрибунний оратор проте не міг сказати, що немає такого журналіста і публіциста — бо це було б брехнею. Якщо вже він зацікавився моєю особою, то міг би помітити й те, що в журнальній і газетній періодиці все ж з'явилось кілька рецензій і літературознавчих статей Чорновола, що є, коли йдеться про істину, лише частинкою його невеликого літературного доробку. А чому більшість написаного ним не побачило світу, то причину цьому треба шукати не лише у творчих можливостях автора, а може й у тих умовах, що спіткали новобранців літератури й критики в останні роки. Адже не стане ніхто відбирати звання талановитих критиків, приміром, у Івана Дзюби і Івана Світличного, що зарекомендували себе такими в першій половині 60-их років. А чи часто зустрічалися ці імена на сторінках періодики за останні три роки? То що ж, неабиякі таланти прожогом згасли і роками неспроможні створити нічого вартісного? А що було б, якби їм довелося починати свою творчість саме в ці роки? Може, сучасники про них ніколи б не почули, як не знають або мало знають навіть в літературних колах, приміром, критика й дуже талановитого поета Василя Стуса (а він такий не один).

Нарешті, мені стали відомі зовсім неймовірні речі. Нібито почалася обробка тих людей, які виступають на мій захист, добиваються мого звільнення. Одній особі буцімто було заявлено приблизно таке: «А ви знаєте, кого захищаєте, за кого пишете? Адже Чорновіл заявляв, що всім комуністам і комсомольцям треба животи порозпорювати й програмою понабивати». Важко придумати щось дикіше й безглуздіше. Якщо хоч на хвилину повірити цим словам, то найперше я мусив би зробити характері собі, бо ж був комсомольцем до 28 років, був добровільним учасником будівництва двох ударних комсомольських будов і навіть працював на виборній комсомольській посаді. Серед моїх друзів і товаришів багато комсомольців і комуністів. Невже це для них кровожерливий Чорновіл придумав таку страшну кару?! І все ж таки, здається мені, хірургічне втручання трохи іншого гатунку не завадило б.

Не шкодило б порозтинати черепи творцям таких безглуздостей, повидувати полову і долити олії. Для їхньої власної користі не зашкодило б.

Я категорично заявляю, що, всупереч всяким алогічним твердженням (як от: пишуть про нього за кордоном мельниківці — значить і він з ними одним мотузом зв'язаний), я твердо стояв і стою на позиціях соціалізму. Але соціалізму не того, що намагається регламентувати не лише дії, а й мислення індивіда. Я не уявляю собі справжнього соціалізму без загарантованих демократичних свобод, без найширшого політичного і економічного самоврядування всіх клітин державного організму, аж до найменших включно, без реального, а не паперового забезпечення прав усіх націй багатонаціональної держави.

Історична практика показує, що в соціалізмі намітилися два шляхи: той, який намацує Югославія, а зараз і Чехословаччина, та шлях Сталіна і Мао Цзе-дуна. Централізм — дуже хитка і непевна позиція, що неминуче мусить тяжіти до одного із двох шляхів, своїми хитаннями дезорієнтуючи маси і підриваючи у них віру у будь-які ідеали, крім ідеалу більше-менше забезпеченого і нейтрально-спокійного життя.

Даруйте за такий дуже поверховий виклад складних питань. Але хотілося хоч таким примітивним способом (інших я позбавлений) викласти свою суспільну позицію, щоб покласти край брудним інсинуаціям, на які, зрештою, можна було б і не звернути уваги, якби вони торкалися тільки мене особисто.

З думкою про Вас, моїх знайомих і незнайомих друзів — однодумців, з думкою про Волю, Розум і Справедливість закінчую я цей лист, щоб вернутися до гідотної дійсності, що мене оточує.

3. V. 1968

Ваш Вячеслав Чорновіл

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ»

У «Літературній Україні» від 16 липня 1968 р. ми прочитали статтю Полторацького О. «Ким опікуються деякі „гуманісти“».

Політична і моральна нечистоплотність цього автора всім добре відома ще з тих часів, коли він публікував доноси на Остапа Вишню, оголошуючи найпопулярнішого в народі письменника куркульським недобитком і фашистським агентом та вимагаючи фізичної розправи над ним. І все ж те, що ми прочитали в «Літературній Україні», вразило нас, бо неможливо було повірити, що й сьогодні літератор може повернутися до такого брудного провокаторського ремесла.

Стаття написана нібито з приводу відомого колективного листа у справі порушень соціалістичної законності на політичних судових процесах. Лист цей був підписаний більше як ста науковцями, митцями, робітниками та літераторами, серед яких були й ми. Тому не можемо проминути мовчанням виступ О. Полторацького.

Від самого початку О. Полторацький грубо перекручує зміст листа, де йшлося про конкретні факти порушення судових процедурних норм і висловлювалася тривога, що це завдає шкоди соціалістичній демократії і громадянському життю нашого суспільства.

Тимчасом О. Полторацький голосливо твердить, що автори листа захищають «ворогів» й «ідеологічних диверсантів» (та ж термінологія, якою послуговувався він тридцять п'ять років тому!) В. Чорновола і С. Караванського.

Спершу скажемо про С. Караванського. Не беремося тут оцінювати його вини, за яку без суду взяли досиджувати нині за законами нашої країни неіснуючий тепер двадцятип'ятирічний термін, бо власне в листі не було про нього ні слова — навіть прізвище його не згадувалось. Та це не завадило О. Полторацькому чорним по білому написати, що в листі захищається саме С. Караванський. І половину свого писання він присвячує саме С. Караванському, всіляко розписуючи його «біографію». Для чого потрібна була така свідомо і груба підсасовка?! Певно, для того, щоб настрахати необізнаного із суттю справи читача.

Тепер про В. Чорновола. Яке право мав О. Полторацький вводити читачів «Літературної України» в оману щодо тих обвинувачень, які були пред'явлені судом В. Чорноволу, тих кваліфікацій, які суд дав його діям, і тих ухвал, які суд виніс? Можна схвалювати чи несхвалювати вирок, винесений В. Чорноволові (ті з нас, хто був присутній на процесі, впевнилися, що пред'явлені В. Чорноволові звинувачення не були доведені, і свого часу зверталися у відповідні інстанції з конкретною аргументацією), але не можна заднім числом довільно змінювати і «доповнювати» офіційні судові кваліфікації. А саме так робить О. Полторацький, провокаційно заявляючи, що В. Чорновола нібито судили за «пропаганду націоналістичних поглядів та нелегальне пересилання за кордон антирадянських матеріалів» — тоді як нічого подібного на суді не було.

Без усякого сорому перекручує О. Полторацький біографію В. Чорновола. Він запевняє, що В. Чорновіл (неясне слово — ред.) і непевна постать, що не має жодного відношення до літератури й журналістики: «колишній інспектор по рекламі

„Книготоргу”, а згодом був інспектор Львівського відділення «Товариства по охороні природи». Але він промовчує, що на ці посади В. Чорновіл потрапив аж після довгої низки переслідувань і поневірянь. А до того кілька років працював секретарем комітету комсомолу будівництва Київської ГЕС, в редакції комсомольської газети «Молода гвардія», в редакції газети «Друг читача», опублікував кілька десятків літературознавчих матеріалів у республіканських журналах і газетах, в тому числі і в «Літературній Україні».

Мета такого фальсифікування біографії і творчого обличчя В. Чорновола, особливо й замовчування того, що він — недавній комсомольський активіст, стає зрозумілою, коли доходиш до найбільш безсоромної і підлої вигадки О. Полторацького. Він приписує В. Чорноволові дикі і безглузді слова, взагалі неможливі в устах психічно здорової молодой людини, вихованої в радянській родині і в радянській школі, де взагалі вся молодь в комсомолі — «це зовсім непотрібна організація, яку треба ліквідувати, не зайве було б навіть фізично. Колись куркулі активістам розрізували животи і набивали пшеницею, а тепер потрібно набивати тим же активістам животи їхніми програмами і божевільними гаслами».

З цієї «заяви», яку О. Полторацький бере в лапки, як нібито належну Чорноволові, так і тхне духом і фразеологією тих троглодитів-душогубів, що komponували «визнання» і «самовизнання» різних «терористів» та «ворогів народу» на сумнозвісних процесах 30-х років.

Ми вимагаємо, щоб О. Полторацький документально довів належність цих слів В. Чорноволові або публічно вибачився за наклеп.

З огляду на те, що виступи, подібні до статті О. Полторацького, здатні лише розпалювати підозру і людиноненависництво, що вони підсилюють шовіністичну кровожерність обивателя, який в кожному українцеві бачить «націоналіста» і «бандеровця»; що вони отруюють атмосферу співжиття і дружби народів — вважаємо за найвищий свій громадянський обов'язок не проходити повз них, давати їм моральну кваліфікацію і спростовувати їх по суті фактів.

Просимо редакцію «Літературної України» опублікувати цього листа. В інакшому разі ми змушені будемо доводити його зміст до читачів «Літературної України» всіма засобами. Якщо треба буде, ми не пошкодуємо сил і часу, сорок тисяч разів перепишемо його від руки і надішлемо кожному передплатникові «Літературної України», щоб хоч трохи розвіяти той людоїдський чад, атмосферу брехні і безкарності.

Іван Дзюба
Євген Сверстюк
Михайлина Коцюбинська
Ліна Костенко
Віктор Некрасов

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ

ДО ПРЕЗИДІЇ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

Копія: СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПУ Ф. Д. ОВЧАРЕНКОВІ
Копія: РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «ВСЕСВІТ»

Нещодавно в «Літературній Україні» було надруковано статтю О. Полторацького «Ким олікуються деякі гуманісти». Стаття викликає цілий ряд істотних заперечень і спонукує до глибших роздумів.

І. Як відомо, чорна сотня культовиків відновила свої погроми ще з середини 1965 року. Упродовж наступного часу були засуджені з політичних мотивів десятки людей — художників, науковців, інженерів, педагогів, студентів; обшукано сотні квартир представників творчої інтелігенції, звільнено з посади багато вчених, кваліфікованих редакторів; виключено з вузів чимало студентів; зарізано не одну талановиту книгу — М. Осадчого, М. Далька, М. Холодного, В. Кордуна, М. Воробйова, Л. Костенко; травмовано тисячі душ. Про багато з цих погромів ішлося в листі В. М. Чорновола до уряду (проскрипційний список після того збільшився не на одну сто-

рінку). Репресії не припиняються й подосі. Зовсім недавно було звільнено з роботи відомих учених — історика М. Ю. Брайчевського та літературознавця М. Х. Коцюбинську, палеонтолога Г. Бачинського, фізика І. Заславську, спеціаліста з кібернетики Бондарчука; виключено зі спілки художників А. Горську, Л. Семикіну, Г. Севрук та ін., зацьковано і віддано в солдати одного з найбільш обдарованих сучасних українських поетів В. Голобородька.

О. Полторацький, спростовуючи «ворожі наклепи», згадує тільки про С. Караванського і В. Чорновола.

Запитую, чого Полторацький і К^о не писали памфлетів, коли провадилися масові арешти, коли багато людей зверталося з запитами до уряду? Чи дали полторацькі цим людям якунебудь переконливу відповідь? Чого Полторацький озброївся своїм талановитим пером тільки тоді, коли про варфоломійські ночі минулих літ заговорили на Заході?

Певно ж полторацьким зовсім байдуже, як ставляться до подій у країні їхні співвітчизники, і дуже незручно, коли про це довідуються їхні вороги. Припускаю, що компанії полторацьких не так страшні їхні зарубіжні недруги, як свої ж співвітчизники. Хіба не дивно, що перші публічні згадки про минулі суди з'явилися у «Вістях з України» (газеті, що видається для закордону), а у тутешній пресі про них до цього часу не було ані згадки, коли не брати до уваги гидкий фейлетон домашнього римороба на І. Дзюбу.

II. Як відомо, майже півтораєста киян у своєму листі обставали за конституційними правами й демократичними свободами радянських народів. Цей головний зміст листа Полторацький свідомо обходить, оскільки він майже не надається до «нищівної критики». Автор статті спиняється тільки на окремих фактах, але й при цьому дійшлий літературний флібустьєр дуже безталанно бреше.

Вся стаття тримається на екскурсах у далеке минуле Караванського (при цьому Полторацький не бентежиться, що цього прізвища в листі немає зовсім). Що й казати, минуле Караванського, коли вірити написаному Полторацьким, великих симпатій не викликає. Але чи можна вірити Полторацькому? Непохвальне минуле засудженого автор статті згадує

підозріливо докладно. Чи ж не для того, щоб нічого не сказати про сучасне? Може, Караванського запроторили до Володимирської в'язниці не за минулі, а за якісь недавні вчинки, про які Полторацький воліє не згадувати? І, може, вони теж не надаються до нищівної критики? Міг же автор статті бодай словом обмовитись про «антирадянські» звернення Караванського до комуністичних партій світу з приводу репресій на Україні в 1965 р.! Неважко зрозуміти, чому Полторацький вирішив не розшифровувати «злочинницької» діяльності Караванського в 1964—65 р.р.

ІІІ. Талановито бреше Полторацький і тоді, коли «вигриває» В. М. Чорновола.

1) «Колишній інспектор» по рекламі В. Чорновіл перед лихоліттям працював редактором Львівської телестудії, був секретарем комітету комсомолу Київської ГЕС — всесоюзної молодіжної показової комсомольської будови. Той же «інспектор» Чорновіл завідував відділом молодіжної газети «Молода гвардія», надрукував кілька десятків рецензій і літературознавчих статей, склав кандидатський мінімум, блискуче витримав вступні іспити до аспірантури Київського педінституту. А відразу ж після початку погромів йому довелося стати інспектором...

Звичайно, всі ці факти з біографії Чорновола для Полторацького досить неvigідні, і тому він їх замовчує (тобто бреше) або ж перекручує (тобто безсоромно бреше).

2) Полторацький пише, що В. Чорновіл «був спійманий на гарячому, коли писав, розмножував і розповсюджував на Україні та пересилав нелегально за кордон наклепницькі листи». Тут же що не слово, то брехня. Факти ширення Чорноволем матеріалів судів 1965—66 років не були доведені навіть судом. Тим більше немає жодних підстав винуватити Вячеслава в тому, що впорядковані матеріали він нелегально пересилав за кордон. Давайте розважимо. Хіба винен, скажімо, О. І. Солженіцин у тому, що його «Раковий корпус» описав за рубезем замість з'явитися на батьківщині? Хіба не винна в цьому наша жорстока цензура, що призвела до такого поліття на літературу «самвидаву»?

3) Зовсім непереконлива оцінка листів як наклепницьких.

Як відомо, в першому листі В. М. Чорновола йшлося про численні факти репресій над молодістю українською творчою інтелігенцією, про арешти, звинувачення, слідства і самий перебіг судових процесів. Лист містив у собі тільки матеріали судочинства і свідчення окремих очевидців. Аналізуючи всі ці документи, В. Чорновіл цілком логічно доходив висновку, що всі судові процеси 1965—66 рр. були незаконними і протиконституційними. Припускаю, що в листі могли бути окремі неточності, оскільки звірити свої матеріали за стенограмами закритих судових процесів В. Чорновіл не міг. От би Полторацькому і розповісти істину, спокійно аргументуючи кожна таку неточність! Але він цього не робить, а натомість упадає в мало переконливу пасію: все це наклеп!

Що ж стосується другого листа, «Лиха з розуму», то тут містились тільки короткі біографічні довідки про кожного з засуджених, давався перелік їхнього творчого доробку, цитувались апеляції в'язнів до уряду, листи з Мордовських політичних таборів. Що ж у цьому всьому було наклепницького? Звичайно, коли, скажімо, талановитому художникові П. Залівасі суворо заборонено «писати и рисовать», а про це довідуються поза Мордовією, то полторацьких бере лютя. От вони й зганяють її на тих, хто розповідає про ці бенкендорфівські методи «перевиховання».

Сьогодні вже багатьом людям стає зрозуміло, що всі минулі арешти, обшуки, слідства, закриті процеси, драконівські вирoki непомильних, як боги, законників — все це було кричущим знуцанням з соціалістичної законності, правосуддя, демократичних свобод і, зрештою, ідеалів Маркса, Енгельса, Леніна.

4) Підлість Полторацького сягає апогею, коли він приписує В. М. Чорноволові страхітливу фразу про комсомол. Будучи товаришем Вячеслава, я не маю ні найменшого сумніву, хто є справжнім автором цієї фрази. Зрештою, не треба бути доктором Шаховським чи Бабишкіним, щоб відчутти в ній топовий стиль полторацькомовних. Не зайвим буде нагадати один історичний факт. Ось як «писалось» Г. Епікові в 1935 році під владою шефа тодішнього КДБ Балицького: «Підготов-

ляючи терористичні акти, ми з безневинним виглядом запевняли партію у своїй відданості і чесності і протягом багатьох років грали такі ролі, у порівнянні з якими дії розбійника з великого шляху є зразком чесності і гуманності. Я розумів, що наймилостивіший вирок пролетарського суду — зробити зі мною так, як роблять з оскаженілою собакою, знищити, як сапного коня, виїняти з тіла суспільства. Комуністична партія великодушно повірила моему каяттю. Партія подарувала мені життя, давши мені цим найбільшу з усіх можливих нагород на землі — право на життя, на радість праці».

А те, що Полторацький вдається до такої нечуваної брехні, тільки додає впевненості, що він безсилий знайти будь-які аргументи на виправдання погромів.

IV. Автор надрукованої в «Літературній Україні» статті не розуміє, як, викриваючи «злочинців», він викриває самого себе. Спинюсь тільки на одному моменті. Із садистською насолодою Полторацький відзначає, що згадані ним «людиці» — зовсім безталанні, бо про цих письменників у нас ніхто й не чув. Безсилий гнів полторацьких спричиняється до грубих помилок, навіть прорахунків. По-перше, що читається досить недвозначно: цим ми таки не дали ходу, знищили на цвіту. По-друге, який це має стосунок до суті звинувачень? Хіба «талановитий член спілки» і «безталанний інструктор товариства» не підлягають одній і тій же моралі, хіба вони мають не однакові права й обов'язки? Полторацький і не туди, що його ж логіка його ж таки й побиває: бачте, «ніякий не письменник» В. Чорновіл ошукав (!) П. Ю. Шелеста, В. Касіяна і Нікітченка і за це був покараний в'язницею, а «талановитий літератор» Полторацький обдурює десятки тисяч читачів «Літературної України» і за це, певне ж, одержує ще й подяки!

Нарешті, історія показує, що полторацьким завше було байдуже до чужих талантів. Хіба ж вони в свій час не відмовляли в хисті О. Вишні, М. Зерову, Л. Курбасові, Ю. Яновському, М. Рильському та багатьом іншим? Ще одна паралель. В 1934 р., поспішаючи закріпити за собою право першого, Полторацький інформував громадськість, що ще чотири роки перед тим «основного мені пощастило досягти — ви-

значити вперше в українській радянській критиці антипролетарськість, бездарність і куркульську ідеологію „творчості” цього суб’єкта (О. Вишню, — В. С.)». Патент йому справді було затверджено: «цього суб’єкта» було кинено на 10 років у концтабори надуральської тундри. Тож як не радіти людям, що так прислужилася українському красному письменству: «Тепер я щасливий відзначити, що подібне уже сталося й що моя стаття стає епітафією на смітникові, де похована творчість О. Вишні».

Виступаючи на другому обласному з’їзді Рад Київщини в 1935 році І. Ле сказав: «Контрреволюціонерам — Косинкам, Фальківським, та іншим їх прихильникам важко, неможливо здобути ім’я українських письменників. Будьмо щирі і одверті. Яке значення Косинок, Фальківських, Досвітніх, Пилипенків, Підмогильних і ін. у нашому літературному процесі? Чи були вони відомі широким масам, чи взагалі були письменниками? Не були вони письменниками. Це були халтурники». Дозволю собі ще одну цитату. Горезвісний І. Стебун (той, чіми стараннями було звільнено з Донецького університету В. Голобородька), виступаючи на зборах письменників Києва 17 жовтня 1947 р., заявив: «На пленумі була піднесена гостра критика творів М. Рильського, Ю. Яновського та І. Сенченка не тому, що ці письменники займають визначне місце в українській літературі. Їхні антихудожні, ідейно ворожі твори не мають будь-якого значення в українській літературі». Щоправда, тоді українські письменники були, за словами того ж Стебуна, оточені постійною увагою особисто тов. Л. М. Кагановича. Чиею ж постійною увагою оточений Полторацький, коли він, зле справляючись як із своїми письменницькими, так і з поліцейськими обов’язками, ось уже сорок літ міцно сидить у своєму яничарському сидлі?

V. Дуже гірко відчувати, що Полторацький завше має рацію: і коли вбиває, і коли займається резнімацією вчорашніх жертв. А таких, як він, чимало. Ті, що займаються літературним вандалізмом, майже ніколи не помиляються. Досить згадати всіх цих санових, стебунів, шамот, моргаєнків, хінкулових, пронів, щупаків, гансів, агуфів...

Двадцять літ тому Шамота, розглядаючи «Весняні води» М. Т. Рильського, заявив: «Лікар Іван Іванович закінчує своє життя героїчно. Що йому дало силу на подвиг? Все той же такий абстрактний гуманізм, „любов до ближнього“, а не світла ідея комунізму, не пристрасть радянського патріота. „Філософія“, перед якою схиляється М. Рильський, не така вже невинна, як може здатися на перший погляд. Вона вже не раз служила ворогам трудящого народу».

Як бачите, «гуманісти» Рильські служили ворогам народу. А шамоти, полторацькі, санови, стебуни, моргаєнки (гуманісти без лапок!) — всі вони чесно і самовіддано служать народові. Воїстину, як у одній з мудрих поетичних візій Василя Голобородька:

Все переплутане
голуби зліталися на побоїще
і скльовували очі вмерлим воякам
жруків відгодовували на площах
малювали як вони цілуються дзьобами
і співали про них пісень

хіба перелякаємося тільки здивуємося
і кишнемо голубів із мерців
бо жаліємо жруків.

Чи не соромно українським письменникам, ЦК КПУ за те, що вони віддають на поталу полторацьким нашу літературу? І доки, нарешті, сили Справедливості і Добра будуть відчувати на своїх сполосованих спинах одвічну правоту слуг Вельзевула?

В кінці 40-их років С. Складенко публічно говорив про Стебуна: «Де тільки не нашкодив цей материй недруг нашого народу? Він — і в Спілці письменників, він, цей неук, — і в Інституті літератури Академії Наук, і у видавництві «Радянський письменник», у Дитвидаві, у видавництві «Молодь», у радіокомітеті, кіностудіях, учбових закладах — всюди, усі місця посів — штатні й не штатні. Коли ж ці слова будуть повторені знову?

VI. Чи не соромно редакції «Літературної України» за те, що вона надала Полторацькому свої сторінки для лжі? Чи, може, ця редакція служить народові разом із полторацькими.

За проклятих старих часів таких, як Полторацький, ви-кликали на дуель. Сьогодні Полторацькому це не загрожує, оскільки ми живемо за прекрасних часів. Крім того, свідомі наклепники завше уникали чесного двобою: боягузтво — дру-ге наймення підлості.

Василь Стус

Домашня адреса:

Київ — 115

вул. Львівська, буд. 62, кв. 1

ЛИСТ В. ЧОРНОВОЛА З ЛЬВІВСЬКОЇ В'ЯЗНИЦІ

До

ЦК КПУ, в Президію Верховної Ради УРСР,
в Прокуратуру УРСР

Копія: Львівському Обласному Судові

від гр. Чорновола В. М., незаконно арештованого
і звинуваченого за ст. 187-1 К. К. УРСР

ЗАЯВА

3 серпня 1967 року я був заарештований за розпоряджен-ням прокурора Львівської області. Мені пред'явлено цілком безпідставне звинувачення в поширенні наклепницьких ви-гадок, що порочать радянський державний і суспільний лад. Таким способом зі мною звели рахунки за критику закритих судів і незаконних дій слідчих і судових органів під час ареш-ту і засудження групи української інтелігенції в 1965—66 р. Адже в переданих мною в республіканські інституції матеріа-лах не було жодного факту, який би я вигадав. Все написане ґрунтувалося на документах та свідченнях громадян.

Під час слідства, не зважаючи на мої вимоги, не було розглянуто жодного з конкретних фактів, беззаконня, що я їх наводив у поданих заявах. Не було допитано жодного свідка з тих громадян, які мені давали дані. Нарешті, слідство не встановило жодного факту розповсюдження мною особисто моїх заяв, якщо, звичайно, не вважати таким «розповсюдженням» гарантоване радянською Конституцією право звертатися до республіканських партійних та радянських органів. Але, як це не парадоксально, тільки на цьому і тримається все звинувачення. Виявляється, об'єктами своєї так званої «наклепницької» діяльності я образ першого секретаря ЦК КПУ П. Ю. Шелеста, голову КДБ при Раді Міністрів Української РСР Нікітченка, голову Спілки художників УРСР, депутата Верховної Ради В. І. Касіяна, бо саме їм я послав свою заяву. За логікою Львівської прокуратури, я, очевидно, мав намір якось вплинути своїми «наклепами» на незміцнілий світогляд цих керівних товаришів.

Більше того. Мені у вину ставиться навіть, що я, виконуючи прохання одного із засуджених, переслав його заяву чотирьом депутатам Верховної Ради УРСР (в тому числі голові й секретарю Президії Верховної Ради УРСР). За тією ж дивною логікою мене роблять відповідальним за зміст цієї не мною написаної заяви, а депутатів Верховної Ради — ідейно підозрілими особами, що на них я разом із автором заяви політв'язня Мороза скерував свою наклепницьку діяльність.

Все це не можна розцінювати інакше, як відвертий затиск критики знизу, як намагання відбити у радянських громадян бажання звертатися із скаргами в партійні, радянські органи. Але як це в'яжеться із недавньою постановою ЦК КПРС про роботу з листами та скаргами трудящих? Де в цій постанові написано, що на критичні сигнали дозволено відповідати тюрмою? Як це, нарешті, в'яжеться з ленінськими настановами?

Невдовзі після арешту я послав листа в ЦК КПУ, до Президії Верховної Ради УРСР, просив втрутитися в дії Львівської прокуратури і припинити свавілля. Але мені не знайшли за потрібне відповісти. Моя «справа» вже передана до суду, і в мене є підстави побоюватися, що Львівський суд і на цей раз не порушить своєї традиційної солідарності з Львівською

прокуратурою. Я вичерпав усі можливості протесту проти сваволі і змушений тепер вдатися до останнього заходу. Зараз преса і радіо приносять звістки про трудову вахту на честь 50-річчя радянської влади. Я ж змушений в передсвяткові та святкові дні стати на вахту голоду... Оголошуючи з 1-го листопада переджовтневу голодівку протесту, я сподіваюся, що хоч цим приверну увагу до залишків сталінської-беріївської «законності» і, зокрема, до сваволі щодо мене особисто.

30. X. 1967

Львів, тюрма

ЗВЕРНЕННЯ М. МАСЮТКА ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР

Верховній Раді Української РСР від громадянина
МАСЮТКА МИХАЙЛА САВОВИЧА, що перебуває тепер в ув'язненні в таборі для політв'язнів
н. 11 Мордовської АРСР.

Коли б якомусь подорожньому поза усі категоричні заборони вдалося побувати в таборах для політв'язнів Мордовії, яких тут є аж шість, то він би був надзвичайно вражений: тут, за тисячі кілометрів від України, на кожному кроці він почув би виразну українську мову на всіх діалектах сучасної України. У подорожнього мимоволі виникло б питання: що діється на Україні? Заворушення? Повстання? Чим пояснюється такий високий процент українців серед політв'язнів, який досягає до 60, а то і до всіх 70 відсотків? Коли б такий подорожній скоро після цього побував би ще і на Україні, то він відразу переконався б, що ніякого повстання, ніякого заворушення на Україні нема. Але тоді б у нього виникло нове питання: чому в містах України так рідко чути українську мову і чому так густо чути її в таборах для політв'язнів?

Перше ніж відповісти на це питання, варто встановити, чи допустимі репресії взагалі в час, коли минає півстоліття з дня встановлення радянської влади.

Про те, що прогресивні¹⁾ дії в соціалістичному суспільстві та ще і у час, коли минає півстоліття з дня соціалістичної революції, не допустимі, говорить не тільки марксистсько-ленінська теорія побудови соціалізму, а і практика нашого суспільного життя.

«Велику шкоду справі соціалістичного будівництва, розвитку демократії всередині партії та держави нанесла помилкова формула Сталіна про те, що нібито в міру просування Радянського Союзу до соціалізму, класова боротьба буде все дужче і дужче загострюватись. Ця формула, вірна для певних етапів перехідного періоду, коли вирішувалося питання „хто кого?“, коли йшла уперта класова боротьба за побудову основ соціалізму, була висунута на перший план у 1937 році, в момент, коли соціалізм уже переміг у нашій країні, коли експлуататорські класи та їхня економічна база були ліквідовані. На практиці ця помилкова формула послужила обґрунтуванням найгрубіших порушень соціалістичної законності та масових репресій» (Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків»).

Спостерігаючи теперішні репресії на Україні, виникає враження, що органи держбезпеки України навмисне ігнорують теорію марксизму-ленінізму, навмисне шкодять будівництву соціалістичного суспільства. Ну, а якщо допустити все-таки правдивість тієї думки, що в країні потрібна сила, яка б протидіяла ворожим зовнішнім силам, то в такому разі дії цих органів повинні мати цілком певне спрямування, а не спрямування проти українського народу.

У одній із своїх скарг Йовчик Мирослав (а всього Йовчик написав 268 скарг!!!) розкриває справжню причину, яка послужила для репресії його. Йовчик пише, що слідчі органи з ходу слідчого процесу скоро зорієнтувалися, що ніякої вини його ні в чому нема, але вони підійшли до справи за теорією імо-

1) Репресивні? Тут, мабуть, помилка в рукописі, що дійшов до нас.

вірності: Йовчик — українець, а оскільки всі українці за переконанням органів держбезпеки, якщо не вчинили злочинів проти радянської влади, то можуть вчинити їх, тому Йовчика треба засудити.

1962 р. львівський обласний суд засудив групу громадян м. Ходорова за сфабрикованою справою, подібно до групи Коваля-Грицини, обвинувативши їх у націоналізмі і терорі, хоч ні фактів, ні ґрунтовних доказів такої діяльності цих людей у матеріалах слідства не було. Однак Проціва Миколу було засуджено до розстрілу (було розстріляно), Проціва Михайла до 15 років ув'язнення, Дропя — до 15 років, Ханаса — до 12 років, Нагробного Йосипа — до 12 років, Капітоненка — до 8 років ув'язнення.

Може скластись враження, що тільки львівське КДБ фабрикує так справи і тільки львівський обласний суд на Україні так щедро наділяє строками покарання людей. Але ні. 1956 р. в м. Києві (столиці України) було засуджено до 10 років ув'язнення громадянина Кулька Павла; 1960 р. у тому ж Києві було засуджено групу громадян: Гасюка Ярослава до 12 років ув'язнення, Леонюка Володимира до 12 років, Христинича Богдана до 12 років ув'язнення, Затварського Володимира до 7 років, Кобилецького Ярослава до 5 років ув'язнення. У тому ж Києві було засуджено братів Тихих до 10 років кожного лише за те, що вони відстоювали правомірність української мови.

У м. Тернополі 1960 р. обласним судом було засуджено Струса Петра до 10 років ув'язнення. 1962 р. у тому ж Тернополі було засуджено групу громадян: Гогуса Богдана до розстрілу (замінено на 15 років: 5 років тюрми і 10 років табору суворого режиму), Ковалишина Грицька до 10 років ув'язнення, Куліковського Володимира до 15 років, Пундика Павла до 5 років, Палихату до 4 років ув'язнення.

У м. Чернівцях 1962 р. було засуджено Ковальчука Дмитра до 10 років ув'язнення і Шершеня до 6 років ув'язнення.

У м. Рівному 1957 р. було засуджено громадянина Кобринчука Василя до 10 років ув'язнення. 1963 р. у тому ж Рівному було засуджено Куриляка Степана до 6 р. ув'язнення.

У м. Луцьку 1963 р. було засуджено гр. Сачука Юрка до 5 років ув'язнення, у тому ж Луцьку 1957 р. було засуджено гр. Шумука Данила до 10 років ув'язнення на підставі абсолютно фальшивих, провокаційних свідчень. У тому ж Луцьку 1962 року було засуджено до різних термінів покарання групу Шуста і Романюка.

У м. Донецьку 1958 р. було засуджено гр. Тихого Олексія до 5 років ув'язнення. 1963 р. у тому ж Донецьку було засуджено до різних строків ув'язнення групу Бульбинського, Рибича, Трасюка.

У м. Луганську 1958 р. було засуджено до 10 років ув'язнення гр. Кияна Бориса.

У м. Дніпропетровську 1958 р. було засуджено до 10 років ув'язнення гр. Кичака Ігоря. У тому ж Дніпропетровську 1957 р. було засуджено до розстрілу гр. Турика Андрія (пізніше замінено на 15 років ув'язнення в таборах особливо суворого режиму). Хоч Турик проходив по справі сам, це не пошкодило обвинувачувати його в організаторській діяльності.

У м. Запоріжжі 1962 року було засуджено групу громадян: Савченка Володимира до 6 років ув'язнення, Ришковенка Валерія до 6 років, Покрасенка Юрка до 6 років, Воробйова Олексу до 4 років, Чорнишова Володимира до 4 років та Надтоку Бориса до 3 років ув'язнення.

У м. Сумах 1960 р. було засуджено гр. Полозка Івана до 4 років ув'язнення.

У м. Донецьку 1961 р. було засуджено групу громадян на чолі з журналістом Гайовим Грицьком, якого було засуджено до 6 років ув'язнення.

У м. Чернігові 1963 р. було засуджено гр. Приймаченка до 4 років ув'язнення і багато і багато інших.

Більшість цих громадян було репресовано на Україні в часи, коли уряд Радянського Союзу офіційно об'явив, що в СРСР тепер нема фактів притягання до судової відповідальності з політичних міркувань. Органи держбезпеки та суди України таким громадянам пред'являють звинувачення здебільшого в провадженні антирадянської націоналістичної про-

паганди та інших націоналістичних діяч. Що це за антирадянська пропаганда?

Пропагувати можна якусь ідеологію, якусь наукову думку. Чи є радянська ідеологія, радянська наукова думка? Ні, такої ідеології, такої наукової думки нема. В Радянському Союзі є пануючою ідеологією комуністична ідеологія. Нема радянської пропаганди, є пропаганда комуністичних ідей. Отже, не може бути і антирадянської пропаганди. Означення «радянський» виражає тільки форму державного правління, а державне правління не може бути ідеологією. Проте цей термін навмисне, штучно введений у Кодекс УРСР державними юристами для того, щоб можна було формально виправдати необґрунтовані репресії.

В чому ж заключається друга частина обвинувачення українських громадян — націоналістична пропаганда (чи діяльність)? Яким кодексом чи якими законами обґрунтовані обвинувачення за націоналістичну пропаганду (діяльність)? Таких законів нема. Навпаки, є Конституція СРСР, яка гарантує право націй на самовизначення, є Програма КПРС, яка визнає право націй на самовизначення, є ленінська національна політика, яка повністю гарантує право націй на самовизначення, не обмежену, при повному виводі військ приєднуючої країни, пропаганду за відокремлення, вирішення національних проблем шляхом референдуму всього народу.

Націоналізм — є відповідь на існуючий шовінізм. Нема шовінізму — нема націоналізму. Чи може бути націоналізм у альбанців до румун, коли румуни ніяк не пригноблюють албанців? Всякий національний гніт викликає протидію в *широких масах* народу, а тенденція всякої протидії національно пригнобленого населення є національне повстання» (Ленін, т. XXIII, 4-е рос. вид., стор. 49). У книзі Сукарно «Індонезія обвинувачує», яка офіційно видається в Рад. Союзі, а значить її ідеї признає комуністична ідеологія, написано: «Без націоналізму нема прогресу, без націоналізму нема нації. Націоналізм є та дорогоцінність, яка дає державі силу прагнути до прогресу, дає даному народові сили відстоювати своє існування», говорить доктор Сун Ят-Сен (стор. 108).

1956 року в Норильську і Воркуті, Караганді і Джескагані, в багатьох таборах крайньої Півночі і Сибіру було засуджено численні групи українців-в'язнів за те, що вони доби-вались покращення свого побутового становища. Ті люди, які в той час не були розстріляні, знаходяться ще й тепер в таборах Мордовії. Українці, які серед народів Радянського Союзу ледве становлять 15 процентів, у таборах для політичних в'язнів становлять 60—70%. Росіяни, які серед народів Радянського Союзу становлять 52%, в таборах Мордовії ледве становлять 10%, а якщо від них відкинути поліцаїв та засуджених за релігійні переконання, яких аж ніяк не можна вважати політичними в'язнями, то відсоток росіян у цих таборах ледве чи буде перевищувати цифру 1-2. Уряд РРФСР потурбувався про своїх співвітчизників, про долю українців потурбуватись нема кому. Та де там! У 1965, 1966 роках, коли в інших союзних республіках майже не відбувалося репресій, на Україні ці репресії йшли повним ходом.

Мене, Масютка Михайла, було заарештовано в м. Феодосії. (Було засуджено до 6 років ув'язнення). Над всіма нами велося таємне слідство, і більшість з нас було засуджено таємним судом. Нас також обвинувачували в «антирадянській націоналістичній пропаганді». Вона виявилася в тому, що під час трусу наших квартир у нас було знайдено матеріали, які було віддруковано на друкарських машинах в обхід цензури, яка за законами радянської влади не повинна існувати тепер. Всі матеріали, вилучені в нас слідчими органами КДБ, носять виразно національний характер, характер боротьби за право націй на відокремлення.

У зв'язку з останніми таємними судовими процесами на Україні, звертаючись до прокурора УРСР, голови КДБ УРСР, голови Верховного Суду УРСР, український радянський журналіст Чорновіл Вячеслав писав, що він обурюється разом з усією громадськістю України такими злочинними діями репресивних органів, що не заявити свого протесту з приводу таких дій — це значить розділити ту злочинність, яка твориться репресивними органами. Чи можна не визнати рації журналіста? Якщо депутати Верховної Ради УРСР тримають у своїх руках депутатські мандати не тільки заради власного

благополуччя, вони не повинні затуляти собі очі на те свавідля, яке твориться на Україні, вони не мають права повністю вручати долю українського народу тим силам, які ні за теорією побудови соціалістичного суспільства, ні за досвідом практики побудови соціалістичного суспільства не мають права на існування. А від того, як депутати поставляться до пекучих життєвих потреб українського народу, відповідно буде й оцінена їхня діяльність у найближчому майбутньому.

Жовтень 1966 — лютий 1967

ЛИСТ ДО КОМІСІЇ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Ми, українці політичні в'язні, звертаємося до Вас як до найвищого органу охорони прав людини. Нас заарештовано за те, що ми домагались поліпшення стану українського робітництва і захищали права української мови, шкільництва і культури. Наскільки ці вимоги дозволені конституційно, ми і далі їх підтверджуємо. Не спромогшись зломити нас морально, органи КДБ стараються звести нас біологічно з інтелектуалів до примітивів.

Минулого року Лук'яненко забрано 3 березня до Володимирівської тюрми, де він просидів до вересня. Там домішувало йому до поживи хемікалій, що спричинювали отруєння. При цьому йому дано до пізнання, що при довшому діянні отрути організм людини дегенерується.

Також і в таборі домішують отрути до поживи. Ми перевели ряд досліджень і переконались у цьому. Симптоми отруєння такі: 10-15 хвилин по спожитті їжі з'являється легкий тиск у скронях, який згодом переходить у нестерпний біль голови. Важко зосередити будь-яку думку, навіть написати листа додому. Читаючи абзац, забувається при кінці, що написано спочатку. Щоб прийти до нормального стану, треба

голодувати 24 години. В такий спосіб ми чергуємо дні посту з днями отруєної поживи.

Харчеві пакунки з дому ще міцніше отруєні, так що нам довелося їх викинути суцільно, хоч дозволено нам їх одержувати тільки двічі на рік. А пожива в таборі виносить 2 000 калорій на день.

Так було останнього року, як і цього. Симптоми отруєння дещо інші: 10-15 хвилин по спожитті надходить легке оп'яніння, потім з'являються міцні корчі в центрі мозгу, тремтіння рук, неспосібність скупчити будь-яку думку. Болі голови тривають днями.

Коли ми пожалілись таборовим властям, що нас отруюють, переведено нас до окремих камер з матовими вікнами, де крім ґрат ще й сітка і жалюзії, які не пропускають денного світла і ми живемо цілий день при електричному освітленні, за винятком години денного проходу. В такий спосіб російські чиновники КДБ поводяться з українськими патріотами і чесними громадянами.

Шановна комісіє! Якщо Ви вважаєте, що такі методи перенавчання людини незгідні з правом гуманності, просимо Вас піднести голос протесту.

Червень 1969

Михайло Горинь
Іван Кандиба
Лев Лук'яненко

ПРОТЕСТ М. ГОРИНЯ ЛЕЙТЕНАНТАМ КИШЦІ І РИВЧИНСЬКОМУ

В. о. начальника табору № 17 — А ст. лейтенанту Кишці,
нач. загону № 6 ст. лейтенанту Рибчинському політв'язня Гориня М. М.

ПРОТЕСТ

Для політв'язнів мордовських таборів давно стало істиною, що їх перебування в таборах визначається не право-

вими нормами, а капризами і стараннями табірної адміністрації.

Пересіяні через сито кагебістських бажань, в табірні інструкції ввійшли лише огризки законодавчих положень і міжнародних угод та декларацій на захист прав людини.

За кримінальним кодексом покарання ув'язненням не передбачає фізичних знущань чи загрози здоров'я ув'язненого. Але в таборах Мордовії місяцями тримають в'язнів на пайку 10 «б» (1370 калорій на день) в штрафних ізоляторах, зовсім позбавляють їх прогулянки на свіжому повітрі, як це має місце в таборі № 385/11.

За правовими нормами заборонено причиняти в'язням душевні страждання, але їх перебування в таборах перетворено на процес безперервного слідства з постійними викликами в'язнів у тюрми м. Саранська, а також у Київ, Івано-Франківськ, Львів та інші міста України.

На кожному кроці безкарно топчуться радянська законність, цинічно ігноруються елементарні права в'язнів.

В день мого приїзду в табір № 17 Ви запевнили, що включаєте можливість безневинного покарання в'язнів, а вже через тиждень позбавили особистого побачення Масютка Михайла, Мороза Валентина і знайшли спосіб покарати мене.

Цими днями Ваше оточення ширить чутку, що на нас трьох готують матеріали для відправки в тюрму. І в той же час Ви говорите про гуманність та справедливість! Обурюєтеся репресіями грецьких властей, співчуваєте Манолесу Глезосу! Лицеміри!

17-19 червня 1967 р. в таборі стався інцидент, який показав, що Ваша мізантропія поширюється не тільки на в'язнів. До політв'язня Германюка Богдана, що ось вже десятий рік відбуває ув'язнення в Мордовських таборах лише за те, що, будучи студентом, смів думати інакше, приїхала на побачення старенька мати.

Під час безцеремонного обшуку валізок з нею стався випадок стенокардії. Ви не звернули уваги на попередження лікаря, залишили хвору жінку саму ночувати в кімнаті побачень, а ранком 19 червня вигнали її на вулицю. На вулиці з нею стався новий випадок стенокардії. Група в'язнів,

що йшла на роботу, рішуче запротестувала і поставила перед конвоем вимогу подати негайну допомогу хворій. Наглядач, що прийшов на виклик конвоїра, пообіцяв заопікуватися хворою. Але після відходу в'язнів він грубо потягнув її на вахту, знесилена жінка впала в пісок. Наглядач залишив її на піску, а сам зник на вахті.

І коли в'язні, що спостерігали цю сцену знуцання над людською гідністю, запротестували, ви, як достойні вихованці своїх попередників, прийняли соломонове рішення: покарати їх. Покарали не того бездушного наглядача-автомата, що втратив людські почуття і залишив на піску хвору жінку, а людей, що наважилися піднести голос протесту проти ганебного акту насильства.

Після цього Ви добре відчули, що втратили рештки морального капіталу навіть серед тієї частини в'язнів, які стали Вашими прислужниками й агентами. І не випадково в середу 21 червня Ви не наважилися проводити своїх політзанять.

Єдиного Ви не боїтесь: то карі за свій ганебний вчинок, за свій злочин, бо добре розумієте, що таку ж мізантропічну мораль засвоїли не тільки Ви, що Ви знайдете підтримку в прокурора Мордовії Оверкіна, який санкціонував тримання в штрафному ізоляторі психічно хворих людей, і в капітана КДБ Крутя, який набив руку на фабрикації фальшивих постанов.

Ви знаєте, що цей інцидент не викличе дипломатичних ускладнень між урядами Української республіки і Російської Федерації, що Ваші прізвища не фігуруватимуть в нотах протесту. Ви знаєте це.

Але знайте, що Вам ніколи не змити з себе ганебної плями злочинців, які приклали всі зусилля, щоб приховати наругу над хворою жінкою, що кожна чесна людина висловить Вам свою зневагу і презирство за нечуване святотатство, достойне хіба вихованців Єжова і Берії.

І разом з тими людьми я кидаю Вам у вічі свою зневагу і презирство.

ЗАЯВА М. ГОРИНЯ МІНІСТРОВІ Д. БІЛОКОЛОСОВІ

Міністру закордонних справ УРСР Білоколосу
політьв'язня Гориня М. М.,
засудженого до 6 років позбавлення волі в табо-
рах суворого режиму, що знаходиться на етапі
у Володимирську тюрму.

ЗАЯВА

Я не випадково звертаюся саме до Вас. За кілька тисяч км. від України, в глухих політичних таборах Російської Федерації, відбуваються події, які мають безпосереднє відношення до Вас як міністра закордонних справ Української Республіки, українського народу.

В день перемоги над фашистською Німеччиною Й. Сталін підняв тост за виняткові заслуги російського народу в перемозі над ворогом. Так була відкрита зелена вулиця для тих, хто давно пропагував ідею російського месіянства, хто проповідував російський шовінізм.

З властивим Сталіну розмахом він оголосив антирадянськими цілі народи і вислав їх у Сибір. Протягом кількох днів було очищено від татар Крим, переселено чеченців, інгушів, карачаївців та ін.

В кінці 50-х — на початку 60-х років російські шовіністи пішли далі і почали теоретично обґрунтовувати свою політику. Як на замовлення посипались Агаєви, Дешерієви, Каммарі. Вони в першу чергу взялися за розробку проблеми мовної політики. Мова — духовна скарбниця народу, джерело його сили й могутності. Як правило, національне відродження народу починалося з мовного ренесансу. Удосконалення мови, її збагачення завжди були надійним імунітетом проти асиміляції, а інтерес до рідної мови, її культивування підносили національну свідомість. І з другої сторони, ті, хто намагались асимілювати народ, в першу чергу провадили мовну асиміляцію. На Україні відомі емські укази, валуївський циркуляр, в Естонії декларація графа Розена. Агаєв же пропа-

гує перспективність одних і безперспективність інших мов. А коли, наприклад, українську мову зарахувати до числа безперспективних, то чи можна мріяти про кращу послугу російському шовінізму?

Хто виступає за розширення мовного будівництва, той дуже часто оголошується націоналістом. Всіляко культивується нова мораль, згідно якої відречення від рідної мови і перехід на російську мову спілкування не є чимось аморальним, а навпаки, проявом інтернаціональної свідомості, гідним наслідування. Так обробляється свідомість народів і паралельно з тим русифікуються заводи, значна частина вишів, здійснюється штучне виміщення народів. Хто повірить, що роздольському сірчаному комбінату потрібна робоча сила? А везуть. І разом з приїжджими росіянами на Україну крокують російські школи, театри, загрозливо росте процент російського населення, яке порівняно з довоєнним часом, збільшилося на Україні в два з лишком рази.

Незрівняно трагічніше становище трьох з лишнім мільйонів українців, які живуть на території Російської Федерації. Не маючи шкіль з рідною мовою навчання, культурноосвітніх установ, періодичної преси, будучи позбавленими інформації про долю своїх земляків у найближчих районах, українці Воркути, Чити, Поволжя, Кубані, Сибіру, Далекого Сходу приречені на повну асиміляцію. Ще не так давно кубанські українці будували пам'ятник засновнику Кубанського козацтва, відчуваючи свою кровну єдність з українським народом, а сьогодні процент українців Кубані катастрофічно падає. Так поставлена українська справа в одній соціалістичній державі — Російській Федерації, яка буде відносини на основі марксистсько-ленінської національної політики, критикує китайський шовінізм по відношенню до уйгурів, монголів, казахів та інших національностей та проголошує найгуманніші принципи рівноправності народів.

А коли проти засилля російського шовінізму виступила українська інтелігенція, в багатьох містах України, перед ними відкрилися двері слідчих тюрем КДБ, їм організували закриті судові процеси, обвинувачуючи їх у наклепах на радянську дійсність, у пропаганді ідей націоналізму. Всупереч

статті Конституції про свободу слова і друку, всупереч «Декларації прав людини», проголошеної ООН і прийнятої СРСР, яка забезпечує пропаганду своїх поглядів будь-яким способом, нас судили за відстоювання законних прав України, а між тим Конституція передбачає не тільки рівноправність будь-яких народів СРСР, але і вихід із Союзу РСР.

В Мордовських таборих Російської Федерації Ви зустрінете, крім українців, білорусів, молдаван, литовців, латишів, естонців, черкасів, інгушів, башкирів, татар та ін. Словом, Російська Федерація підбрала всіх політичних в'язнів під своє надійне крило. І в даліні від рідної землі їх жде насильство і беззаконня. Перебування в таборих для політв'язнів перетворене на процес безперервного слідства. Всупереч всяким законам, людей відправляють з таборів у тюрми, де шляхом психологічного тиску стараються добитися того, що не зробили слідство чи судовий процес: самобичування, каяття, визнання своєї вини.

На основі вилучених скарг у Масютка Михайла, Мороза В., Лук'яненка Л., анкети психологічних досліджень у мене, була сфабрикована справа «про систематичне писання нами націоналістичних рефератів і поширення їх серед в'язнів». Правда, начальник табору майор Касаткін, який підписав постанову, заявив, що він їх не читав. Проте таке вирішення справи «вслепую» не перешкодило посадити нас у штрафний ізолятор на 6 місяців. А 16 липня ці ж документи були обвинуваченням проти нас на виїзній сесії суду Зубово-Полянського району. Без всякого попередження, Масютка Михайла, Мороза Валентина і мене викликано просто з роботи, без попередження ввели в кабінет. Звичайно, все це було зроблено з метою приголомшити нас несподіванкою.

Судили мене першого. На запитання судді, які мої претензії до суду, я заявив: як склад суду, так і процедуру судового засідання вважаю незаконною. В складі суду засідателем є представник адміністрації: начальник режиму; мене, як підсудного, заздалегідь не повідомлено про суд, не познано з обвинуваченням чи ходатайством табірної адміністрації, внаслідок чого я сам не можу відповідно себе захи-

стити і не можу найняти адвоката. Тому будь-яке рішення суду я заздалегідь вважаю незаконним.

В процесі судового розбору з'ясувалося, що мене звинувачують у поширенні націоналістичної літератури. Але, як виявилось, ні прокурор, ні суддя, ні представник адміністрації зовсім не бачили цих «націоналістичних документів». Представник адміністрації оправдався тим, що це було в таборі н. 385/1, прокурор заявив, що він чув від прокурора Мордовії, що ці документи націоналістичні. Вдруге я побачив, як судять «вслепую». Суддям це не перешкодило засудити мене до 3-ох років позбавлення волі. Але в таборах для політв'язнів це не сенсація.

На вимогу в'язня Масютка (його судили другим) познайомити його з матеріалами обвинувачення, прокурор заявив, що це не суд, а звичайна зміна режиму. «Тоді, — сказав Масютко, — якщо це не суд, я не хочу слухати вироку». На вирчку прокурору поспішила суддя, яка заявила: «Вот это и есть самый настоящий суд».

Коли суд чинив розправу над Морозом Валентином, Масютко і я сиділи вже в штрафному ізоляторі, готуючись до відправки в тюрму. В цей час один наглядач вголос передає розпорядження начальника табору другому наглядачеві приготувати в ізоляторі місце для Мороза. Політв'язень Даніель гукнув на весь ізолятор: «Братці, какой же это суд — Мороза еще не осудили, а ему уже готовят место в изоляторе!»

А справді. Який це суд? Це ганебне судилище, в яке з трудом може повірити сучасна цивілізована людина, це найгрубіше знаряддя розправи над політв'язнями, які відстоюють свої права, свою людську гідність, закон, це нові прояви розуму кагебістів. В зв'язку з цим я хотів би поставити Вам, міністре, декілька запитань: чи думаєте Ви порушувати перед урядом Російської федерації питання про: 1) інцидент з громадянкою Германюк; 2) знущання над українськими політв'язнями в мордовських таборах; 3) припинення асиміляції українського населення, яке живе на території Росії, і створення для нього нормальних умов.

Чи думаєте Ви це робити? А слід би, якщо Вас хвилює доля українського народу, якщо Ви думаєте про його майбутнє.

ПОКАЗНИК ІМЕН

- Агасв А., 238
Аношкін, 115
Антонич Б., 20
Антоненко Б., 19, 42, 59, 173
Антоненко-Давидович Б., 13, 186
Антонов О., 13, 188
Аркас М., 151
- Бабашкін О., 71, 222
Бадзьо Ю., 193
Балицький В., 222
Бандера С., 154
Бачинський Г., 220
Верестовський, 19, 22, 23, 25, 39
Берія Л., 53, 237
Бичків Ю., 139, 141
Білодід І., 171, 192
Білококос Д., 12, 238
Бойчак І., 194
Воднар Р., 166, 167
Бондаренко П., 19, 22
Бондарчук, 220
Борбот О., 195
Брайчевський М., 220
Бульбинський, 231
Бухарін М., 200
- Ветвінський, 205
Вишенський І., 72
Вишинський А., 52, 53
Вишня О., 20, 200, 216, 223, 224
- Вільде І., 90, 93, 94, 102
Вінграновський М., 125
Вірун С., 61
Волкова А., 19, 22
Воробійов М., 219
Воробійов О., 231
- Гаврилишина Л., 136, 137
Гаврилук О., 134
Гайовий Г., 231
Галан Я., 134, 138, 154
Галь І., 95, 111
Гальський, 61, 205
Гасюк Я., 230
Геврич Я., 11, 119, 161-163, 182-186, 190
Гель І., 11, 61, 87, 161, 163-168, 170, 174, 186
Герета І., 128, 130, 144, 145, 147, 156, 158
Герета П., 129
Германюк Б., 236
Германюк, 241
Гітлер А., 154
Глезос, 236
Глух Ф., 5, 9, 13, 14, 184, 185, 189, 200
Гогусь Б., 230
де Голль Ш., 54
Голобородько В., 220, 224, 225
Гомулка В., 12
Гончар О., 8, 72, 74, 209, 211

- Кирейко В., 13, 188
Кириченко С., 14, 189
Кичак І., 1
Кишка, 12, 235
Киян Б., 231
Кіх М., 8, 209, 211
Клименко, 19, 39, 42, 61, 87, 205, 207
Кобилецький Я., 230
Кобиланський Б., 71
Кобринчук В., 230
Ковалишин Г., 230
Коваль, 230
Коваль, 182-185
Ковальчук Д., 230
Ковальчук В., 197
Козак С., 195
Козик І., 17
Козланок П., 154
Концевич О., 196
Кордун В., 219
Корейко В., 188
Коротченко Д., 8, 209, 211
Косинка Г., 224
Косів М., 83, 97, 113, 125, 186, 187, 192
Косів Я., 138, 139, 149
Косматенко А., 138
Костенко Л., 8, 13, 125, 188, 212, 219
Котляревський І., 65, 73, 74
Коцюбинський М., 138
Коцюбинська М., 8, 13, 134, 186, 192, 219, 220
Кочур Г., 13, 186
Кравцев І., 171
Кравців Б., 162
Крикливець, 207
Кріпак І., 125
Круть, 237
Кубійович В., 165
Кудлик Р., 195, 196
Кузнецов, 195
Кузовкін О., 60
Куліковський В., 230
Кулько П., 230
Кумашенко, 161
Курбас Л., 223
Куриляк С., 230
Курінний О., 197
Кушнір В., 14, 189
Ле І., 224
Лебедь М., 154
Ленін В., 64-66, 72-76, 99-106, 110, 114, 126, 130, 155, 184, 202, 208, 222, 232
Леонюк В., 230
Литвин М., 128-130
Лігостов, 193
Лінійчук Я., 17
Лук'яненко Л., 7, 11, 12, 61, 234, 235, 240
Лютак З., 133-135, 155
Майборода П., 13, 188
Мао Цзе-дун, 215
Малишко А., 134
Малік, 163
Малярчик, 152
Малярчин М., 143, 144
Мальчицький Я., 163, 168
Манолес, 236
Маркс К., 101, 222
Маркусь В., 165
Мартиненко О., 22, 183, 186
Масютко Г., 113
Масютко М., 8-10, 54, 61, 63, 67-80, 83-92, 95-97, 105, 110-113, 115, 116, 197, 199, 228, 233, 236, 240, 241

- Матвієнко А., 121, 124, 126, 135,
 149, 156, 158, 194
 Матвійчук М., 71
 Мацько, 161
 Маяковський В., 126, 137
 Мельник І., 176
 Мельник Л., 195
 Мельниченко Г., 130, 131, 141,
 150, 155
 Мельниченко Г., 132, 133, 141,
 150
 Мельничук Ю., 154
 Менкуш Я., 11, 161, 164-168
 Менкуш М., 87
 Мигальов, 40-44, 46, 55, 56
 Михайлів І., 131, 133
 Михайлюк В., 196
 Михальчук О., 195
 Мицик В., 193, 195
 Міщенко В., 194
 Мвищенко, 22, 23
 Моргун, 161, 162
 Мороз В., 5, 186, 199, 204, 211,
 227, 236, 240, 241

 Набок В., 197
 Надтока Б., 231
 Нагорна В., 85, 113
 Нагробний Й., 230
 Назарук К., 95, 105, 111, 115, 117,
 208, 210
 Наконечний Є., 165, 166
 Неборячок Ф., 69, 92
 Негода М., 18
 Некрасов В., 8, 219
 Немирович І., 123, 124
 Никітченко В., 5, 7-9, 13, 23, 30,
 151, 185, 200, 203, 209, 211, 223,
 227
 Німенко А., 14, 189
 Новаківський, 21

 Озеркін, 237
 Овчаренко Ф., 8, 219
 Озерний М., 10, 11, 118, 121-137,
 139-153, 155-159, 185-187, 194
 Олесь О., 138
 Ольшвангер С., 189
 Орел Л., 195
 Осадчий М., 6, 21, 38-40, 42, 45,
 46, 48, 50, 53, 56, 58, 59, 61, 87,
 186, 187, 205, 207, 214, 219
 Остафійчук І., 197

 Павленко, 22, 23
 Павличко Д., 127
 Павлюк В., 189, 190
 Палахата, 230
 Панфілов, 22
 Параджанов С., 13, 189
 Параскевич, 153
 Пархоменко Ю., 193
 Пащук А., 173
 Пеньковський, 198
 Переденко В., 22
 Петраш О., 197
 Петренко І., 178
 Петренко М., 196
 Печений Б., 173
 Пилипенко С., 224
 Підмогильний В., 224
 Піньковський, 51
 Плачинда С., 17
 Погружальський В., 9, 53, 54, 70,
 78, 79, 86, 93, 97, 112, 113, 125,
 127, 143, 144, 166
 Покрасенко Ю., 231
 Полковенко, 193
 Полозко І., 231
 Попадін М., 95, 111
 Попель С., 196
 Полторацький О., 8, 216-224, 226
 Постишев П., 200